

Rapport nr. 3-2001

Ingun Grimstad Klepp

Hvorfor går klær ut av bruk?

Avhending sett i forhold til kvinners klesvaner

SIFO

© SIFO 2001
Rapport nr. 3 - 2001

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporten er lagt ut på internett for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Rapport nr. 3 - 2001

Hvorfor går klær ut av bruk?

Avhending sett i forhold til kvinners klesvaner

av

Ingun Grimstad Klepp

2001

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 173, 1325 Lysaker

Forord

Vinteren 1999 tok SIFO en utfordring. Vi skulle utforme et prosjekt innen klær, mote og miljø som lå i skjæringspunktet mellom instituttets tekniske og samfunnsvitenskapelige kunnskapsområder. Prosjektet skulle være et ledd i SIFOS strategiske satsning på tverrfaglighet, spesielt rettet mot tekstil og mote.

Resultatet ble prosjektet "Stil og mote eller slitt og shabby". Det bygger videre på tidligere rapporter fra SIFO om avhending og tekstilers miljøbelastninger av Pål Strandbakken og Gunnar Vittersø, samt arbeider med tekstilenes tekniske kvalitet ved SIFOs testavdeling. Prosjektets posisjon mellom "forskning" og "test" har gitt spennende faglige utfordringer. En vesentlig forskjell på de to avdelingene er at "forskningsavdelingen" arbeider med ord, mens "test" arbeider med fysiske objekter. Prosjektet måtte dermed omfatte begge deler. Heri ligger også dettes styrke. Det har gitt mulighet til å studere det mentale rommet klærne befinner seg innenfor, i sammenheng med deres fysiske eksistens. Forbindelseslinjene mellom disse perspektivene skulle vise seg å gå gjennom kroppen, som det sted der ord og materie møtes.

Vi takker alle som har bidratt underveis. Informantene for gjestfrihet, åpenhet og tillit, sosiolog Ardis Storm-Mathisen for gode diskusjoner om klær og mote, tekstilingeniør Trude Blekastad for lærerikt samarbeid, Wenche Monge Jensen for gode utskrifter og Karun Nordgård for å få alle bokstaver og tall på plass til slutt.

Lysaker, juni 2001

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING

Innhold

Forord.....	3
Innhold	3
Sammendrag.....	3
Summary	3
1 Hvorfor kaster kvinner klær?.....	3
1.1.1 Hvorfor ikke kaste klær?	3
1.1.2 Hvorfor kaste klær?	3
1.2 Stil og mote	3
1.2.1 Motens historie	3
1.2.2 Mote, og klesforståelser.....	3
1.3 Slitt og shabby.....	3
1.4 Endringer i mote og slitasje 1970-2000	3
2 Materiale og metode	3
2.1.1 24 kvinner	3
2.1.2 157 klesplagg.....	3
2.1.3 Meg og dem.....	3
3 Klesvaner.....	3
3.1 Anledninger.....	3
3.1.1 Arbeid.....	3
3.1.2 Hjemme	3
3.1.3 Trening og sport	3
3.1.4 Fra småpent til galla	3
3.1.5 Sommer og vinter	3
3.1.6 "Gjenganger"	3
3.1.7 Anledninger og brukstid	3
3.2 Stil og mote, det jeg liker	3
3.2.1 Hvorfor følge moten?	3
3.2.2 Tid og sted	3
3.2.3 Mote og klesbutikker	3
3.2.4 Endres moten raskere?.....	3
3.2.5 Stilens dimensjoner.....	3
3.2.6 Rundt 40 år	3

3.2.7	"Like" og "kle"	3
3.3	Klesforbrukets stadier.....	3
3.3.1	Anskaffe	3
3.3.2	Kjøpstanker	3
3.3.3	Kvalitet og pris.....	3
3.3.4	Slitasje og stell	3
3.3.5	Reparasjon.....	3
3.3.6	Kaste?.....	3
3.3.7	Klesforbrukets stadier og levetid.....	3
4	Avhending.....	3
4.1	Situasjonsbestemt foreldelse.....	3
4.1.1	Opp og ned i vekt, det er vel et problem for mange kvinner	3
4.1.2	Noe nytt og bedre i skapet.....	3
4.1.3	Endringer i dagliglivet.....	3
4.1.4	Passer ikke til noe man har.....	3
4.1.5	Klær med ekstra ordinært smalt bruksområde.....	3
4.2	Funksjonell foreldelse.....	3
4.2.1	Nye og bedre på markedet.....	3
4.3	Kvalitetsmessig (teknisk) foreldelse.....	3
4.3.1	Slitasje på grunn av mye bruk og vask.....	3
4.3.2	Svakheter ved produksjonen	3
4.3.3	Ubehagelig å bruke	3
4.3.4	Mislykket reparasjon eller omsøm	3
4.4	Psykologisk foreldelse	3
4.4.1	Umoderne.....	3
4.4.2	Ikke (lenger) min stil	3
4.4.3	Brukt under graviditet	3
4.4.4	For nært knyttet til en ubehagelig opplevelse.....	3
4.4.5	Lei av	3
4.5	Ikke tatt i bruk.....	3
4.6	Bevaring	3
5	Avhending og klesvaner.....	3
5.1.1	Kvalitetskrav	3
5.1.2	Hvem har avhendet umoderne tøy?.....	3
5.1.3	Hvem avhender minst umoderne tøy?.....	3
5.1.4	Mote og brukstid	3
5.1.5	Hvem vet at mote er viktig for dem?.....	3
5.1.6	Hvem bruker klærne sine lenge?.....	3
5.2	Mentale og fysiske avhendingsårsaker	3
5.3	Representativitet	3
6	Hva kan bidra til at klær brukes lenger?	3
	Litteratur	3
	Vedlegg.....	3

Figurer og tabeller

Figur 1-1 En nyansering av brukstiden for klær.....	3
Figur 1-2 Forskjellen i brukstid og anvendelsestid for klær som er avhendet på grunn av mote og slitasje	3
Figur 1-3 Viser de fire ulike avhendingsårsakene knyttet til endringer i det fysiske nivået; kroppen og klærne, og i det mentale nivået; samfunnet og individet. Graderingen står for antall ganger avhendingsårsaken er registrert.	3
Figur 5-1 En nyansering av klærs brukstid.....	3
Figur 5-2 Forskjellen mellom brukstid og anvendelsestid for klær som er avhendet på grunn av mote og slitasje.....	3
Figur 5-3 Viser de fire ulike avhendingsårsakene knyttet til endringer i det fysiske nivået; kroppen og klærne, og i det mentale nivået; samfunnet og individet. Graderingen står for antall ganger avhendingsårsaken er registrert.	3
Tabell 1-1 Foreldelsesformer i prosent av antall begrunnelser og av antall klær	3
Tabell 2-1 Min relasjon til informantene.....	3
Tabell 2-2 Informantenes bosted.....	3
Tabell 2-3 Informantenes yrker	3
Tabell 4-1 Argumentene for avhending i prosent av antall argumenter og antall klær	3
Tabell 4-2 Situasjonsbestemt foreldelse i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall klær.	3
Tabell 4-3 Funksjonell foreldelse i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall klær.	3
Tabell 4-4 Kvalitetsmessig foreldelse i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall plagg.	3
Tabell 4-5 Psykologiske begrunnelser i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall plagg	3
Tabell 4-6 Avhendingsårsaken "Ikke tatt i bruk" i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall plagg.	3
Tabell 4-7 Avhendingsårsaken "bevaring" i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall plagg.	3
Tabell 5-1 Alle argumenter for avhending.	3

Sammendrag

Denne rapporten handler om hvorfor kvinner slutter å bruke klær og ønsker å kvitte seg med dem. Årsakene til avhending diskuteres i forhold til kvinnenes klesvaner. Klesvaner er både hvordan vi kler oss, og hva vi tenker om dette.

Spørsmålet stilles med bakgrunn i et ønske om et mer bærekraftig tekstilforbruk. Tekstiler er forurensende både i produksjon, transport og som søppel. I 1998 kastet vi i Norge til sammen 110 000 tonn tekstiler. Av dette kom 75% fra husholdningene. Hver og en av oss kastet gjennomsnittlig 19,7 kg tekstiler dette året, av dette var ca 11,2 kg klær. I følge Statistisk sentralbyrå blir bare 7% av tekstilene gjenbrukt eller resirkulert.

I arbeidet mot et mer bærekraftig samfunn har det vært fokusert en del på bruken av ressurser i produksjon og distribusjon av varene, og mot gjenvinning og gjenbruk. Denne rapporten retter oppmerksomheten mot perioden i mellom; forbruket. Dette er ut i fra et enkelt regnestykke. Hvis vi bruker klærne dobbelt så lenge, så vil miljøbelastningene reduseres til det halve. Regnestykket forutsetter selvsagt at plaggene er de samme, eller i hvert fall ikke er mer forurensende i produksjon/avhending. Det er spesielt interessant å se om dette gjennomføres, uten at det går ut over andre krav som stilles til klærne, som å være velkledd, moderne osv.

Som et utgangspunkt for studiet av klesvaner blir ulike teorier om mote og klesfunksjoner diskutert. Felles for mange av forklaringene er at de kretser omkring en dobbelthet i vår påkledning. Denne dobbeltheten kan uttrykkes med begrepet stil og mote satt opp mot hverandre. Simmel forsto denne dobbeltheten som behovet for å ta del i et sosialt fellesskap versus det å utmerke seg, og anså dette som selve drivkraften i motens vekslinger. Hebdige forsto stil og mote med et henholdsvis opposisjonelt og konformt betydningssystem; stilen er det opposisjonelle som bryter med det konvensjonelle og normaliserende. Bourdieu viste at den "personlige" stilen, eller smaken også er sosialt gitt – og underlagt kapitalens og kulturens logikk. I den modernitetsteoretiske tradisjonen blir denne dobbeltheten forstått i lys av tankene om det moderne frie individ. Menneskets "indre", blir sett som noe unikt og

ekte. Ved å kle seg i tråd med dette, oppstår en motvekt mot det kollektive presset mot konformitet – og påkledningen blir mer sann.

Forståelsen av klesdrakten i dag er komplisert fordi både tradisjonelle kollektive motesvingninger og stiler knyttet til individer og grupper gjør seg gjeldende. Man kan også snakke om ulike moter knyttet til ulike grupper i samfunnet – uten at disse kan forstås totalt isolert fra hverandre.

Innenfor studiet av klær og mote er det en økende erkjennelse av at klær og kropp må studeres i sammenheng. En av de som argumenterer for dette er sosiologen Joanne Entwistle (2000). Hun poengterer at klærne befinner seg i kroppens grense til omverdenen. De danner dermed et skille mellom individet og samfunnet. Klærnes funksjon er å gjøre kroppen akseptert i de ulike sosiale situasjoner vi befinner oss i. Hvor mye som kreves av klærne, eller hvor strenge klesnormene er avhenger både av hvor tabuert kroppen er, men også av den sosiale situasjonen.

Prosjektet er avgrenset til å gjelde kvinner rundt 40 år og deres klær. Materialet er intervjuer med 24 kvinner. Hver av dem er intervjuet to ganger. Det første intervjuet handler om deres klesvaner. Hva tenker de om sitt klesforbruk og hvordan bruker og handler de klær. Etter ca. 1/2 år er kvinnene intervjuet igjen. Denne gangen dreier samtalen seg om de klærne som kvinnene ikke lenger ønsker å ha. Til sammen utgjør dette 329 plagg som alle er registrert, og en del også fotografert. 157 av disse er også samlet inn til videre analyse ved SIFO. Materialet omfatter dermed både kvalitative intervjuer og materielle kilder. Denne dobbeltheten korresponderer med prosjektets fokus mot både klærne og klesvanene, både tankene og handlingene.

Det første empiriske kapitlet "klesvaner" bygger på det første intervjuet. Først diskuteres de ulike anledningene kvinnene skiller mellom og hvordan de bruker klær i disse. Skille mellom arbeid og tiden hjemme er helt vesentlig for kvinnenes klesvaner. De sier de bruker mer slitte og mer behagelige klær hjemme. Omtrent halvparten av kvinnene som ikke bruker uniform på jobben skifter vanligvis når de kommer hjem. For alle gjelder det at det finnes noe de bruker på jobb og som de ikke bruker hjemme og omvendt. Arbeid er en viktig anledning for kvinnene der klærne prioriteres høyere enn i hjemmene.

Både på jobben og/eller hjemme skifter kravene som stilles til klærne med hva som skal foregå. I arbeidslivet er det situasjoner der de blir sett av mange, og anledninger der det er viktig for kvinnene at de får gjennomslag for sine syn, som setter spesielle krav til klærne. Hjemme er valg av klær knyttet til hva som skal foregå, det være seg husarbeid eller selskapelighet. Kvinnes ektemenn og samboere blir bare i liten grad nevnt i forbindelse med kvinnenes klesvaner.

Et vesentlig poeng i diskusjonen av klær og anledninger utgjør et hierarkisk system som muliggjør at klærne kan gjenbrukes i en annen anledning

med mindre strenge krav ettersom de blir slitt/umoderne. Slik fungerte det for en del av kvinnene, men for andre var klærne av ulik type eller i ulike stiler til det enkelte formål. Dermed ble det meste kjøpt spesielt inn til hver enkelt anledning.

Det andre temaet som diskuteres under klesvaner er hva som er viktig for kvinnene i valg av klær. Her er kledelighet, stil og mote viktige begreper. Kroppen synes å være helt sentral i valg av klærne. Klærne skal skjule deler av kroppen som anses som mindre pene, og fremheve det som betraktes som pent og akseptabelt i situasjonen. Dette er også den sentrale tankegangen i kledelighet, der farger og fasonger som får frem det som til en hver tid korresponderer med gjeldene skjønnhetsidealer blir foretrukket.

Kvinnenes forhold til mote er svært ulikt. Noen synes mote er gøy og følger gladelig med. Andre anser mote som noe uunngåelig men negativt. Endringer i moten fungerer både som ubevisste smaksendringer og som mer eller mindre bevisste endringer i klesnormene.

Det kvinnene ønsker å gå med er det som føles behagelig. Men det behagelige er like mye knyttet til det å være "riktig" kledd i forhold til mote og anledning, som til den fysiske følelsen klærne gir. Også det fysiske behaget er avhengig av kulturelle forhold. Det er f. eks. påfallende at kvinner med freakete ungdomstid gjennomgående synes syntetiske stoffer er mer ubehagelige enn andre kvinner.

Det tredje og siste tema under klesvaner er knyttet til klesforbrukets ulike stadier. Her blir anskaffelse, stil, reparasjon og avhending diskutert. Det meste av klærne kvinnene anskaffer er kjøpt nytt i butikk. For noen er det å kjøpe lystbetont. Både trøstekjøp og feilkjøp er kjente kategorier. Andre misliker enten klesbutikker eller det å måtte bruke penger på klær.

Kjøpet kan ses på som en vekt der ulike forhold taler for og i mot. Den viktigste årsaken til ikke å kjøpe er den økonomiske utgiften kjøpet representerer. Det må være mer positive egenkaper i form av kvalitet, kledelighet, behov osv. for å veie opp for en høy pris. Dette får blant annet den følgen at dyrere plagg sjeldnere blir "feilkjøp" enn billige plagg.

I tillegg til å kjøpe får kvinnene også klær. En del av dette er gaver der kvinnene har liten påvirkning på hva som blir gitt. Men kvinnene mottar også brukte klær fra venninner eller nær familie. Ofte er det en, eller et par andre kvinner det utveksles klær med. I en del tilfeller er utvekslingen ikke gjensidig men ensidig, slik at det er en fast giver og en mer eller mindre fast mottager av klærne.

Kvinnene mener at det er i vask og ikke i bruk at klærne slites, men de gjør lite for å begrense vasken. Isteden prøver de å bruke vaskemidler uten blekemidler og vasker "forsiktig". Ulike plagg får ulik behandling. Det er plagg som kvinnene er spesielt glad i eller som har kostet mye, som får penest

behandling. På grunn av at dyrere klær oftere blir gjenstand for en grundigere vurdering kan disse to forhold også henge sammen.

Alle kvinnene reparerer noe selv, men de får også hjelp til dette arbeidet av mødre, svigermødre og av profesjonelle. Det de gjør er ikke tradisjonelle teknikker som lapping og stopping, men mer små istandsettelse av sømmer, masker og knapper som løsner. I tillegg er omsøm og oppfarging vanlig.

For mange av kvinnene er det å kvitte seg med klær en møysommelig prosess. Klær som ikke lenger brukes, og som ikke er utslitte blir ofte hengende ubrukt i kleskapet i flere år. Deretter blir de forflyttet til ulike lagerplasser mindre sentralt plassert i boligen. Når den endelige beslutningen om avhending er fattet vil kvinnene helst gi klærne bort til noen som kan fortsette å bruke dem. Å kaste (brukbare) klær er forbundet med dårlig samvittighet og moralske anfektelser hos alle. Nest etter å gi til venner og familie er ulike typer innsamlinger den foretrukne måten å kvitte seg med klærne.

Kapitlet om klesvaner har vist at kvinnene er orientert mot kropp og kledelighet, og mot sosiale anledninger utenfor hjemmet i valg av klær. Egen opplevelse av klærne er det som vektlegges. Dermed er individet den sentrale forklaringsfaktoren for klesvanene. Det er hva de selv trives med, og mener de kler, de ønsker å gå med. Andre mennesker og kollektive klesnormer nedtones, noe som står i klar kontrast til at det er når de blir sett av (mange) andre, kvinnene legger størst vekt på klærne.

Materialet til det neste kapitlet "Avhending" er det andre intervjuet. Der har jeg sammen med kvinnene gått i gjennom hvert enkelt at de avlagte klesplaggene og spurt om når og hvorfor det ble anskaffet, hvordan det har vært brukt og hvorfor kvinnene ikke ønsker å bruke det lenger.

I systematiseringen av argumentene for avhending valgte jeg å ta utgangspunkt i Pål Strandbakkens videreføring av Vance Packards studie av foreldesemåter (Packard 1960,1980:2, Strandbakken 1997:44. Strandbakken operer med 4 ulike former for foreldelse:

Situasjonsbestemt foreldelse: Eieren har nye forbrukerbehov

Funksjonell foreldelse: Nye bedre produkter har kommet på markedet

Kvalitetsmessig eller teknisk foreldelse: Produktet er slitt eller ødelagt

Psykologisk foreldelse: Eieren er lei av produktet og ønsker noe nytt

Ved gjennomlesning av intervjuutsagnene om de enkelte plagg forsøkte jeg å tolke det de sa og plassere dem i ulike kategorier av begrunnelser. De 4 punktene ble da delt opp i underpunkter – med utgangspunkt i materialet. Samtidig som jeg lagde to nye som ikke kunne sies å være et underpunkt av de 4. Disse to nye punktene synes å være spesielt interessante nettopp fordi de ikke er

beskrevet i andre studier om avhending. Det er et 5. punkt som dreier seg om klær som ikke har vært i bruk, eller i svært liten grad har vært brukt. Og en 6. gruppe som er klær eieren ikke vil bruke fordi hun ikke ønsker at de skal gå i stykker.

For noen av plaggene har kvinnene enkle og klare begrunnelser for avhendingen, mens andre plagg blir utrangert nærmest uten grunn, eller på grunn av en rekke ulike forhold. Dermed er det flere noterte avhendingsårsaker enn det er plagg. Fordelingen blir da som følger av tabellen:

Tabell 1-1 Foreldelsesformer i prosent av antall begrunnelser og av antall klær

Begrunnelser	Noterte ganger	Prosent av antall begrunnelser	Prosentandel begrunnelser av antall klær
1. Situasjonsbestemt	87	19	27
2. Funksjonell	2	1	1
3. Teknisk	164	36	50
4. Psykologisk	143	31	45
5. Ikke tatt i bruk	60	13	19
6. Bevaringsmessig	3	1	1
Totalt	N=459	100	N=319

I kapitlet går jeg gjennom de ulike foreldelsesformene, og diskuterer argumentene og plaggene som ligger bak de ulike årsakene til avhending. Det mest overraskende funnet er at 19 % av klærne ikke er tatt i bruk. Det peker blant annet på hvor viktig anskaffelsen av klærne er for deres brukstid.

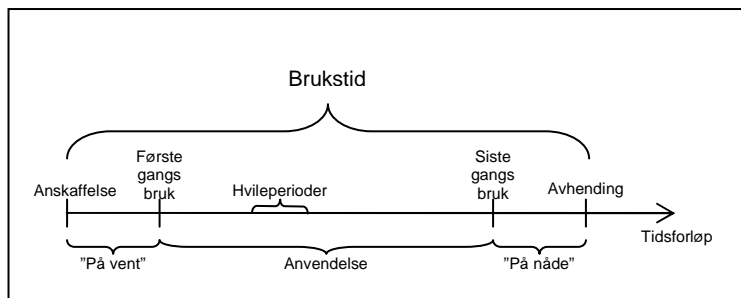
I kapittel "Avhending og klesvaner" forsøker jeg å se klesvanene og avhendingen i sammenheng. Materialet til dette kapitlet er i tillegg til det som er brukt i de foregående kapitlet også de 157 analyserte plaggene.

Det er ikke noen direkte sammenheng mellom graden av slitasje, eller andre tekniske problemer og det at klærne faktisk legges bort. Dette avhenger både av hva slags type plagg det er og hva slags anledning det skal brukes i. De kvinnene som har avhendet lite slitt tøy, men som likevel bruker slitasje som argument for denne avhendingen kan sies å ha høye kvalitetskrav. Materialet er lite, men det tenderer mot at kleskoden på jobben og i noen grad økonomi og ideologi er avgjørende for de tekniske kravene som stilles til klærne. Metodisk er det interessant å merke seg at resultatene fra den tekniske og den fortolkende innfallsvinkelen, eller de to typer materialer: intervjuer og klær, synes å sammenfalle samtidig som de også utdyper hverandre

Ingen av de kvinnene som har lite umoderne avhendet tøy mener at mote er særlig relevant for deres klesvaner. De benekter ikke at de kan bli påvirket av mote, men at den påvirkningen skjer langsomt. For disse kvinnene er

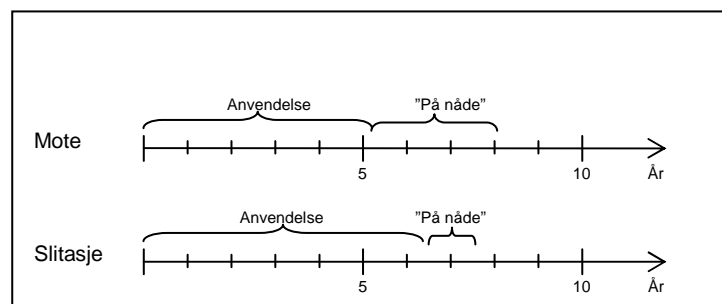
det et stort sammenfall mellom det jeg kan se de gjør på grunnlag av det innsamlede materialet, og det de tror de gjør med hensyn til avhendingen. Alle har i det første intervjuet ment at deres prosentvise avhending på grunn av mote er langt mindre enn det som er gjennomsnittet for kvinner på deres alder. De bruker også mote i svært liten grad som argument knyttet til de enkelte plagg. Det er her et stort sammenfall mellom holdning, ord og handling.

Det er en utbredt forestilling at det ikke "lønner seg" å kjøpe dyrere og mer holdbare "moteklær", fordi disse blir fortere umoderne enn mer "tidløse" klær. For å undersøke dette sammenlignet jeg brukstiden for klær som var avhendet på grunn av mote, med klær som var avhendet på grunn av slitasje. Resultatet ble at moteklær hadde lenger brukstid. For å kunne forklare dette valgte jeg å se nærmere på "brukstiden" for klær. Resultatet ble en nylansering som vist i følgende figur.



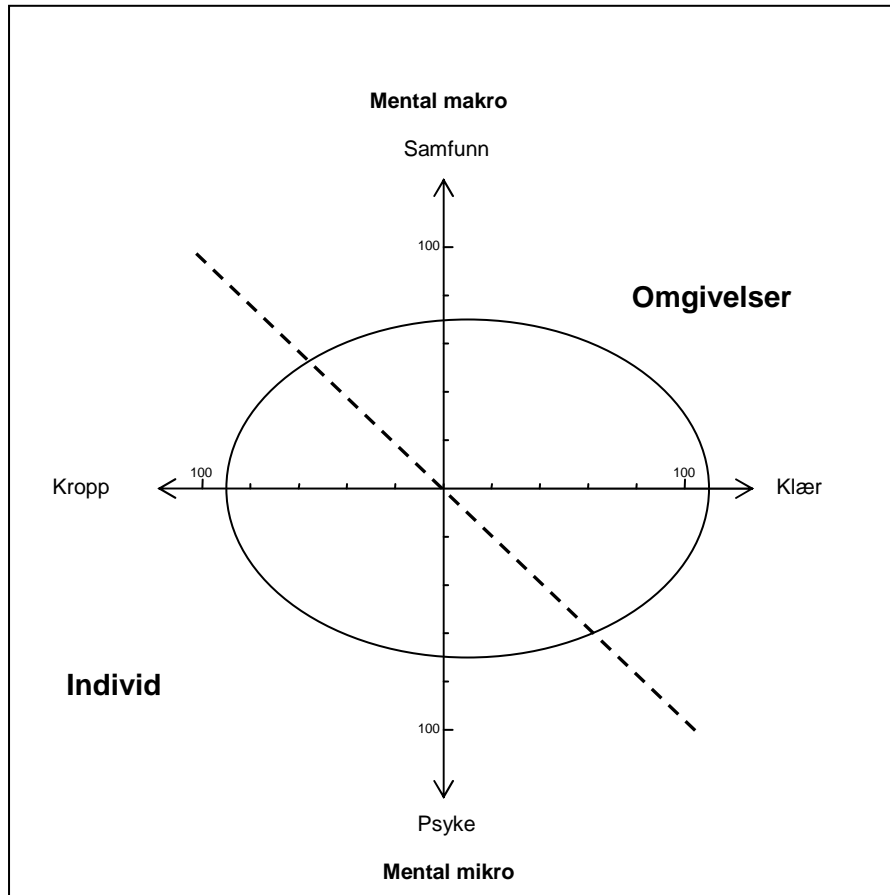
Figur 1-1 En nylansering av brukstiden for klær

Forskjellen på klær avhendet på grunn av mote, og klær avhendet på grunn av slitasje er som det går frem av neste figur, ikke anvendelsestiden men lagringstiden etter siste gangs bruk. Den tiden har jeg valgt å kalle "på nåde".



Figur 1-2 Forskjellen i brukstid og anvendelsestid for klær som er avhendet på grunn av mote og slitasje

Avslutningsvis tar jeg opp en alternativ måte å organisere avhendingsårsakene. Denne tar i større grad utgangspunkt i materialet selv. Avhendigen er sett i forhold til fire ulike endringer. Det er endringer på det mentale nivå, og fysiske endringer, samt endringer på makro- og mikro nivå. Denne måten å organisere avhendingsårsakene får bedre frem kroppens betydning for avhendingen, og forhold mellom individet og samfunnet. Antallet ganger de ulike formene for årsaker er registrert er markert. Som det går frem er de fysiske begrunnelsene; det være seg i kropp eller klær, noe mer utbredt enn de mentale begrunnelsene.



Figur 1-3 Viser de fire ulike avhendingsårsakene knyttet til endringer i det fysiske nivået; kroppen og klærne, og i det mentale nivået; samfunnet og individet. Graderingen står for antall ganger avhendingsårsaken er registret.

Helt avslutningsvis oppsummeres funnene i rapporten gjennom en diskusjon av hva som kan bidra til lenger brukstid for klær. Diskusjonen er knyttet til produktenes kvalitet og pris, til kundenes valg, bruk og stell, og til muligheten til en akseptabel avhending.

Rapporten har vist at både mote og slitasje er viktig for avhending. Men vel så viktig er kroppens endringer. Kvinnenes klesvaner og avhending gjenspeiler det problematiske i å gjøre kroppen "gangbar" i de ulike sosiale situasjonene vi ferdes i.

Summary

This study examines the reasons why women stop using clothes and wish to dispose them. Various reasons for disposing clothes are discussed in connection with women's clothing habits. Clothing habits include both the way we dress and the way we think about clothes.

The reason for asking this question is a wish to promote more sustainable textile consumption. Textiles do cause pollution in production, transportation and as waste. In 1998, Norway threw away a total of 110 000 tons of textiles. 75% of this came from private households. This means that each of Norwegian threw away on average 19,7 kg of textiles this year, and of these, 11,2 kg were clothes. According to Norwegian Statistics, only 7% of textiles are recycled.

In the efforts to get a more sustainable society, there has been a great deal of focus on the use of resources in production, the distribution of consumer goods, and on recovering and recycling. This study focuses on the period in between: consumption. The reason for focusing on consumption is a simple calculation. If we use the clothes twice as long, environmental costs will be reduced by 50%. Of course, this calculation presupposes that the clothes are the same, or at least do not pollute more in production/disposal. It is of particular interest to see if this is possible without compromising on other demands to clothing, such as being well dressed, modern etc.

As a starting point for this study of clothing habits, different theories on fashion and the function of clothes are discussed. A common feature of many of these theories is that they revolve around a certain duality in the way we dress. This duality can be expressed by contrasting the concepts of style and fashion. Simmel interpreted this duality as the need to take part in a social community vs. the desire to set oneself apart, and regarded this as the driving force behind changing fashions. Hebdige regarded style and fashion as unconventional and conventional systems of meaning, respectively; style is the unconventional element that breaks with the conventional and normalising. Bourdieu showed that "personal" style or taste is also a social construct – and

subject to the logic of capital and culture. Within the tradition of modernity theory, this duality is interpreted in the light of ideas about the modern, free individual. The "inner" person is regarded as unique and authentic. If people dress in accordance with this "inner self", they create a counterweight to the collective pressure towards conformity – and their dressing styles become more true.

The understanding of clothes today is complex because both traditional collective fashion trends and styles linked to individuals and groups play a part. It could also be argued that there are different fashions that are associated with different groups in society – although they cannot be understood separately.

Within the study of clothing and fashion, there is a growing recognition that clothes and body must be studied together. One of the people who have made this point is the sociologist Joanne Entwistle (2000). She emphasises the fact that the clothes are in the border area between the body and its surroundings. Thus they constitute a division between the individual and the society. The function of the clothes is to make our body acceptable in the various social situations where we find ourselves. How much we demand from the clothes, or how strict the clothing norms are, depend on how strong the taboos connected with the body are, but also of the social situation.

The project is limited to a study of women around the age of 40, and their clothes. The data consists of interviews with 24 women. Each woman has been interviewed twice. The first interview was about their clothing habits. What do they think of their own consumption of clothes, and how do they purchase and use clothes. After approximately 1/2 a year the women were interviewed again. This time the interview focused on the clothes that the women no longer wished to keep. Altogether, this amounts to 329 items of clothing that have all been registered, and some photographed. 157 of them have been collected for further analysis at SIFO (National Institute for Consumer Research). The data consists of data from qualitative interview and material data. This duality corresponds with the projects focus both on clothes and clothing habits, and on thoughts and actions.

The first empirical chapter "Clothing habits" is based on the first round of interviews. Initially, the various situations the women distinguish between, and the way they dress in these situations, are discussed. The distinction between work and the time they spend at home is crucial for the women's clothing habits. They say that they wear more worn and comfortable clothes at home. Approximately half the women that do not wear a uniform at work, say that they usually change clothes when they come home. All the women have some clothes that they wear at work, that they do not wear at home and vice

versa. The work place is an important arena for women where clothes are given higher priority than at home.

Both at work and at home the demands on the clothes will vary according to the situation. At work, situations where the women are visible to a lot of people, and situations in which it is important for them that their views are heard, place particular demands on their clothes. At home, the choice of clothes is tied to the situation at hand, whether it is housework or social functions. The women's husbands and partners are only mentioned in passing in connection with the women's clothing habits.

An important point in the discussion of clothing and situations, is whether the different situations constitute a hierarchical system that enables the women to use the clothes in other situations with less strict requirements as they become worn/unfashionable. For some of the women it worked this way, but others had clothes that were of different types or styles for different situations. For this reason, most of their clothes were bought specifically for the particular situation.

The other point that is discussed under "clothing habits" is what is important for women in their choice of clothes. Becomingness, style and fashion are important concepts in this regard. The body seems to be crucial to the choice of clothes. The clothes should hide the parts of the body that the women regard as less attractive and accentuate the parts that are seen as beautiful and appropriate in the situation at hand. This is also the dominant way of thinking when it comes to becomingness, where colours and shapes that bring out the parts of the body that correspond with current ideals of beauty are preferred.

The women's attitude to fashion varies a lot. Some think that fashion is fun, and gladly follow along. Others regard fashion as an unavoidable and negative fact of life. Changes in fashion appear both as unconscious changes in taste, and more or less conscious changes in clothing norms.

What the women want to wear, are clothes that feel comfortable. But being comfortable is tied as much to being "appropriately" dressed, with respect to fashion and the situation, as to the physical feeling of the clothes. Even physical well being depends on cultural background. For instance, there are a conspicuous tendency that women with a "radical" youth in general find synthetic fabrics more uncomfortable than other women.

The third and last theme in the chapter on clothing habits is tied to the various stages of consumption of clothes. In this section, purchase, style, repair and disposal are discussed. Most of the clothes that the women acquire have been bought new in a store. For some, shopping is a pleasurable experience. Both consolation shopping and "shopping mistakes" are well known phenomena. Others dislike either garment stores, or the idea of spending money on clothes.

The process of purchasing clothes may be viewed as a balance where different factors weigh for and against the purchasing. The most important reason not to buy a garment, is the economic expense that the purchase represents. More positive features are required in terms of quality, becomingness, need etc. to counterbalance a high price. One of the consequences of this is that expensive clothes are more rarely "shopping mistakes" than cheaper clothes.

In addition to buying, the women also receive clothes from others. Some of these clothes are gifts where the women have little or no influence on what is given. But the women also receive second hand garments from girlfriends and close relatives. Often a woman exchanges clothes with one or a more other women. In some of these cases, the exchange is not mutual, but one-sided: There is a regular giver and more or less regular receiver of clothes.

The women thinks that wear and tear occurs during washing, not during regular use, but the do little to limit washing. Instead they try to use detergents without bleach and "gentle" washing programmes. Different items of clothing are treated differently. The clothes that the women are most fond of, or that cost a lot of money, are treated most carefully. Since the purchase of expensive clothes often are subject to more careful consideration, these two facts may be related.

All the women repair some of their clothes themselves, but they also get help from their mothers, mothers-in-law and from professionals. What they do is not traditional techniques like patching and darning, but mostly small repairs of seams, stitches and buttons that fall off. Moreover, taking up clothes and alterations are common.

For many women, disposing of clothes is a troublesome process. Clothes that are no longer used, but are not worn out, may often hang unused in the closet for several years. After that, they are moved to storage places that are less central to the home. When the woman finally decides to get rid of he clothes, she prefers to give them away to somebody who may still use them. Throwing away (usable) clothes is associated with guilt and moral qualms by all the women in the study. Apart from giving the clothes away to friends and relatives, various types of collections is the preferred way to dispose of them.

The chapter on clothing habits shows that the women's choice of clothing is oriented towards body and becomingness, and towards social situations outside of the home. Their own perception of the clothes - the individual - is the dominant explanation of their clothing habits. They want to wear clothes that makes them feel comfortable, and makes them look good. Other people and collective clothing norms are less important, which is clearly in contrast with the fact that it is in situations where they are likely to be seen by (many) others, that the women put the greatest emphasis on their clothes.

The data material for the next chapter "Disposal" is from the second round of interviews. In these interviews, I went through the discarded clothes together with the women and asked them when and why they purchased it, how it was used and the reason why they did not want to use it anymore.

In systematising the reasons for disposing the clothes, I have chosen to use Pål Strandbakken's continuation of Vance Packard's study of obsolescence (Packard 1960, 1980:2, Strandbakken 1997:44). Strandbakken discusses 4 different types of obsolescence.

- ◆ Situational obsolescence: The owner has developed new consumer needs
- ◆ Functional obsolescence: New and better products have come on the market
- ◆ Quality-related or technical obsolescence: The product is worn out or ruined
- ◆ Psychological obsolescence: The owner is tired of the product and wants something new

In reading through the interview statements about the individual items of clothing, I tried to interpret the women's answers and place them in different categories of reasons. The 4 main categories were divided into sub-categories on the basis of the data material. Furthermore, I created two new categories that cannot be said to be sub-categories of the original 4. The two new categories seem to be of particular interest, because they have not been described in other studies of disposal. There is a 5th category that covers clothes that have never been used, or used only to a very limited extent. And there is a 6th category that consists of clothes that the owner does not want to wear because she does not want to ruin them.

For some of the clothes, the women have simple and clear reasons for disposing of them, while other clothes become obsolete for almost no reason at all, or due to a number of different reasons. Thus there are more registered reasons for disposal than there are items of clothing. The distribution is shown in the table below:

Type of obsolescence	Registered times	% of tot. number of reasons	% of all clothes
1. Situational	87	19	27
2. Functional	2	1	1
3. Technical	160	35	50
4. Psychological	143	31	45
5. Never worn	60	13	19
6. Museal	3	1	1
Total	459	100	N=319

In this chapter I go through the different types of obsolescence and discuss various types of clothes and the different reasons why they become obsolete. The most surprising discovery is that 19% of the clothes have never been used. Among other things, this is an indication of how important the acquisition of clothes are for their period of use.

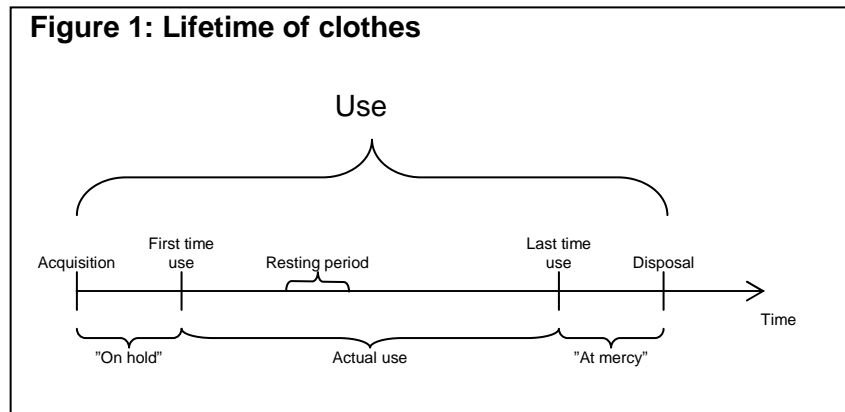
In the chapter “Disposal and clothing habits” I try to see the connection between clothing habits and disposal. In addition to the data that have been used in the previous chapters, the data for this chapter also include the 157 analysed items of clothing.

There are no direct relationship between the degree of wear and tear, or other technical problems, and the fact that clothes are put aside. This depends both on the kind of clothes it is, and the kind of situations in which they are used. The women who have disposed clothes that are hardly worn, but who still use wear and tear as an argument for getting rid of them, may be said to have high quality standards. The data are few, but there is a tendency that dressing codes at work, and to some degree financial status and ideology, are decisive for the technical demands on the clothes. Methodologically, it is interesting to notice that the results of the technical and interpretative approaches, i.e. the two types of data interviews and clothes, seem to coincide at the same time as they complement each other.

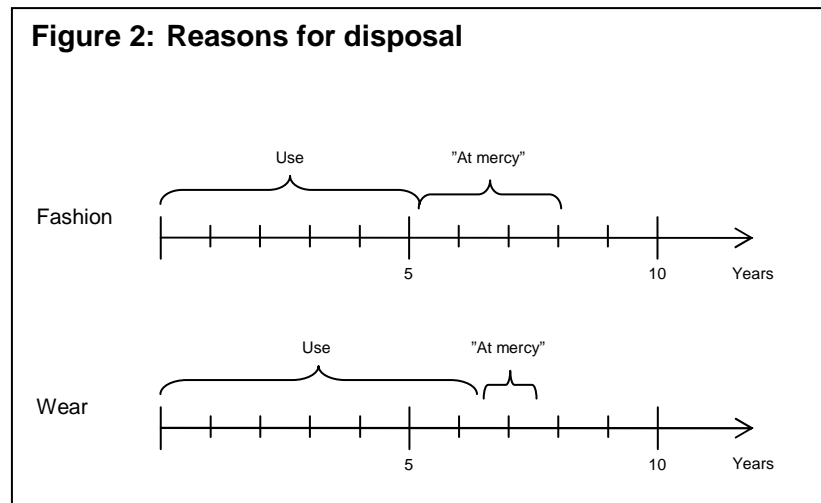
The women who have disposed few unfashionable clothes, are all women who say that they are little concerned with fashion. They do not deny that they may be influenced by fashion, but believe that the influence happens slowly. In the case of these women, there are a great deal of consistency between my observation of what they do on the basis of the collected material, and what they say they do with respect to disposal. In the first interview, all these women claimed that the share of clothes disposed due to fashion is considerably lower than the average for women their age. They also more rarely use fashion as an argument in connection with the individual item of clothing.

In these cases there are considerable consistency between attitudes, words and actions.

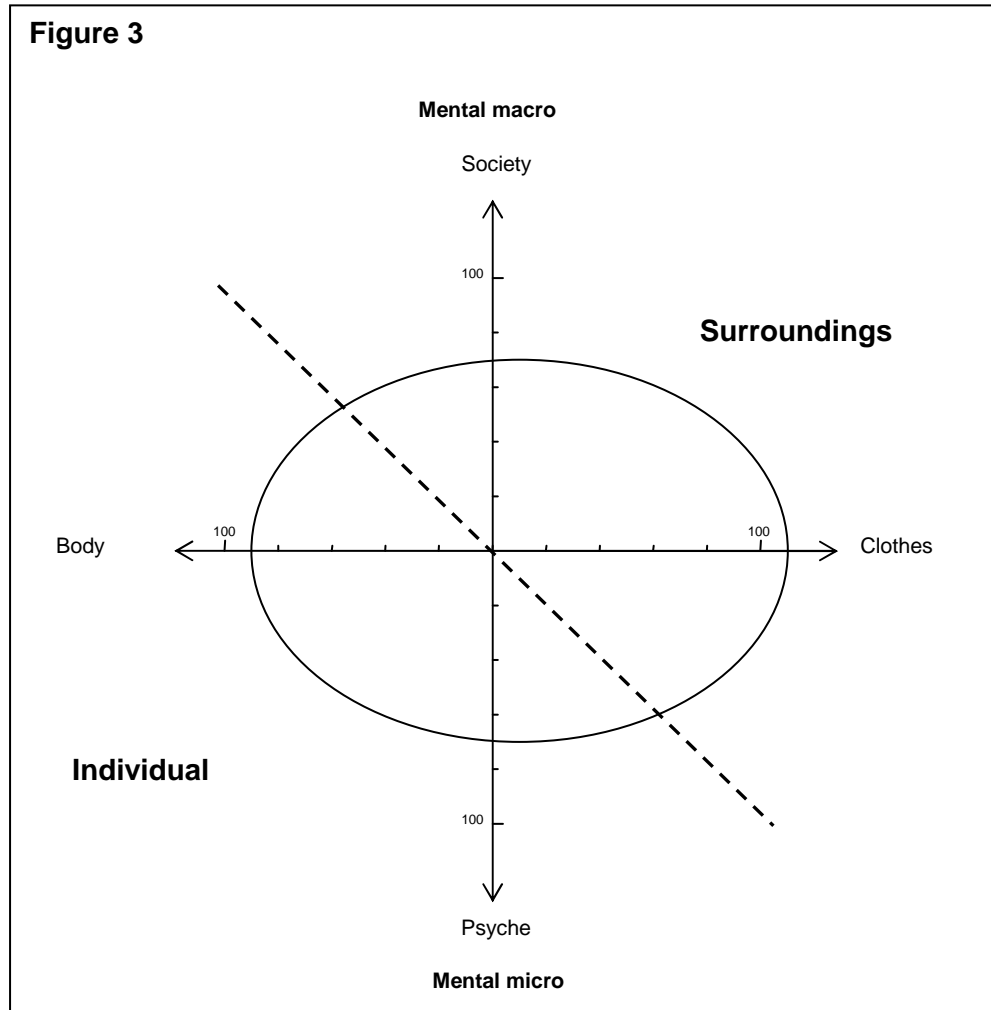
It is a widespread belief that it does not "pay" to buy expensive and durable "fashionable clothes" because they go out of style faster than more "classical" clothes. To examine this belief, I compared the use of clothes that were disposed of due fashion, with clothes that were disposed due to wear and tear. The result was that fashionable clothes had a longer period of use than other clothes. To explain this I chose to look more closely at the lifespan of clothes. The result was a new model as shown in the following illustration:



The difference between clothes disposed of due to fashion changes and clothes disposed of due to wear and tear is shown in the next illustration, not the period of use, but the period the clothes are stored after the last time they were used. The period I have chosen to call "at mercy."



In the last section, I discuss an alternative way of organising the reasons for disposal. To a greater extent this is based on the data material itself. Disposal of clothes is studied in relation to four different types of change. There are changes on the mental level and the physical level, as well as changes on the macro level and the micro level. This way of organising the reasons for disposal, better shows the importance of the body for the disposal of clothes, and the relationship between the individual and the society. The number of times the different types of reasons are registered is shown as a scale. As this table shows, physical reasons, whether it is the body or the clothes, are somewhat more common than mental reasons.



Towards the end, the findings in the study are summed up in a discussion of actions that could contribute to longer periods of use for clothes. This discussion is tied to the quality and price of the products, the consumers' choice, use and treatment and to the possibility of acceptable disposal.

The study has shown that both fashion and wear and tear are important for the disposal of clothes. But equally important are bodily changes. The women's clothing habits, and thus also the way they dispose clothes, reflect the difficult aspects of making the body "acceptable" for the various social situation in which the women find themselves.

1 Hvorfor kaster kvinner klær?

Hvorfor kvinner kaster klær, er spørsmålet denne rapporten vil gi svar på. Når dette spørsmålet stilles er det med bakgrunn i at vårt høye tekstilforbruk er et miljøproblem, og at et viktig skritt mot et mer bærekraftig samfunn er et mer bærekraftig forbruk. Før jeg presiserer og utdyper problemstillingen og opplegget for undersøkelsen vil disse to påstandene utdypes.

1.1.1 Hvorfor ikke kaste klær?

I det miljøpolitiske arbeidet har fokus i økende grad gått over fra produksjon mot forbruk. Denne endringen kan sees som et resultat av flere forhold. Til tross for stor utvikling av renere teknologi er det mange som mener at det er umulig å nå målet om et bærekraftig samfunn uten at også forbruket endres eller reduseres. I tillegg skaper den globale fordelingen av forbrugsgoder problemer både der det er mangel på varer, og der de finnes i overflod. Det foreligger derfor i følge Miljøverndepartementet et "globalt behov for å endre forbruksmønsteret"(1994:50).

Myndighetenes virkemidler når det gjelder forbruk er svært begrenset, og mye er derfor avhengig av forbrukernes egen innsats og velvilje. Den siden av det private forbruket som myndighetene har vært mest opptatt av har vært kildesortering og avfallsbehandling. Dette er også et område forbrukerne mener er vesentlig (Methi 2000). Internasjonale studier viser også at forbrukere er mer oppmerksom på hvordan de kaster, enn hva de kjøper. Dette kan synes noe korttenkt fordi mengden og typen avfall nødvendigvis er avhengig av innkjøpene. I den siste stortingsmeldingen om "Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand" (1999-2000) er det ansatser til en dreining av dette fokuset. Der heter det blant annet at: "Det er en betydelig utfordring å redusere veksten i de genererte avfallsmengdene". Den videre diskusjonen dreier seg om den raske veksten i husholdningens årlige avfallsmengde. Økningen

fra 1996 til 1998 var på hele 36 kg per person i årlig søppelmengde (St. meld. Nr 8:76).

Innen miljøarbeidet er det en voksende erkjennelse av at produktenes totale miljøbelastning må tas med i betraktning ved designet av produktene. Da vil både ressursbruk, levetid og mulighet for resirkulering og gjenbruk spille inn. Men det er mulig å tenke seg et plagg som fyller alle kriterier for et miljøriktig valg, men som likevel ikke fungerer slik i praksis. Det er først når den økologiske ublekete bomullsgenseren blir brukt, og dermed erstatter kjøpet av en mer miljøbelastende genser at plagget bidrar til redusert miljøbelastning. Bærekraftig produksjon og forbruk må dermed sees i sammenheng.

En strategi for å nå et mer bærekraftig forbruk, er å fokusere på produktens levetid (Dahl 1980, Hille 1993, Strandbakken 1997). Tankegangen her er at når produktene brukes lenger forbrukes det mindre (råvarer, energi til fremstilling og transport). Dette gjelder for de fleste produkter, med unntak av de som er særlig forurensende i bruk, og hvor den tekniske utviklingen har gjort nye produkter mindre forurensende. For klær vil utvilsomt lengre levetid føre til mindre forurensning. Hvis alle i Norge hadde brukt sine klær dobbelt så lenge ville den totale miljøbelastningen ved vårt klesforbruk blitt halvert.

Forlengt levetid er også en strategi som gjør det mulig å arbeide mot et mer bærekraftig forbruk uten at det nødvendigvis medfører et redusert forbruk. Redusert forbruk er både teoretisk problematisk (Strandbakken 1995:56-58b, Stø 1995:17) og kanskje ikke minst vanskelig å få noen entusiasme for blant forbrukere. Men en vaskemaskin som varer i 20 år og ellers har de samme egenskapene som en som varer i 10 år vil trolig heller øke tilfredsheten hos forbrukeren enn det motsatte. Men vil det samme gjelde klær? Vil vi at de skal vare? Er det mulig å arbeide mot et mer bærekraftig forbruk av klær uten at det går på bekostning av andre mål med klesforbruket, slik som å være velkledd, moderne, pen osv. Ved å se avhendingen i forhold til klesvanene håper jeg det skal være mulig å finne noen svar på dette spørsmålet.

”Vi kaster mer klær” er hovedoverskriften på avfallsregnskapet for tekstiler fra Statistisk sentralbyrå (2000). I 1998 kastet vi i Norge til sammen 110 000 tonn tekstiler. Av dette kom 83 000 tonn eller 75% fra husholdningene. Hver og en av oss kastet gjennomsnittlig 19,7 kg tekstiler dette året, av dette var ca 11,2 kg klær. Tallene for klær har vist en jevn økning i perioden 1990-98.

Statistikken på dette området skiller ikke mellom kjønnene. Men når jeg har valgt å fokusere på kvinner i dette prosjektet er det ut fra en antagelse om at kvinners tekstilforbruk er høyere enn menns. Dette støttes av egne observasjoner og samtaler med dugnadsdeltagere på loppemarkedene, og i en studie av loppemarkeder. ”Det kom desidert mest dametøy” inn til loppemarkedet og dette ble sortert i flere kategorier enn klær for menn. (Krog 1996:81) Fretex, en av de største operatørene innen brukttøy, har heller ikke noen rele-

vante data. Men en av de ansvarlige på dette feltet anslo overfor meg at kvinneklær utgjør ca 80% av tøyet. Det er selvfølgelig mulig at kvinner gir til loppemarkeder og innsamlinger, mens menn kaster rett i søpla. Statistisk er det noe mer miljøengasjement blant kvinner, men når det kommer til kildesortering er ikke forskjellen stor (Nyberg 1999:123-129 Enger 1995:14).

Av det vi i Norge kaster går mesteparten rett på fyllinga i følge statistisk sentralbyrå. I 1996 ble 68% av tekstilene kastet på dynga, 16% brent og bare 7% av den totale mengden ble gjenvunnet eller ombrukt. En stor andel av det som ble samlet inn til gjenvinning/ombruk ble eksportert til land i den tredje verden og Øst-Europa. En mindre del ble gjenvunnet eller solgt gjennom Fretex-selskapene, UFF og loppemarkeder innenlands (Statistisk sentralbyrå 2000).

Det er altså en kjensgjerning at vi kaster mye – og stadig mer, og at vi har kommet lite langt når det gjelder gjenbruk og resirkulering av tekstiler. Dette er spesielt uheldig ettersom tekstiler er svært forurensende i produksjon, videreføring, transport og deponering. (Vittersø og Strandbakken 1998, Kemi 1997, Cooke 1999).

Ikke minst er det store problemer knyttet til bomull, som er en av de mest brukte fibrene. Vårt norske bomullsforbruk ligger om lag 3 ganger så høyt som en gjennomsnittlig verdensborger (Hille 1995:71). Til bomullsproduksjon går det på verdensbasis med 33 millioner hektar god matjord, og over 10% av det totale forbruket av sprøytemidler. I tillegg krever bomullsproduksjonen store mengder vann – i områder der dette er en alvorlig mangelvare (Cooke 1999). Vesten kan ikke fortsette å øke sitt forbruk av bomull, hvis vi samtidig mener at andre også skal ha mat å spise og vann å drikke. Hvis alle skulle forbruke like mye bomull som oss, ville 12% av jordens dyrkede mark bli opptatt med bomullsplanter.

Heller ikke produksjonen av andre fibre er uten problemer. Det brukes f. eks. ikke fornybare ressurser i tilvirkningen av kunstfibre.

Etter produksjonen skal tekstilene etterbehandles. Dette innebærer en rekke "våte prosesser" som farging, merserisering, bleking, osv. Felles for dem er at de krever store mengder kjemikalier og at de langt på vei utføres i U-land uten de strenge reglene for utslipp som tekstilindustrien etter hvert har fått i vesten.

Miljøproblemene knyttet til de syntetiske fibrene er mer omdiskuterte. På den ene siden er råstoffet olje, og dermed en ikke-fornybar ressurs. På den annen side krever disse fibrene ikke så miljøbelastende våtprosesser på veien fra fiber til klær, og fremstillingen blir dermed totalt mindre belastende for miljøet. Det er også mulig å bruke resirkulert materiale i denne produksjonen. Sist men ikke minst er de syntetiske fibrene sterke, og de blir rene på lavere temperaturer enn bomull.

Også miljøbelastningene knyttet til ull er mer omdiskuterte enn tilfelle er for bomull. Her er det igjen etterbehandlingen som er det problematiske. Som de syntetiske fibrene blir ull ren på lav temperatur og den egner seg godt til resirkulering.

Det er også mye transport involvert i produksjon og handel med tekstiler. Dette fordi hovedtyngden av produksjon og forbruk ligger på hver sin side av jorden, men også fordi hvert enkelt produkt kan ha mange "stoppesteder" før varen er ferdig til salg. I den grad tekstilene gjenbrukes er også markedet for dette langt fra oss som "produserer" de lett brukte klærne.

I Norge har det foreløpig vært lite diskusjon rundt tekstilenes miljøbelastninger og helsefare. I noen grad har det vært fokusert på de etiske sider ved dette; barnarbeid og helsefarlige arbeidsplasser. Markedet for mindre miljøbelastende tekstiler (økologiske, svanemerkene og lignende) er forsvinnende lite og diskusjonen knyttet til gjenbruk og resirkulering lite utviklet.

Min tro er at tiden snart har kommet til å se på tekstilforbruket her hjemme. Da vil forhåpentligvis ikke bare kildesortering og gjenbruk bli diskutert, men også muligheten for å redusere tekstilenes omløpshastighet.

1.1.2 Hvorfor kaste klær?

I tilfeldige samtaler om prosjektet har jeg ofte fått reaksjonen at "det er vel bare mote i det" som forklaring på tekstilenes raske omløpshastighet. Mote oppfattes stort sett som noe det ikke er noe å gjøre med, og det angår andre mer enn en selv. En utbredt forestilling er at motens makt er økende eller at motekarusellen stadig går "fortere".

Denne ideen bygger på en ikke uvanlig tankegang om at utvikling skjer lineært. Hvis kvinner hadde en underordnet stilling på slutten av 1800-tallet var de enda mer utenfor samfunnslivet på 1700-tallet f. eks. Slike forestillinger er like feilaktige som de er vanlige. I forhold til mote er det mange ulike tendenser som gjør seg gjeldende samtidig. Et bilde av motens økende "makt" er slett ikke entydig. I boken "The language of clothes" skriver klesforskeren Alison Lurie ((1981) 1992) at utviklingen av den kvinnelige moten stoppet opp på 1980-tallet akkurat som herremoten hadde gjort i 1940-årne. Hun skriver videre at det i dag for første gang er teoretisk mulig å bruke sine klær i 20-år (Lurie 1992:ix). Hennes påstander støttes av motebransjens egne utsagn fra 1990-tallet om at "alt er lov". Det er ikke lenger så enkelt å datere plagg etter skjørtelengder eller fasongen på slagene. Disse påstandene kan selvfølgelig diskuteres, men sikkert er det at måten moten "dikterer" vår påkledning er i endring. Det er dermed ikke så sikkert at det er motens endringer (alene) som øker omsetningshastigheten, selv ikke for dametøy. I denne un-

dersøkelsen vil jeg se nærmere på dette ved å studere både hvordan informan-
tene tenker om mote og hvordan de bruker mote som argumentasjon direkte
for avhending av klær.

I tilfeldige samtaler om slitasje av klær har jeg fått to ulike reaksjoner.
Den ene er helt avisende til slitasje som problem (i dag) og passer godt over-
ens med "bare mote" forklaringen som nevnt over: "Klær blir jo ikke lenger
slitt!". Den andre reaksjonen går mer på mulighetene for omsøm og repara-
sjon: "klærne som lages i dag er så dårlige at det lønner seg ikke lenger å re-
parere dem – de er ikke laget for å vare lenge".

Umiddelbart er det klart at disse to utsagnene ikke passer så godt
sammen. Det burde jo være unødvendig å reparere klær som ikke blir slitt, og
dessuten er det vel trolig at dårlige klær slites. Det er mulig at slitasje utsagnet
(som det om mote) referer til de andre, mens den dårlige kvaliteten refererer
til en selv. Uansett anser jeg reaksjonene som interessante. De peker på at det
er noe utenfor den enkeltes rekkevidde som er med på å bestemme kles-
forbruket: mote og kvaliteten av produksjonen. Men de peker også på et mis-
forhold mellom egne erfaringer og det man tror "alle" andre gjør.

Hvis det er slik at verken mote eller slitasje kan forklare at stadig mer
klær kastes, hva kan da gjøre det? Alison Lurie er i samme bok inne på en
rekke måter status kan kommuniseres, det å bruke mer klær, det å bytte ofte -
ideelt sett hver dag, og det å ha klær tilpasset en rekke ulike (sports) aktivite-
ter er noen eksempler (Lurie 1992:119-125). Jeg vil ha som utgangspunkt at
avhending kan forklares både gjennom mote og slitasje, men trolig også gjen-
nom andre for meg ukjente forhold. Derfor valgte jeg å ta utgangspunkt i
klesvanene som helhet og se avhendingen i forhold til disse.

1.2 Stil og mote

Mote defineres av klesforskeren Elisabeth Wilson som: "Ei klesdrakt der ho-
vudtrekket er raskt og vedvarande stilskifte. Mote er i ei viss tyding forand-
ring, og i moderne samfunn i den vestlige verda er alle slags plagg underlagde
moten" (Wilson 1989:9-12). Av denne definisjonen ser vi at mote (Fashion)
kan forstås som (minst) to ting. Som en kulturell prosess som bidrar til forand-
ring, og som klær som i særlig grad er påvirket av denne prosessen. Denne
siste betydningen er noe sterkere på engelsk enn på norsk. Vi vil vanligvis
måtte bruke uttrykket moteklær om "fashion" i denne betydningen.

I definisjonen ser vi at uttrykket stil (stilskifte) brukes til å forklare
mote. Stil er da brukt som betegnelse på det moten endrer, nemlig klærnes
utseende eller estetiske uttrykk. Som vi senere skal se brukes stil også på en
annen måte om de individuelle klesvalg, som på et visst nivå kan stå i motset-

ning til mote. I begge betydningene er stil mer konkret knyttet til form, mens mote er selve prosessen bak. Til stil knytter det seg i tillegg noe mer individuelt eller personlig.

Mote som mekanisme er noe som gjør seg gjeldende i så å si alle livets områder som har med den ytre form å gjøre. Men mote forbindes samtidig i særlig grad med klær, og det er kun denne form for mote vi i denne sammenheng skal beskjeftige oss med.

Et annet uttrykk som brukes delvis synonymt med stil og mote er trend. Delvis brukes dette om de langsomme store bølgene i motens historie, eller om de større samfunnsmessige endringene moten kan sees i forhold til. Men begrepet er også knyttet til de siste nye til krusningene på bølgetoppen. Da gjerne som adjektiv; "trendy" eller som substantiv; "trendsetter". Fordi begrepet har et så upresist innhold vil jeg i liten grad benytte meg av det.

Litteraturen om motens historie kan svært grovt deles i tre. Den første handler om endringer i rådende klesnormer, eller mer i pakt med Marxs terminologi om endringer i de rådendes klesnormer. Disse fortellingene er ofte fremstilt med muntre ordelag i fargerike bøker. Her er det journalister og glade amatører som råder grunnen, sammen med kunsthistorikere som gjennom sine stilhistoriske termer har beskrevet endringene i klærnes snitt, stoff og dekor. Denne litteraturen har som annen tradisjonell kunst og stilhistore konsentrert seg om overklassen. I tillegg finnes det også en bredere anlagt kleshistorie om vanlige folks klær, iberegnet folkedrakter, barneklær med mer. Her er det de etnologiske bidragene stort sett hører hjemme.

Den andre typen litteratur dreier seg om endringene i hvordan mote som kulturelt fenomen er forstått. Her finner vi sosiologers, økonomers, filosofers og kulturteoretikers bidrag til å forstå mote, forbruk og smaksendringer. Mens den første litteraturen ser mote som noe morsomt og fargerikt, ja kort sakt underholdende, så er denne historien for det meste mer kritisk. Det beste ville være - nesten uansett hvilket perspektiv de forstår mote i - at den ikke fantes.

Til slutt finnes det en type litteratur som tar opp omfanget og betydningen av mote som kulturell prosess, og om aktørene i denne. I den siste fortellingen finner vi historien om de store moteskaperne og motehusene, og om distribuering av mote via ulike medier fra dukker og tegninger til video og reklame. I denne litteraturen finnes alt fra dyrkelsen av de store "genier" til kritiske studier av massekommunikasjon. Og den kan således overlappes og plasseres inn under de to andre gruppene med mote-relatert litteratur. I nyere litteratur kan det synes som om grensen mellom de ulike innfallsvinklener og fagmiljøene viskes ut.

Jeg har i den følgende fremstillingen benyttet meg av alle tre typer fortellinger. Først vil jeg oppsummere de største endringene i motens omfang

og de viktigste aktører i vestens nyere motehistorie. Fordi fremstillingen er veldig generell og kortfattet har jeg fraveket det vanlige kravet om å referere til den litteraturen påstander bygger på. De bøkene jeg har lest og som dermed er med på å prege fremstillingen finnes i litteraturlisten¹. Deretter vil jeg se på noen av de viktigste perspektivene mote er forstått gjennom. Den fargerike historien om endringene av klærnes utseende vil jeg komme tilbake til sammen med endringer av klærnes slitasje. Her vil tidsperspektivet snevres inn til de siste 30 år.

1.2.1 Motens historie

Det er ulike syn på motens opprinnelse, og motens betydning for det førmoderne samfunn. Men i vår kultur er det klart at raske endringer i draktskikken hører til tiden etter middelalderen. Wilson hevder f. eks. at det å skille mellom moderne og umoderne klær, samt mote som avhendingsårsak, stammer fra 14–1500 tallet (Wilson 1989:26). Når rike kaster klær fordi de er umoderne vil ikke bare slitasje og kvalitet, men også hvor moderne klærne er, skille fattige (som går med de rikes avlagte klær) og rike.

De tidlige moteendringer er knyttet til adel og hoff og hører således til den absolutte overklasse. I det føydale samfunn ble tilgangen på moteklær forsøkt regulert gjennom detaljerte regler for hvem som fikk gå med ulike farger og materialer. Tilgangen på luksusartikler som moten foreskrev var således begrenset for folk flest – ikke bare økonomisk men også juridisk.

Den franske revolusjon i 1789 medførte et vesentlig brudd i historien om moten. Ikke bare ble selve utformingen av klærne endret betraktelig. Klærne spilte også en vesentlig symbolsk rolle i de politiske omveltningene. I tillegg markerer revolusjonen avslutningen på det føydale klesregime. Den nye borgerlige klassen overtok etter adelen som samfunnets og motens ledende skikt.

Mens den aristokratiske mote gjaldt menn i (minst) like høy grad som kvinner, blir den borgerlige moten mer og mer forbundet med kvinneklær. Endringene i mansdrakten stagnerer i løpet av 1800-tallet både i tempo i endringene og i utformingen av drakten. Kvinnedrakten på sin side blir gjenstand for stadig raskere endringer og ekstravagante påfunn.

Fra midten av 1800-tallet startet de store motehusene med sine designerskapte kreasjoner; "haute couture". Klærne ble skapt av formgivere med status som kunstnere. Romantikkens dyrkning av kunstneren og kunstverket

¹ Se f. eks. Bogatyrev 1971, Broby-Johansen (1923) 1953, Crane 2000, Nyleen 1962, Kaiser 1997, Sandvik 1998, Steele 1985 og 1989, Wilson 1989.

som uttrykk for det individuelle, skapende individ omfattet dermed designeren såvel som "kreasjonen". Det individuelle, originale og unike blir verdsatt.

Den voksende konfeksjonsindustri var imidlertid stadig raskere ute for å komme på markedet med billige, mer standardiserte kopier av motehusenes siste påfunn. Slik ble det mulig for de mange å følge etter. For å distansere seg fra massen ble det dermed i økende grad nødvendig for motehusene å komme med nyheter.

Det neste store skille i motens historie kommer på 1950-tallet. En ny samfunnsgruppe ser dagens lys; ungdommen. Den nye gruppen ønsket å distansere seg fra "de voksne" med hensyn til utseende og levevis. Det ungdommelige ble dyrket som en egen verdi. Med dette mister motehusene sin enerådende plass. Konfeksjonsindustrien finner også andre forbilder og moten blir i en viss forstand demokratisert blant annet ved at det oppstår ulike parallelle moter eller stiler å velge mellom. Motemagasinene presenterte fra 1940 –50 tallet ulike typer, eller stiler, og gav råd om hvordan man skal finne "sin". Eksempler på slike typer er; "den feminine", "den sofistikerte", "den sporty" osv.

Oppløsningen av "Moten" i flere parallelle stiler kan forstås gjennom begrepet "antimote". Antimote kan også knyttes til motkulturelle bevegelser tidligere, det være seg reformdrakten (kvinnesak), eller bunad (norskdomsrørsla) (Sandvik 1998). Men det er først i etterkrigstiden at antimoten får et stort omfang. Dette har både sammenheng med den nye store – og etter hvert kjøpekraftige ungdomsgruppen, men også med at protestene mot det etablerte samfunnet ble mer høylytt. Forbrukersamfunn, materialisme, krig, utnyttelse av tredje verden og sosial konformitet var noe av det de radikale ungdomsmiljøene med hippiene i spissen tok avstand fra. I tråd med dette ble antimoten preget av inspirasjon fra den tredje verdens tekstiler, militæreffekter, bruktklær og selvgjorte plagg. Simmels fremtidsvisjon fra 1905 ble virkelighet; det ble i en viss forstand mote å avvike fra moten (Simmel 1990 (1904):41). I takt med at moteindustrien plukket opp disse elementene, ble de til en viss grad rensset for sitt politiske innhold.

På tross av denne demokratiseringen gjør moten forskjell på folk. Men mens både føydalsamfunnets klesregler og motehusenes eksklusivitet gjennom pris og tilgjengelighet representerte et lineiret system som omfattet alle, blir klærnes distingverende kraft nå mer kompleks.

På midten av 1970-tallet, og med full tyngde på 1980-tallet oppstår en ny måte å skape distinksjoner; merkemoten. Hvem husker ikke "lacostes" lille grønne krokodille som var en av de første. Merkeklær var på ingen måte nytt. Det nye lå i å flytte merkene frem til synlige steder, eller la dem inngå i stoff og plaggenes dekor. På denne måten ble det mulig å skille tilsynelatende like varer fra hverandre.

Endringene i mote går på et nivå raskere med flere "sesonger" og en produksjonsprosess som forsøker å tilpasse seg klærnes status som "ferskvare". Sam-

tidig bidrar variasjonen mellom ulike (moter) stiler, og variasjonen innad i moten til at "alt er lov". Det er i dag mulig å være "moderne" eller "trendy" uten å ha et eneste nytt eller kanskje til og med "moderne" plagg på kroppen. Men samtidig er det fortsatt mulig å datere plagg ut fra mote, og å snakke om hva som "kommer" til våren. Dette skaper nye utfordringer i bestrebelsene mot å forstå mote som kulturell prosess.

1.2.2 Mote, og klesforståelser

Den fremstillingen jeg nettopp har gitt av motens historie bygger selvfølgelig på ulike måter å forstå moten. Jeg skal i det følgende gi noen hovedtrekk i mote og klesforståelsens historie. Senere skal vi også se at informantenes forståelse av mote bygger på noen av disse tankemønstrene.

Forståelsen av **klærnes funksjoner** er sentral i klesforskningen. Vår eldste og svært godt kjente teori kan kalles "fikenbladsteorien"; klær er til for å skjule kroppen. Dette er altså en teori om anstendighet som opphavet til klær. Et neste forsøk på å forklare klærnes funksjon vender seg mot det fysiologiske og forklarer klærne som vern mot kulde og andre klimatiske forhold. På slutten av 1800-tallet finner antropologer ut at disse teoriene ikke holder (empirisk) mål, og klær blir isteden knyttet til ønske om dekorasjon og fysisk attraksjon (Nyleen 1962). Det som kan tolkes som et forsøk på å skjule, kan også forstås som måter å trekke oppmerksomhet mot det faktum at vi har et kjønn (Steele 1989). Denne dobbeltheten knyttet til klærne er fortsatt viktig i forståelsen av beklledning.

En systematisering av klærnes funksjoner ble gjort på 1930-tallet av folkedraktforsker Petr Bogatyrev. Senere ble boken utgitt i forbindelse med semiotiske studier av klær (Bogatyrev 1971). Bogatyrev viser at klærne kan ha mange funksjoner samtidig og at viktigheten av de ulike funksjonene er avhengig av hvem som bærer dem; når, hvor og til hvilken anledning. Funksjonene han beskriver omfatter både praktiske, magiske, erotiske, symbolske, estetiske og sosiale aspekter.

Den amerikanske samfunnsforskeren Erving Goffman har gjennom sin analyse av dagliglivet via lignelsen med et teater, bidratt til å systematisere de ulike anledningene vi bruker klærne i. Selv om han ikke selv har trukket klærne inn i sine analyser. Klærnes funksjoner er som Bogatyrev påpekte avhengig av disse anledningene. Goffman innfører begrepet områdeadferd. En viktig distinksjon går mellom det som betraktes som foran og bak kulissene (Goffman 1992 (1959)). Jeg skal komme mer tilbake til anledninger og områdeadferd senere. Men først skal vi se på noen viktige måter å forstå mote.

Mekanismene i motens skiftning ble på 1800-tallet hovedsakelig forstått ut fra en **økonomisk tankegang**. Dette var tiden da de nye institusjonene motehus, varehus og magasiner vokste frem. Mange kunne tjene penger på at moten skiftet. Mote ble forstått som "Capitalism's favorite child" (Brenninkmeyer 1962:8, Nyström 1828:25). I dette ligger en forståelse av at det er de som tjener penger på moten som styrer den. Dermed blir det moteindustrien selv (eller enkelte designere) som "dikterer" moten, mens vi (særlig kvinner) blir forstått som "slaver" av deres innfall (Steele 1985:18). Den borgerlige mannsdraktens langsomme endring, sett i forhold til kvinnedrakten blir forståelig som et uttrykk for hans bedre karakter og motstandskraft.

Innenfor de økonomiske forklaringene av moten finnes også teorien om at drivkraften i moten er de lavere samfunnslags **streben oppover**, og de høyere skikts forsøk på å distansere seg fra massen. I sin samtid var Herbert Spencer en viktig talsmann for dette synet. Men i ettertid er det Veblen og Simmel som har blitt stående som de viktigste teoretikere innenfor denne måten å forstå moten.

Den amerikanske økonomen Thorstein Veblen (1899) kommer i sin nærmest legendariske bok "Den arbeidsfrie klasse" (1889), med noen interessante teorier om årsaken til at "trykket" i moten går over fra manns til kvinneklær i overgangen fra det føydale samfunn til det borgerlige. Forklaringen går via synet på arbeid og lediggang. Mens aristokratiet kunne vise sin rikdom via dyre objekter og åpenbare unyttige sysler (f. eks, jakt på dyr som ikke spises), bygger den borgerlige mannens rikdom på hans eget arbeid. Men fortsatt er tankegangen om fritid som en måte å demonstrere rikdom på gjeldende. Dette løser borgerskapet gjennom "stedfortredende fritid" og "stedfortredende forbruk". Kvinnen demonstrerer sin manns suksess ved å ikke gjøre noe nyttig og ved å bære en overdådig og upraktisk påkledning.

Ulikheten mellom manns- og kvinnedrakten ble dermed ikke forstått som et dårlig karaktertrekk ved kvinnen, men via samfunnsmessige mekanismer. Hans forklaring av korsetter, eller lange kjoler som måter å gjøre kvinnen uegnet til alt praktisk arbeid, har senere fått gjennomslag i kvinnesaksorienterte kretser. Men uten at de har tatt opphavsmannens navn i sin munn.

Den tyske filosofen og sosiologen Georg Simmel kombinerer en analyse av mote som en måte å vise sosial status med et psykologisk perspektiv. Etter hans mening bygger motens livsbetingelser på menneskets tendens til å etterligne. Gjennom etterligning fritas individet for ansvaret og fremtrer som et gruppevesen. Den enkelte blir innlemmet i det almene (Simmel (1904) 1990:32). Samtidig gjør også en annen tendens seg gjeldende. Det er behovet for forskjell, avveksling og atskillelse.

«Moten er ikke noe annet enn en av mange livsformer som sammenfører tendensen til sosial utjevning med tendensen til individuelle skiller og avveksling i en enkelt handlemåte.» (Simmel (1904) 1990: 33)

Moten evner dermed å samle en krets og samtidig atskille den fra andre. Sammenbinding og atskillelse forenes. Selv om de er motsetninger er de også hverandres forutsetning.

Denne doble funksjonen som utgjør motens mekanisme forklarer hastighetens forskjeller i motefenomener. I samfunn hvor samhold, og fellesskap er vesentlig for opprettholdelse av livet, vil det ikke være rom for så mye individuell atskillelse, og dermed heller ikke for nyvinninger innen moten.

Simmel behandler også hvordan dette utnyttes kommersielt, ved at varer ikke bare blir moderne, men fremstilles for å bli det. I likhet med Veblen sier han at moten sprer seg ved at de lavere lag strever mot å etterligne de øvre. Men denne motens utbredelse er samtidig dens slutt, fordi utbredelsen opphever atskillelsen.

I Simmels analyse ligger det - som det også gjorde hos Veblen og Spencers, et negativt syn på moten. Moten er en tumleplass for individer med tilknytningsbehov og med et uselvstendig indre. Det er individer som samtidig har en selvfølelse som trenger oppmerksomhet og en slags utmerkelse. Ikke overraskende kommer vi kvinner sterkt inn her. I perioder hvor det gis få andre muligheter til individuell utmerkelse for oss, vil vår dyrkelse av moten bli sterkere. Moten utfyller personers ubetydelighet og dens udugelighet til å individualisere sin eksistens på egen hånd.

Selv om Simmel anser at mote primært skapes i de høyere lag har han også med et avsnitt om hvordan de ulike klasser har ulikt forhold til moten. De fattigste er vanskelig å bevege, og overklassen er konservative, fordi de har mer å frykte enn å vinne på forandring. Dermed blir det middelklassen som driver moten fremover (Simmel (1904) 1990). Veksten i middelklassen, og i levestandarden for de lavere klassene i byene kan dermed bidra til å forklare den økte hastigheten i motens forandring. Et annet forhold som fører til det samme er en eiendommelig sirkel. Jo raskere moten veksler, jo billigere må tingen være (for at konsumentene kan få råd til dem). Og dess billigere det blir, dess raskere kan de endres. Men samtidig fremtrer motene som om det kommer til å vare evig. Det nye fremtrer som om det har et estetisk, praktisk, eller annet "objektivt" fortrinn, som så selvfølgelig forsvinner når det ikke lenger oppfattes som moderne.

Simmel har også en forklaring på hvorfor moten synes å endres i kretsløp eller sykluser. Han skriver at moten ikke er avhengig av annet enn forandring, men den har en tendens til å spare på kreftene. Så snart en tidligere mote til en viss grad er glemt, kan den gjenopplives som ny mote (Simmel (1904) 1990:49).

I følge Valerie Steele fikk disse sosiologiske og funksjonelle forklaringene av mote ikke noe umiddelbart gjennomslag. Isteden ble mote forklart med endringer i "tidsånden" og som en økonomisk "sammensvergelse" (Steele 1985:21). Tankegangen om **tidsånden** forklarte ikke bare at mote endret seg, men også de endringene den faktisk tok. Mote ble oppfattet som en "visuell manifestasjon av tidsånden" (von Boehn 1919).

I tanken om tidsånd ligger det et visst tautologisk aspekt fordi moten både er et uttrykk for tidsånden og forklart av denne. Det er også tvilsomt om "alt" lar seg forklare på denne måten, selv om mye synes å være preget av en felles tidstypisk stil. En kritikk av tidsåndens tankegang i forståelse av moter, tar fatt i det faktum at mote også forandres som en reaksjon mot tidligere moter. Vi får da en indre logikk i motens utvikling som ikke er avhengig av samfunnet rundt (Gombrich 1968:357). Dette kan selvfølgelig overdrives i den andre retningen, der mote forklares utelukkende som et syklisk fenomen uavhengig av samfunnet rundt.

Simmel og Veblens forståelse av mote som et resultat av **sosiale og klasse-messige relasjoner** og streben oppover videreføres av Bourdieu. I boken "La Distinction" ((1979)1995) gjør han en mer detaljert klasseanalyse ut fra to differensieringsprinsipper; tilgangen på henholdsvis økonomisk og kulturell kapital. Posisjonen i samfunnet avhenger av typen og volumet av kapitalen. Mens den økonomiske kapitalen er knyttet til hva man eier, er den kulturelle knyttet til det man er og vet. "Alt" kan ikke kjøpes for penger. Våre valg, vår smak og stil er ikke i følge Bourdieu et resultat av personlige individuelle valg, men er et produkt av vår *habitus*. Habitusen er et resultat av sosialiseringprosessen. Dermed oppstår en kulturelt bestemt smak. (Bourdieu 1995). Bourdieu skriver estetikken og "smaken" inn i de sosiale distinksjoners logikk. Eller sakt på en annen måte, inn i de mekanismene som skjuler seg i klasseinteresser og strategier for sosial posisjonering. I kraft av den estetiske smaken, fremstår de dominerende som friere og mer ekte enn de dominerte som bare kopierer og følgelig fremstår som ordinære, ensartete og konforme. Den estetiske smakens kunstgrep er at den forvandler maktforhold til smaksforhold.

Bourdieu ser overgangen fra "haute couture" til massemote som en ambisiøs strategi fra nye maktsentre. Nykomlingens utfordringer av det konvensjonelle sikrer nettopp at spillet kan fortsette. Omstruktureringen av moten er en effekt av omstruktureringer i maktens felt (Mondal 1998:120). Med Bourdieu har teorien om mote knyttet til makt og prestisje fått en avansert utforming med stort gjennomslag i dag. Vi skal nå forlate denne tankegangen og se på alternative måter å oppfatte mote.

I essayet "Moten" kommer Simmel inn på en rekke ulike aspekter ved moten som han ikke behandler utførlig. Et av dem er forholdet mellom mote og **tidsopplevelse**. Han sier at moten gir oss en følelse av nærvær. Den stiller ikke spørsmålet om å være eller ikke være, men å være eller ikke være samtidig ((1904)1990:38).

En annen forsker som knytter mote og tid sammen er Walter Benjamin. I hans analyse av mote står uttrykket *aura* sentralt. Benjamin studerer overgangen fra kunst til massekultur. Noe av det som etter hans mening blir skadelidende i den mekaniske reproduksjonen, er kunstverkets aura. Reproduksjonsteknikken løsriver kunstverket fra dets her og nå, dvs. fra den tradisjonssammenhengen som ga kunstverket dets autoritet. Masseproduksjonen innebærer samtidig en mulighet for en politisering av kunsten. Benjamin behandler mote som en internasjonal kunstform som finner sted i byens gater og varehus. En sentral skikkelse her var *flanøren*; byens vandrere hvis tiltrekningskraft ikke lå i nedarvede disposisjoner, men i å beherske de nye offentlige rom. Flanørens styrke lå i å se og bli sett, og Benjamin anså dette som en kjerne i dannelsen av moten. Når moteindustrien i dag betaler moderne flanører; "trendsettere" for å bruke deres klær, så viser det både at Benjamins poeng var vesentlig, men også at industrien har vært i stand til å kommersialisere denne siden av moten.

Med Benjamin har vi beveget oss over i det vi kan kalle en **modernitetsteoretisk** forståelse av mote. I en slik forståelse knyttes moten direkte opp til det moderne samfunn. Sosiologen Tarde setter mote opp mot tradisjon som de to formene kultur overføres gjennom. Moten er det nye, den moderne tidens form. I motsetning til tradisjonen skaper moten et nært bånd til tiden. I moten er alle handlingsvalg motivert utfra dette ene; at det er nytt. Mens tradisjonen plasserer mennesket etter nedarvede skillelinjer, plasserer moten det i tiden.

Moten blir dermed forstått som et av flere uttrykk for det moderne menneskets orientering mot nåtid, fremtid og foranderlighet, i motsetning til en orientering mot tradisjon og fortid. I de kulturer hvor moten hersker, er det øyeblikket og de hyppige estetiske skiftene som har makten (Meyer 2001).

Fordi blikket blir rettet mot fremtid, blir det legitimt å markere individuelle forskjeller. Dette blir brukt som forklaring på den økte betydningen av mote i vesten i takt med moderniseringen. I følge kunsthistorikeren Siri Meyer spilte klesdrakten en sentral rolle i denne individualiseringsprosessen (Meyer 2001) Den moderne vektleggingen av individet gjør at klærne ikke lenger bare blir forstått ut fra en samfunnsmessig kontekst, men også som uttrykk for bærerens egen "personlighet". I dette ligger det at vi alle er unike individer som "er" noe spesielt. Denne kjernen av hva vi er kan (eller bør) uttrykkes gjennom klærne. På samme måte som tanken om at vi kan finne oss selv, være oss selv osv., kan vi (eller bør vi) kle oss som oss selv – finne vår egen stil.

Som vi skal se når vi begynner å gå gjennom materialet er dette en forestilling som er svært utbredt blant norske kvinner i dag. Dermed blir påkledningen et kompromiss mellom ytre (mote og klesnormer) og "indre" (egen stils) krav. Tanken om en slik "kjerne" stammer i følge Meyer fra romantikken, men gjør seg fortsatt sterkt gjeldende i dagens forståelse av klær (Meyer 2001).

Når klærne ikke lenger "bare" viser hvem du er i et sosialt hierarki, men også hvem du er som individ, blir begrepet "stil" vel så viktig som mote. Noen snakker sågar om "motens død" (Agins 1999), eller man kan tolke dette som en overgang fra "Class" fashion til "Consumer Fashion" (Crane 2000). I mye av den nyere litteraturen om klær er dermed mote ikke så sentralt som begrepene stil og ikke minst identitet. Studiene dreier seg om hvordan klær uttrykker identitet knyttet til kjønn eller til ulike grupper og subkulturer.

Etter ca. 1950 henspeler ikke mote lenger entydig til klasse, men dette vil ikke nødvendigvis si at moten dermed er demokratisert i en positiv forstand. En **kritisk tradisjon** som bygger på Adorno og Horkheimer tar avstand fra det frigjørende potensialet som f. eks. Benjamin så i mote som massekultur. Av dem blir mote forstått som en del av massekulturen og dermed som ideologi. Reproduksjonsteknikken utradierer alt autentisk, plaggene er helt like og kombineres til en på forhånd fastlagt form. I moten er all spontanitet og ekspressivitet i klesdrakten avskaffet. I denne optikken er moten det inautentiske og konforme. Moten er som resten av massekulturen et instrument for herredømme og kontroll, det er en forblendelsesmaskin som sprer "falsk bevissthet" (Nondal 1989:65).

En **semiotisk analyse** av moten får et lignende resultat. Roland Barthes har studert mote som et betydningssystem à la språket. Moteendringene kommer i stand innen motefeltet etter en helt vilkårlig opposisjon mellom det nye og det gamle, eller det som er "in" og det som er "out". Tegnets betydning er gitt i den symbolske orden i myten. Dermed er det ikke noe naturlig ved det naturlige, noe funksjonelt ved det funksjonelle osv. Dette er mytiske størrelser som betegnes ved vilkårlige fysiske tegn ((1967)1983). Det moten kommuniserer – i følge Barthes, er borgerskapets virkelighetsforståelse. De temaene moten kretser rundt er sentrale temaer i den borgerlige kulturen. Disse er opposisjoner mellom mandighet og kvinnelighet, det naturlige og det unaturlige, det individuelle og spesielle og det vanlige inautentiske. Moten tjener de herskendes interesser gjennom å avhistorisere og naturalisere tegnets betydning. Dermed blir borgerskapets sosiale orden fremstilt som om den er naturgitt – og ikke minst naturlig.

En videreføring av Barthes semiologiske analyse finnes hos Dick Hebdige. Han viser hvordan ulike **subkulturer** fører en kamp om betydningene. De

stjeler tegnene og gir dem nye betydninger som uttrykker motstand mot den ordenen som underordner dem. De borgerlige elementene får en ironisk og opprørsk betydning, dermed avnaturaliseres tegnet (Hebdige 1983:23). Men stilen dør når den blir mote, for mote er per definisjon naturalisering. Hebdiges studier synes å bekrefte Benjamins antagelser om at massekulturen kan innebære en mulighet for opposisjon mot samfunnet, fordi han i motsetning til Barthes ikke forutsetter at tegnet leses likt av alle. De ulike måtene å lese tegnene er også et sentralt poeng for Bourdieu, men fordi han ser smaken som kulturelt bestemt, ligger det hos ham ikke noe frigjørende potensiale i dette – snarere tvert i mot.

I nyere litteratur om klær og mote er det en økende erkjennelse av behovet for å se **kropp og klær** i sammenheng. På norsk må vi bruke to ord for å dekke dette, mens det på engelsk er søkt å velge begrepet "Dress" framfor "Clothing" nettopp for å få fatt i et begrep som dekker hele dette området. (Roach-Higgins & Eicher 1993:31). Som vi har sett går forståelsen av sammenhengen mellom kropp og klær helt tilbake til Adam og Eva, men i et (fåfengt) forsøk på å gjøre klesforskningen stueren har dette perspektivet lenge vært forlatt. Innen kunsthistorisk forskning har klærne blitt sett på som estetiske objekter - og aller helst som kunstverk uavhengig av kroppen. Likevel kom et av de tidlige klare bruddene med denne tradisjonen nettopp fra en kunsthistoriker. I 1923 gav dansken Broby-Johansen ut boken "Kropp og klær", uten at den syntes å ha fått noen etterfølgere.

Først på 1980-tallet ble dette perspektivet viktig i klesforskningen. Da fremheves det at noe av sprekraften i å se kropp og klær i sammenheng er at det opphever grensen mellom natur og kultur (Wilson 1985:2). Kroppen formes av klærne og klærne av kroppen. Klærne former og fremhever det som skal skjules. Klærnes stil kan heller ikke sees uavhengig av kroppen. Holdning, bevegelser, fakter og mimikk er like styrt av moten som selve klærne. I tillegg til at klærnes snitt og passform også muliggjør eller hindrer visse typer bevegelser og holdninger.

De metodiske og teoretiske utfordringer dette perspektivet skaper er fortsatt lite utviklet. En forsker som har arbeidet med de teoretiske utfordringen i å forene teorier om kroppen med teorier om klær, er sosiologen Joanne Entwistle (2000). Hun poengterer at klærne befinner seg i kroppens grense til omverdenen. De danner dermed et skille mellom individet og samfunnet. Klærnes funksjon er å gjøre kroppen akseptert i de ulike sosiale situasjoner vi befinner oss i. Hvor mye som kreves av klærne, eller hvor strenge klesnormene er avhenger både av hvor tabuert kroppen er, men også av den sosiale situasjonen. Dermed nærmer vi oss en annen type forklaring på det tette forholdet mellom kvinner og klær. Kvinner er i en viss forstand både mer kjønn og mer kropp enn menn (Solheim 1998).

En forsker som ikke bare tar inn kroppen i sin analyse, men også bruker **seksualitet** som forklaring på motens endringer er den amerikanske historikeren og moteforskeren Valerie Steele. Hun er også en sterk kritiker av tidligere forklaringer, og mener det ikke bare er makt og prestisje som er de sentrale drivkreftene innen motehistorien. Hennes interesse har hovedsakelig vært knyttet til 1800-tallet; selve glanstiden for den tradisjonelle forståelsen av mote. Her avviser hun påstandene om klærnes store negative helseeffekt på kvinner (som hun mener er like relevante som de tilsvarende helsebegrunnende advarsler mot onani), samt mote som uttrykk for et kvinneundertrykkende samfunn. Gjennom nitide studier av endringer i utviklingen av klærnes form, stiller hun kritiske spørsmål til tanken om at klærne endres som følge av store samfunnsmessige og politiske hendinger. I stedet hevder hun at endringene i klærne synes å foregripe disse.

Steele står likevel tilbake med problemet om *når* og *hvorfor* mote og idealer for skjønnhet endres. Hun vegrer seg mot en stor og endelig forklaring, men mener at endringer i mote er knyttet til endringer i forståelsen av skjønnhet. Og "The concept of beauty is sexual in origin, and the changing ideal of beauty apparently reflects shifting attitudes toward sexual expression" (Steele 1985:4). Dette forklarer også tittelen på en av hennes bøker "Fashion and eroticism", som ikke er ment å ta for seg et felt innen motens historie, men er et forsøk på å forklare moteendringer gjennom endringer på det erotiske området.

Som vi har sett, kretser mange av de ulike tilnærmingene til klær seg omkring dobbeltheten i vår påkledning, og kan uttrykkes med begrepet stil og mote satt opp mot hverandre. Simmel forsto denne dobbeltheten som behovet for å ta del i et sosialt fellesskap versus det å utmerke seg, og anså dette som selve drivkraften i motens vekslinger. Hebdige forsto stil og mote med et henholdsvis opposisjonelt og konformt betydningssystem, stilen er det opposisjonelle som bryter med det konvensjonelle og normaliserende. Bourdieu viste at den "personlige" stilen, eller smaken også er sosialt gitt – og underlagt kapitalens og kulturens logikk. I den modernitetsteoretiske tradisjonen blir denne dobbeltheten forstått i lys av tankene om det moderne frie individ. Menneskets "indre", blir sett som noe unikt og ekte. Ved å kle seg i tråd med dette, oppstår en motvekt mot det kollektive presset mot konformitet – og påkledningen blir mer sann.

Forståelsen av klesdrakten i dag er komplisert fordi både (tradisjonelle) motesvingninger og stiler knyttet til individer og grupper gjør seg gjeldende. Man kan også snakke om ulike moter knyttet til ulike grupper i samfunnet – uten at disse kan forstås totalt isolert fra hverandre. Moten er altså ikke død, men har fått selskap.

1.3 Slitt og shabby

Det var ikke bare for å få bedre rytme i tittelen jeg valgte å la **slitt** få følge av **shabby**. Slitt er klær hvor selve fibrene er medtatt av bruk og/eller vask. For å utvide konseptet tok jeg med shabby. Spretter halvparten av knappen ut av kåpen din kan den se shabby ut selv om den ikke nødvendigvis er slitt. Dermed antyder tittelen at det er en større bredde i de tekniske problemer knyttet til klærne som skal behandles i denne rapporten.

Slitasje er et teknisk problem, men det vil ikke si at det ikke samtidig også er kulturelt. Når noe anses som slitt vil variere i tid rom og i forhold til kultur. Hvordan slitasje vurderes har også sammenheng med hva slags plagg det er snakk om, og til hva slags anledning det er tenkt brukt i.

Slitasje er også avhengig av mote. Dette gjelder hvor mye slitasje som aksepteres, eventuelt applauderes. Her finner vi eksempler på alt fra ferdigslitte dongeribukser til at et hvert spor av bruk er uakseptabelt. Men moten preger også slitasjen mer direkte. Ødelagte glidelåser er et stort problem i perioder med trange bukser. Og selvfølgelig har skjortesnippene skapt trøbbel helt siden de ble en obligatorisk del av mansdrakten (Klepp 2000). Både passform, materialer og snitt er avgjørende for hvordan plaggene eldes.

Å ta slitasje med inn i prosjektet vil si at gjenstandens dynamiske karakter blir med. Med det mener jeg både at gjenstandene endres fysisk, men også at meningen som tillegges dem endres med endringen i selve gjenstanden. En ny Levis bukse er ikke det samme som en som har hengt med noen år. En nyinnkjøpt russedrakt er langt fra den samme, som drakten ved endt russetid, verken hva gjelder utseende eller mening (Hjemdahl 1999). En ny pels er ikke det samme som en slitt en. Spor av bruk tolkes ulikt i forhold til typen plagg, og kan ut fra kontekst bidra både til å heve og senke objektets verdi.

Det finnes ikke en rikholdig litteratur og et mangfold av avanserte teorier for hånden om de slitte klærne. Den teorien som synes mest relevant er Michael Thompsons "Rubbish Theory" (1979). Thompsons utgangspunkt er at gjenstanders verdi defineres sosialt. Han går dermed i mot den bokstavelig talt basale tankegangen i marxisme hvor verdi er et produkt av arbeid.

I boken beskriver Thompson hvordan en rekke gjenstander blir nærmest "usynlige" for oss. Disse oversette tingene er "rubbish"; skrot og befinner seg i en av tre mulige kulturelle kategorier ting oppfattes gjennom. Den første kategorien kaller han for "flyktig" (transient). Ting i denne kategorien har synkende verdi. Et annet fellestrekk er at tingenes verdi er ferdig definert. I denne kategorien vil stort sett klærne som er i bruk høre hjemme. Deres verdi er blant annet avhengig av at de er i stand og at det er bruk for dem. Neste

fase er kategorien skrot. Her har tingen ingen, eller svært liten verdi. Denne kategorien er som nevnt skjult, men samtidig er den også en mulighetenes sfære. Ting som blir værende i kategorien skrot vil etter hvert bli totalt ødelegt og dermed forsvinne. Men de kan også "oppdages" og få ny verdi. Dermed kommer de over i den sist og varige (durable) fasen. Her har tingen stigende verdi og ideelt sett evig liv (Thompson 1979, Rogan 1991b).

For å konkretisere dette kan vi ta et enkelt eksempel; en rokk. Da den var i bruk var dens verdi avhengig av at den var brukbar. Når den ikke lenger var det, eller det ikke lenger var bruk for den, ville den gå over i kategorien skrot. Skrot er slikt som er i veien og som kastes eller ryddes unna. Men det betyr ikke at det umiddelbart opphører å eksistere. Etter å ha ligget under stabburet eller vansmekte i et vedskjul, kan rokken igjen "oppdages" og overføres til kategorien "durable". Da vil den omtales som antikvitert og dens verdi er nå varig og økende.

Grensen mellom skrot og de to andre kategoriene er flytende og sosialt definert. Derfor vil en studie av tingenes bevegelser mellom kategoriene kunne si noe om kontroll over verdier. Det er de rike (på penger eller kunnskap) som har makt til å definere noe som verdifullt. Dermed blir det også slik at de rike sparer på det de fattige kaster (eks. bondeantikviteter).

Et av eksemplene som finnes i boken er hentet fra et boligområde. Thompson viser hvordan slum ikke er en egenskap ved det materielle, men av forventet levetid som igjen har sammenheng med hvilken kulturell kategori husene befinner seg i. Overfører vi disse tankene til klær kan det ligge en mulighet til at klærnes levetid defineres av "forventet levetid". Noen vil også muligens ha kunnskap og makt til å omdefinere "skrot" (avlagte klær) til nye verdier.

1.4 Endringer i mote og slitasje 1970-2000

Kvinnene som denne rapporten omhandler hadde grovt sett sin tidlige ungdom i 1970-årne, var studenter en gang på 1980-tallet og etablerte seg med arbeid og familie på 1990-tallet. Deres klær - og holdning til dem, er preget av moten og av forståelsen av slitasje i disse tre tiårene. Leseren har på samme måte som jeg sine bilder av klesdrakten fra denne perioden. Jeg vil i det følgende gi en svært rask gjennomgang av hvilke endringer jeg anser som dominerende. På 1970-tallet var det stor forskjell på klesdrakten til "soss" og "freak", som også kan sees som uttrykk for en oppdeling i mote og antimote. Men samtidig sto "antimoten" fra tiåret før så sterkt at denne også ble integrert i motebildet. Mye av klesdrakten var preget av protestbevegelser og radikale holdninger.

Det var moderne å lage ting selv, eller å utsmykke/repasjere på klær med "lapp på lapp", broderier og fløyelsbånd. I denne perioden ble det snudd opp ned på et av de tidligere kravene til reparasjoner: at de skulle være sterke og bortimot usynlige. Dermed kom det nye teknikker for lapping, hvor reparasjon og utsmykning glir over i hverandre (Klepp 2000).

Både manns- og kvinneklær var inne i en feminin periode. Med vide skjørter, blomstrete stoffer, blonder og pynt til damene. Mens mennene fikk myke stoffer, mer farger enn før og også mer broderier og blomster. Tilbake til naturen og til det naturlige var viktige motto. Mye av inspirasjonen ble hentet fra "Østen" med indiske bomullsstoffer og detaljerte mønster.

Med unntak av de mange ulike "gevantene" var snittene i klærne for det meste smale og klærne trange. Dette gjaldt ikke minst bukser som presset enhver rumpe flat, og bidro til at skifte av ødelagte glidelåser stadig var aktuelt. Til gjengjeld var buksene vide nede. "Sleng" var et absolutt minimumskrav for å ikke være håpløst umoderne. Men der slengen manglet gikk det an å bøte på manglene ved hjelp av symaskin og restestoff. Spesielt ble klær av jeansstoff utsatt for diverse reparasjoner, dekorasjoner og modifikasjoner.

I moten som ikke var preget av antimote, fortsatte 1960-tallets trange og kroppsnære snitt. Ermene sluttet tett opp under armhulen, som på 1960-tallet, men mens man tidligere hadde løst problemene med svette gjennom innleggsstoffer og oppsamlende løse svetteputer tok man nå kjemien til hjelp. Deodorantene løste problemet svette, men skapte samtidig nye problemer for klærne.

Fargene var myke; ton-i-ton, pastell og jordfarger eller i litt tunge sammensetninger som f.eks. gult eller oransje og brunt. Men i den konservative "sossestilen" kunne også sammensetningen være skarpere og renere; marineblått, rødt og hvitt.

På 1980-tallet ble stilen strammet adskillig opp og antimoten ble mindre fremtredende. Fargene og ikke minst kontrastene ble klarere og silhuetten mer markert. Intenst blå, sjokkrosa og turkisgrønt i ensfargede flater, eller ulike farger satt opp mot hverandre med diagonaler og trekanter som dominerende former.

Moten var ikke lenger preget av radikale ideer, men av "jappetid". Det var gøy å være rik, og desto rikere du var desto bredere skuldre hadde du. I kontrast mot det overdimensjonerte overpartiet var linjen slank fra livet og ned. Overgangen ble gjerne markert med et godt synlig belte. En "antimote" som etter hvert også preget moten var "punk; svarte klær i skinn og plast. Klærne ble holdt sammen og dekorert med overdimensjonerte glidelåser, sikkerhetsnåler og lenker. Andre innslag fra antimote var bleke, hullede og frynsete jeans, og klær som ble sydd med sømmonnet ut.

I kontrast til 70-tallets romantikk og 80-tallets smakløshet, ble 1990-tallet det stilfulle og stilrene 10-året. Kvinneklær ble renset for det meste av

dekor og farge og sto til slutt tilbake i opphøyd grå enkelhet. Det gjaldt å være klassisk. Forbildet for det meste av kvinneklær var den effektive og kvalitetsbevisste karrierekvinnen. Det dominerende plagget ble draktjakken, kombinert med et enkelt skjørt eller bukse i samme avdempete fargeskala. Skjorter og bluser forsvant til fordel for ”topper”, små ettersittende gensere, eller T-skjorter i jersey kvaliteter. Snittene ble i løpet av 10-året stadig mer kroppsnært. Silhuetten var ikke utflytende som 70-tallet, eller trekantet som 80-tallet, men stram og rett.

2 Materiale og metode

Sosialantropolog og forbruksforsker Marianne Lien oppsummerer faghistorien innen forbruksforskningen. Hun skriver at forbrukeren har blitt sett på som et offer styrt av sine behov, som en strateg som prøver å maksimere sin nytte, og som en iscenesetter der forbrukeren også tillegges mer kreative egenskaper. Disse retningene har noen fellestrekk; alle har forsøkt å forklare forbruket ved å fokusere på forbrukeren som aktør (Lien 1994:56). Lien påpeker at tingenes mening ikke eksisterer løsrevet fra den materielle substans. Tingen har f. eks. en tendens til å overleve den mening de først var tillagt. De vil dermed kunne tillegges nye meningsinnhold. På bakgrunn av dette ser Lien en stor utfordring for forbruksforskningen i å frigjøre seg fra det ensidige fokuset på forbrukeren til fordel for en oppmerksomhet der også forbrukets materielle karakter tas med i betraktningen (Lien 1994:57).

Dette er et forsøk på å utforme et slikt prosjekt. Jeg har ønsket å få med klærne som materielle størrelser. Dermed var det nødvendig å få med klærne som kilder og ikke bare som objekt for tillagt mening.

Ved å ta med objektens dynamiske karakter inn i prosjektet sto jeg samtidig i fare for å gjøre det svært komplisert. Jeg valgte derfor å skape et fast punkt som analysen kunne ta utgangspunkt i. Dette punktet er der klærne går ut av bruk. Før dette kommer anskaffelse og bruk. Etterpå kommer lagring, kast, salg, eller en eller annen form for gjenbruk. Disse ulike stadiene i klesforbruket omfattes ikke av problemstillingen, annet enn som deler av "klesvanene" som skal bidra til å forklare avhendingen.

Rapportens problemstilling er hvorfor klærne går ut av bruk. Eller med andre ord hvorfor de går fra kategorien "i bruk" over til kategorien "ute av bruk", altså over oppgavens nullpunkt. I Thompsons terminologi vil jeg studere årsaken til at klærne skifter status fra å være forstått gjennom kategorien "flyktig", til å bli "skrot". I virkeligheten er det klart, som også Thomp-

son poengterte at kategoriene glir over i hverandre. Klær som har gått ut av bruk kan tas i bruk igjen, og blant klærne som "er i bruk" kan det finnes plagg som aldri har vært brukt.

Dette nullpunktet er ikke identisk med at klærne "kastes", selv om dette uttrykket er dekkende i mange tilfeller. Å definere "kaste" er ikke åpenbart enkelt. Et engelsk forslag er knyttet til uttrykket "scrapping" som da oppfattes synonymt med "descarget" som på norsk vil bety skrote, eller legge vekk. Økonomipsykologen Gerrit Antonides skriver: "Scrapping will be understood as the act of termination of use or consumption of a durable good by a particular household" (Antonides 1990:73). Han skiller videre mellom permanent og midlertidig "scrapping". Blir produktet permanent forkastet kan objektet kastes, oppgis, bli solgt eller gitt bort. I den midlertidige varianten kan det lånes bort eller leies vekk. En mulighet er også fortsatt bruk som innebærer å endre det til alternativ bruk eller lagre det (Antonides 1990:73). Alle disse formene for opphør av bruk kan være aktuelle for klærne i denne rapporten.

Utgangspunktet for meg er kvinnes egne klær på det stadie der de selv mener de har gått ut av bruk. Kvinnene kan være første og siste eier av plagget, men de behøver ikke være det. Ser vi på plaggene, er ikke dette punktet nødvendigvis avslutningen på hverken plaggets brukstid eller levetid. Begge begrepene kan riktignok forstås på flere måter. Sosiolog og forbruksforsker Pål Strandbakken ser at brukstiden er den tiden en aktør bruker et anskaffet produkt, før det skiftes ut med et nytt (Strandbakken 1997:21). Det problematiske med denne definisjonen er at det er knyttet til utskiftning. Man kan jo godt tenke seg at man velger å kvitte seg med en boblejakke uten å anskaffe en ny. Interessant med definisjonen er at den knytter begrepet til en bruker eller eier. Dette står da i motsetning til levetid som er summen av alle eierene og defineres som den tiden produktet er i bruk som produkt. En alternativ måte er i følge Strandbakken å bruke brukstid om den tiden produktet er i bruk i samfunnet, og levetid med produktets potensielle (tekniske) levetid (Strandbakken 1997:21). Hvilken definisjon som velges er avhengig av prosjektes formål. En definisjon av levetid som tiden mellom anskaffelse og utrangering (Dahl 1980) vil f. eks. åpne for at andre forhold enn produktets fysiske levetid vil påvirke levetiden (Tufte 1999).

I denne rapporten vil brukstiden bli forstått som tiden i bruk hos en eier. Eierne er ikke alltid den første, men fordi studien foregår i en kultur der anskaffelsen av brukttøy er lavere enn av nytt tøy er dette det vanligste. Det er også brukstiden hos første eier som trolig er mest interessant for å få redusert miljøbelastningen. Ny eier vil jo som regel medføre transport og andre resurser til "omplussingen".

I tidligere undersøkelser har jeg hatt gode erfaringer med å sette ulikt materiale opp mot hverandre (Klepp 1998). Ikke minst når man arbeider med intervjuer - som kanskje best er egnet til å gi beskrivelser av opplevelser og holdninger mer enn fakta og historiske forhold, vil det være mye å vinne på også å støtte seg til et annet materiale.

Løsningen jeg valgte var å kombinere tre ulike typer materiale og se disse i forhold til hverandre. Det første er et intervju om klesvaner, det andre er et intervju der de samme kvinnene forteller om hvorfor de har avhendet noen konkrete plagg, og det siste er disse klærne i seg selv. De er delvis dokumentert gjennom registrering og fotografering og delvis samlet inn slik at de har kunnet bli analysert videre på SIFO.

Mens det første nivået er abstrakt, generelt og til dels hypotetisk, er det neste mer konkret og knyttet til enkeltplagg. Det siste nivået er materielt og dermed både konkret og spesielt. Det første nivået retter seg mot holdninger og vaner, det neste mer mot handling. Intervjuene åpner for et fortolkende perspektiv der virkeligheten sees som sosialt konstruert, mens klærne er analysert ut fra et naturvitenskapelig paradigme der standardiserte metoder og etterprøvbare resultater er idealet.

Det er i punktet "ut av bruk" at de to nivåene i prosjektet møtes. De materielle kildene er klær som har det til felles at de har gått ut av bruk (i følge eierne) i løpet av en viss periode. Intervjuene handler delvis om disse klærne og delvis om informantenes klesvaner generelt. Jeg vil bruke klesvanene til å forstå og forklare ulikhetene i avhendingen av klær. Med avhending forstår jeg da at klærne går over fra bruk til ut av bruk, altså over rapportens nullpunkt. Jeg bruker dermed ikke avhending i tråd med Dahl som "husholdets behandling av utskiftede produkter" (Dahl 1980). Men mer i tråd med Antonides begrep "scrapping" som gjør det mulig å fokusere på årsakene til at klærne går ut av bruk.

Jeg vil bare i liten grad sette hypoteser og resultater opp mot tidligere studier av klesvaner og avhending. For å få en historisk dybde i noen av resonnementene har jeg brukt klesnormer fra 1950 og 60-tallet slik de er formulert i "Skikk og bruk" (1960). Dette er det helt sentrale verket i norsk skikk og bruk litteratur (Selsth 2000). Jeg har også lest dame/mote bladene KK, Henne og Tique fra 1999 til i dag og vil i enkelte tilfeller også referere til dette. Noe av dette materialet inngår også i rapporten "Fra eggvente laken til festlig lapp på baken" (Klepp 2000) som jeg i noen grad vil bygge videre på.

Det sammensatte materialet er etter min mening både prosjektets styrke – og dets svakhet. Nå i ettertid ser jeg at jeg undervurderte den tiden som går med til å få oversikt, og sette opp mot hverandre et så mangfoldig materiale. Det er

således mange ubrukte muligheter og mange interessante tråder som ikke er blitt forfulgt i denne rapporten. Mitt håp er imidlertid at det vil bli anledning til å gå videre på dem senere.

2.1.1 24 kvinner

Det var to hensyn som var vesentlige for meg ved utvalget av informanter. Det ene var hensynet til variasjon og det andre var å finne frem til kvinner som var villige til et såpass tidkrevende og nærgående opplegg. I tillegg kom selvfølgelig en del økonomiske og praktiske begrensninger.

Å sikre variasjon kan være problematisk i et kvalitativt opplegg fordi man ikke vet hva variasjonen er før feltet er kartlagt. Fordelen er imidlertid muligheten til å velge informanter underveis og hele tiden velge noen som representerer noe annet enn det man allerede har (Eneroth 1984:42).

I utgangspunktet hadde jeg en del formeninger om hva som kunne være av betydning for klesvanene. Jeg ville ha med kvinner med ulikt krav til tøy på jobben, jeg ønsket kvinner med ulik økonomi, klesstil og bosted. I tillegg ønsket jeg å komme i kontakt med kvinner med både lite og mye interesse for klær.

Kvinnens velvillighet til å delta ble sikret gjennom å ta kontakt via kjente. I tidligere undersøkelser har jeg bare intervjuet mennesker jeg ikke kjenner og som jeg sannsynligvis heller ikke vil treffe igjen. Jeg har ansett dette som en fordel både for anonymiteten, for å sikre en type fortrolighet i selve samtalen og få mer kontroll med mine forutforståelser. Jeg var derfor usikker på å skulle gå i gang med å intervju "kjente". Dette ble en veldig positiv overraskelse. Riktignok finnes det blant de 24 informantene enkelte tilfeller hvor deres relasjon til meg kan ha spilt negativt inn, men jeg har vel så mange eksempler på det motsatte. Spesielt oppfatter jeg noen av intervjuene med de jeg kjente best som overraskende vellykkede. I noen av dem kommer det frem informasjon som muligens ikke ville kommet så klart frem ellers. Det var selvfølgelig også åpenbare fordeler i analysen av materialet ved at jeg visste mer enn det som ble sagt. Det er mulig at intervjuenes karakter, en samtale om klær og klesvaner bidrog til at "venninnerelasjoner" var ønskelig.

Alle informantene er på ingen måte mine venner. I det følgende vil jeg prøve å gi en kort oversikt over hvem de er og hvordan de fordeler seg i forhold til den variasjonen jeg ønsket å oppnå.

Tabell 2-1 Min relasjon til informantene.

	Gruppe 1 Personer jeg på forhånd kjente	Gruppe 2 Nabo, kollega eller venn av en jeg på forhånd kjente
Naboer	2	3
Familie	1	10
Bekjente/venner	3	4
Tilfeldig møte		1

Kvinnene i gruppe to er ikke nødvendigvis en bekjent av en som jeg har intervjuet, men en bekjent av en med den nevnte relasjonene til meg. Likevel er det slik at mange av informantene kjenner hverandre i grupper på 2 til 3. Dette er ikke et problem i forhold til den variasjonen jeg ønsket å oppnå, men muligens i forhold til personvern. Jeg har derfor valgt å foreta en del mindre endringer der jeg tror dette ikke går utover leserens mulighet til selvstendige slutninger.

Det er en gammel og akseptert forestilling at klær betyr mer i miljøer der det er mange møter mellom mennesker som ikke på forhånd kjenner hverandre, altså i større byer, og at moten skifter raskere i de urbane miljøer (Simmel 1990:49). Det er også stor forskjell på hva slags type klær som er tilgjengelig ulike steder. Jeg ønsket derfor å ha med kvinner både fra hovedstadsområdet, mindre byer og fra landet. Informantene er fra følgende kommuner:

Tabell 2-2 Informantenes bosted.

Bosted	Forkortes	Antall
Oslo øst	Os	2
Bærum ²	Bæ	6
Fredrikstad	Fr	5
Hamar	Ha	2
Trondheim	Tr	1
Narvik	Na	3
Klæbu	Kl	2
Innerøy	In	3

8 av informantene er fra hovedstadsområdet, 11 fra mindre byer og forsteder til disse, og de resterende 5 er bosatt på landet. Jeg ønsket også variasjon med hensyn til krav til antrekk på jobben. Dette har jeg gruppert i 3 sammen med de representerte yrkene.

² Det er en informant fra Oslos vestlige villabebyggelse. Hun er kodet sammen med Bærum.

I noen av yrkene har jeg flere informanter. Tre av kvinnene var for tiden hjemme, de er satt opp på det yrke de sist hadde.

De to nevnte opplysninger, hjemstedskommune og tøy på jobben vil jeg la følge intervjuutsagnene. Det første mest for å gi leseren litt kontekst rundt de enkelte utsagn, mens krav til klær på jobben vil være en viktigere analytisk kategori. Intervjuutsagnene vil dermed bli kodet med forkortelsen for kommune, samt forkortelsen for arbeidsantrekket i tillegg til et løpenummer. f. eks. FrUn13. Som kunne ha vært et intervju med en fra Fredrikstad som bruker uniform på jobb og er intervjuet som nr. 13 i rekken av informanter.

Tabell 2-3 Informantenes yrker

Gruppe	Yrke	Kode
Uniform 6	Tanntekniker	Un
	Tannlegesekretær	
	Kjøkkenassistent	
	Hjelpepleier	
Ikke spesifiserte krav 14	Lærere	Ik
	Førstemanuensis	
	Arkivar	
	Sosionom/sosialarbeider	
	Psykolog	
	Vernepleier/miljøarbeider	
	Spesialsykepleier	
	Konsulent reiseliv	
	Bibliotekar	
Pent, formelt kledd 4	Bedriftsrådgiver/"heddhønting"	Pe
	Marketingsjef	
	Butikksjef	
	Daglig leder	

I enkelte tilfeller har jeg av personvern hensyn tatt bort noen av opplysningene. Da står bare koden som refererer til kleskoden på jobben og hvilket av de to intervjuene sitatet er hentet fra igjen.

Jeg spurte informantene om samlet inntekt i husstanden. Dette var det spørsmålet som fungerte dårligst. Spesielt har de som tjener mest gitt svært unøyaktige og til dels trolig uriktige opplysninger. To av kvinnene er enslige mødre, de tjener ca 270 000 i året. Av de andre var det 11 som hadde samlet

inntekt på under 500 000. 7 hadde en inntekt på mellom 550 – 800 000, mens 4 tjente mer enn 800 000 sammen med sin mann.

Alle kvinnene har barn. De er mellom 0 og 21 år. Ikke overraskende er det de med lang utdanning, godt betalte jobber og bosted i sentrale strøk som har yngst barn.

I utgangspunktet ønsket jeg kvinner "rundt" 40, eller mellom 35 og 45 år. I praksis var dette ikke så lett. Flere av mine "mellomkvinner" visste ikke nøyaktig alder på sine naboer eller bekjente. Jeg følte heller ikke at jeg hadde "råd" til å være veldig selektiv, hvis andre brikker falt på plass. Resultatet ble at kvinnene er født mellom 1952 og 1965 altså mellom 34- 46 år på intervju-tidspunktet, samt at en er noe yngre, født i 1967. For den eldste og den yngste er det mulig å finne sider av klesvaner som mer ungdommelige versus mer voksen. Men i materialet som helhet er mitt inntrykk at kultur, personlighet og ikke minst hvor man er i "livsløpet" er vel så avgjørende. Å være småbarnsmor eller mor til en tenåring gir noen felles erfaringer uansett om man er 20 eller 50.

En annen mulighet enn å ta utgangspunkt i alder kunne dermed ha vært å se på kvinner med jevngamle barn. Mitt mål var å fokusere på kvinner som var ferdig med ungdomstiden. Alle informantene hadde "slått seg til ro" med hjem og barn og selv om aldersspredningen er noe større enn jeg hadde planlagt er målet likevel nådd.

Intervju A

De aller fleste informantene ble intervjuet i sitt hjem. Et intervju foregikk hjemme hos meg, og tre på informantenes arbeidsplasser. Jeg tok utgangspunkt i en intervjuguide (se vedlegg) der jeg innledet med å få frem en inndeling av informantene klær i grupper eller "garderober". Deretter gikk jeg videre med klærnes gang hos informanten fra innkjøpsfasen gjennom bruk, over til avhending. Avslutningsvis tok jeg opp noe rundt klær og miljø. Alle intervjuene er tatt opp på lydbånd og omsorgsfullt transkribert i sin helhet av Wenche Monge Jensen.

Sitatene i teksten er direkte fra denne transkriberingen, med noen få unntak. Jeg har kuttet ut navn og stedsnavn. Dessuten har jeg kuttet ut enkelte ubetydelige feil og forsnakkelser som jeg mener gjør lesningen tung og som ikke betyr noe. Meningsfulle partier som er utelatt i teksten er markert med (...). I tillegg til intervjuet fylte jeg inn et skjema med personlige opplysninger om informantene. Og jeg ba dem hjelpe meg å dele inn to tegnede sirkler i "kakestykker". Den ene sirkelen representerte klær som var "gått ut av bruk" for dem selv, og den andre representerte deres antakelser om avhendingsårsaker

for andre kvinner i Norge rundt 40 år. Sirkelen skulle deles i tre biter. En bit for klær som var avhendet på grunn av stil og mote, en bit for slitt og shabby klær og den siste for alle andre grunner for avhending

Erfaringene fra denne siste delen var noe varierende. En del av kvinnene fant oppgaven alt for komplisert og vegret seg mot å svare (tegne). Det hadde utvilsomt vært bedre om jeg hadde tatt med en viss mengde like deler (f. eks. legoklosser) som de skulle legge i hauger. På den annen side er jeg fornøyd med selve innfallsvinkelen. Spørsmålet er svært abstrakt og oppsummerende. Det ville fungere dårlig hvis man med det var ute etter en ”sannhet” om avhending av klær i Norge. Men på den annen side gir det en opplysning om informantenes selvforståelse.

Intervju B

Med unntak av de tre intervjuene i Troms ble intervju A avsluttet med at jeg spurte om de ville ta vare på alt de ikke lenger brukte og la meg komme igjen å se på dette. Alle kvinnene sa ja til dette. Det påfølgende besøket gjorde jeg mellom et halvt og et år etter første besøk. I et tilfelle fikk jeg klær, men det ble ikke anledning til intervju. På grunn av den lange reiseveien til Troms ba jeg informanten ta med klær som var gått ut av bruk til det første intervjuet. Dette gjorde tre av dem. Mitt opplegg for innsamling av materiale ble dermed fullstendig gjennomført for 22 av de 24 informantene.

Ved det andre besøket gikk informanten og jeg gjennom plagg for plagg. Informantene ble bedt om å forklare hvorfor de ikke lenger ønsket å bruke plagget, samt litt rundt anskaffelse og bruk. Jeg spurte også om hva de ville gjøre med plaggene fremover. En del av plaggene de ønsket å kvitte seg med, ba jeg om å få. Av 329 registrerte klær er 157 samlet inn. Noen kvinner har gitt meg en eller to, og et par så mange som 26 plagg.

Intervju B tok jeg også opp på kassett. Dette materialet valgte jeg å skrive ut selv, på en litt annen måte enn intervju A. Jeg lagde et ”skjema” med 6 punkter i tillegg til litt formalia rundt plaggene. Så skrev jeg informantenes utsagn rett inn under de aktuelle overskriftene. På denne måten fikk jeg samlet det de sa om de ulike temaene. Materialet ble dermed oversiktlig. Jeg tok ikke med mine kommentarer og spørsmål annet enn der jeg var tvunget til det ut fra sammenhengen, eller der jeg mente informantenes svar i særlig stor grad var påvirket av min spørsmålsstilling. Denne måten å skrive ut materialet var tidsbesparende og gav samtidig materialet en form som lå mer til rette for analyse. Samtidig tapte jeg en del i mulighet til å analysere samspillet mellom meg og informantene.

Antall registrerte plagg per kvinne varierte mellom 2 og 51 (gjennomsnittlig litt mer enn 14). Noen hadde akkurat hatt storoppriyding da jeg kom første gang. Andre brukte dette som en anledning til å ta en skikkelig gjennomgang av skapene. Det er således ingen direkte sammenheng mellom antall avlagte klær per kvinne og hvorvidt hun vanligvis har stor "avgang" av klær. Enkelte av kvinnene lot meg se "alt" fra utslitte truser til raknete strømpebukser, mens andre hadde plukket fram et mer bevist utvalg. I noen tilfeller fikk jeg se gjennom klær som eieren fortsatt ønsket å beholde, men som ikke var i vanlig bruk. Hos andre fikk jeg se hauger av klær som skulle ut av huset. Dette gjenspeiler til en viss grad ulike tolkninger av hva "oppdraget" besto i, men også ulikheter i oppbevaring og forhold til gammelt tøy. Denne variasjonen i materialet mellom informantene utgjør på den ene siden en svakhet, ved at det begrenser muligheten til innbyrdes sammenligning. På den annen side tror jeg materialet som helhet dermed også får med flere aspekter enn om det hadde vært mer strømlinjeformet.

Intervju A er analysert ved hjelp av database programmet ATLAS-ti. Intervjuene er kodet i forhold til prosjektets ulike temaer. I tillegg har jeg skrevet en kort oppsummering på 11 vesentlige punkter etter gjennomlesning av intervjuet, samt plassert informanten i forhold til en del formalia som inntekt, type yrke, osv.

Intervju B er som tidligere nevnt lagt til rette allerede ved utskriften av intervjuene ved at utsagnene er organisert per plagg og per hovedtema. Analysen av materialet er foretatt ved å ta utgangspunkt i en koding av plaggene ut fra årsak (er) for avhending. Jeg har brukt en god del tall for å få frem tendenser i materialet, men er noe tilbakeholden med å presentere tallene i store sammenhengende tabeller. Selv om jeg har brukt tall for å få oversikt har jeg alltid underveis kunnet justere analysen i forhold til den variasjonen som ligger bak tallene. Den fremstillingsformen jeg har valgt vil på den annen side tape noe i klarhet og oversikt.

Jeg har latt kvinnene selv sette ord på hvorfor de ikke lenger bruker klærne. Dette har gjort den videre analysen av materialet komplisert – og avhengig av mine tolkninger. Samtidig har jeg på denne måten fått frem begrunnelser og argumenter og formuleringer som jeg ikke ville ha kommet på hvis jeg hadde laget en fast liste i utgangspunktet.

2.1.2 157 klesplagg

Etter feltarbeidet satt jeg igjen med 157 innsamlede plagg – alt fra truser til ytterjakker. Klærne representerte en utfordring på flere måter. De fyller opp kontoret og luften her med sin tilstedeværelse. De er således ikke lett å overse. Men for å komme videre måtte de analyseres på en eller annen måte. Her vrimlet det ikke av gode forbilder og anerkjente løsninger.

Av en del ulike kles- og moteforskere blir meningsinnholdet i klær sammenlignet med et språk. Dette ligger f. eks. i titlene "Kläder som språk & handling" (Jacobsen 1994), eller den tidligere refererte boken "The language of clothes" (Lurie (1981) 1992). Denne forestillingen er kritisert av flere (Davis 1993, Wilson & Haye 1999). Valerie Steele (1989) er en annen av kritikerne. Hun skriver at enkelte typer klær som f. eks. "business" dressen kommuniserer et ganske enkelt budskap. Men dette er ikke tilfelle for de fleste plagg. En bedre sammenligning enn språk ville etter hennes mening være å sammenligne klær med musikk. Mening er ikke bare knyttet til hvert enkelt plagg. Men avhengig av sammensetninger, kontekst og av hvem som bærer dem. Steele mener at i arbeidet med å tolke klær og mote må vi være oppmerksomme på at hver enkeltes klesuttrykk - den personen vi presenter til omverden, kan være like kompleks som vi selv er. Jeg støtter Steele i dette synet, samtidig som det representerer en metodisk utfordring.

I intervju B har jeg eierens personlige fortolkning av plaggene. Men med det innsamlede materialet har jeg ønsket å gå videre og finne en støtte for å kunne sammenligne disse tolkningene innbyrdes. Dette er vanskelig fordi meningen kan være knyttet til ulike kunnskapsunivers (eller språk hvis en liker den lignelsen) som jeg ikke nødvendigvis behersker. Dessuten er denne meningen også veldig kontekstavhengig. Og sist men ikke minst er det vanskelig å få min eventuelle avkodning i en form som gjør det mulig å sette opp mot andre deler av materialet. Jeg har dermed begrenset analysen til å gjelde de to helt sentrale temaene i prosjektet; mote og slitasje – samt produksjonsfeil. Mens slitasje er en fysisk endring av klærnes utseende, tilhører mote en av de mange typer mening som kan tillegges et plagg.

For å utvide muligheten til å "lese" tekstilene gjorde jeg dette arbeidet i samarbeid med tekstilingeniør Trude Blekastad. I tillegg til å ha solide kunnskaper innen klær og tekstil er hun 10 år yngre enn meg og mye mer orientert mot mote og merker. Sammen gikk vi gjennom alle plaggene og bestemte plaggens grad av og type slitasje. Vi så på om de hadde feil eller mangler fra produsentens side, og hvorvidt de kunne karakteriseres som umoderne. Til slutt anslo vi klærnes alder. Det siste var svært oppløftende fordi det viste seg

at vår treffsikkerhet lå langt over forventet når vi sammenlignet med informantenes egne utsagn.

I bedømmingen av mote viste det seg fort at bare en del av klærne kunne gjøres til gjenstand for en slik bedømming. Underbukser, stillongs eller en del basale dagligplagg (eks. T-skjorter) er ikke upåvirket av moten, men de blir ikke umoderne på samme måte som klær som produseres for å være moderne på en mer direkte måte. Wilson hevder i sin bok at alle klær i det vestlige moderne samfunn er preget av moten (Wilson 1985:3). Dette er riktig, moten konstituerer premissene for all "klesadferd", men hvert enkelt plagg vil på ulik måte bære preg av motens skiftende former. Klær som ble karakterisert som "ikke umoderne" ble dermed en blanding av nyere "moteklær" – og klær fra de siste 30-årene som har det til felles at de i liten grad kommuniserer mote.

Blant det slitte tøyet viste det seg at en del problemer gikk igjen. Dette gjelder særlig nupper, falming og vanlig slitasje (hull). For disse tre kategoriene lot jeg Trude Blekastad i samarbeid med laborant Anne Bjørnlund bedømme skaden. For nupper ble det gjort ut fra en fotografisk standard som også brukes ved testing av nye tekstiler. For falming og slitasje var dette ikke mulig, fordi vi ikke visste fargen i utgangspunktet eller brukstid for plagget. Her ble skadene bare sammenlignet seg i mellom og sortert i tre grupper. En nærmere beskrivelse av metodene for analyse av klærne vil komme i rapporten der dette materialet trekkes inn.

Vår bedømming av klærne er på ingen måte objektiv. Men den har den fordel i forhold til informantenes omtale av de samme plaggene at vi har brukt den samme skala, og det samme skjønn i forhold til alle plagg. Dermed blir det mulig å sammenligne plaggene og informantenes relative forståelse av slitasje og mote. Fordi det er 7 informanter med færre enn 5 innsamlede plagg, samt 2 informanter med noe mangelfullt materialet, omfatter ikke alle sider av denne analysen hele materialet.

2.1.3 Meg og dem

I en hovedoppgave om klær skriver sosiologen Marianne Brattland at hun var "svært bevisst på mitt eget antrekk i møtene med informantene. For å bli tatt seriøst og for å unngå å vekke oppmerksomhet forsøkte jeg å kle meg så dempet som mulig" (Brattland 1997:21). Dette er i tråd med en del antropologisk

litteratur om feltarbeid. Det er etter min mening misforstått. Det skal svært mye kompetanse til å kle seg som noe man ikke er og bli troverdig. Brattland ville (uansett påkledning) bli oppfattet som en klesinteressert sosiologistudent. Det er dermed ikke rart at en av informantene bemerket den ”dempete” påkledningen som overraskende. Den fortroligheten og ærligheten vi ønsker informantene skal møte oss med forutsetter vår ærlighet, interesse og ikke minst tydelighet. Min erfaring er at informantene er lite interessert i meg som person. De godtar rollefordelingen, det er jeg som spør og de som svarer. Det er deres forhold til klær intervjuet handler om, ikke mitt.

Dette vil ikke si at jeg ikke har tro på at min person også påvirker den teksten som blir skapt. Vi vil jo alle gjerne like hverandre og i en viss forstand også være ”like” (Gullestad 1993). Det er trolig at informantene dermed på lite forpliktende – og sterkt ideologiske spørsmål svarer mer i den retningen de forventer at jeg heller til. De vil trolig ikke overdrive sin glede ved bruk og kast i en kontekst der miljøvern står sentralt. Men dette ville de gjort selv om jeg for anledningen hadde forsøkt å gi meg ut for noe annet enn en tekstil og miljøvern interessert forsker.

Bare en av informantene viste noen direkte interesse for hvem jeg var (i forhold til klær). Hun stilte meg spørsmålet hvordan jeg trodde at mitt uvanlige forhold til klær ville påvirke undersøkelsene. Svaret jeg gav henne vil jeg ta med her hvis noen av leserene skulle stille seg det samme spørsmålet.

Mine klær er stort sett hjemmesydde eller kommer fra naboer, venner eller loppemarkeder. Jeg har så å si aldri kjøpt et vanlig plagg (i butikk) og har ikke en gang i ungdommen hatt noen forståelse for poenget med å følge moten. Klærne jeg bruker er fargerike, myke og etter min egen mening behagelige og praktiske. Jeg bruker ikke plagg som bukser, skjorter eller blesere. I motsetning til mote har kleskoder alltid interessert meg. Og ikke minst da som noe som kan utfordres og forandres. Jeg føler glede ved å kombinere Palestina skjerf og perlekjede.

Selv om informantene representerer et spekter av ulike holdninger til klær, så vil mitt eget klesforbruk være svært annerledes. Dette er det ikke så mye jeg kan gjøre med, men i forhold til dette arbeidet representerer det både fordeler og ulemper. I studier av kultur - ikke minst i studier av egen kultur - er distanse viktig. For å få øye på kulturen må man komme rundt det usynlighetens slør som det selvfølgelige og ”naturlige” skaper. I antropologisk og etnologisk litteratur er mange ulike ”distanseringsmetoder” beskrevet. At jeg selv ikke har forstått poenget med noe som mange tar som en selvfølge kan dermed være et godt utgangspunkt for å få øye på hva som ligger bak.

Den ulempen jeg ser i dette ligger ikke i at jeg er annerledes, men den måten jeg er annerledes på. Jeg er oppmerksom på faren det er for å bli misjo-

nær. Mitt klesforbruk er lavt, og målet med denne rapporten er å bidra til et lavere klesforbruk, men det er ikke sikkert at min måte å forbruke lite, er den rette veien å gå for andre. I arbeidet mot et lavere klesforbruk er det informan-tenes klesvaner og ikke mine som er utgangspunktet.

Som alle relasjoner er også relasjonen mellom informant og intervjuer et spørsmål om makt. Det er vanlig å argumentere for å intervjuer i informan-tene hjem (hjemmebane) for å oppveie noen av den ubalansen som ligger i relasjonen. Jeg har tidligere intervjuet både menn og kvinner i primærnæring og arbeiderklassen, også folk med lav prestisje innad i sin klasse (uføre, alko-holikere og lignende). Men jeg har ikke tidligere opplevd at dette har vært problematisk i forhold til tillit og åpenhet oss i mellom. I dette prosjektet var dette annerledes. Det kan selvfølgelig være tilfeldigheter knyttet til individuelle forskjeller. Men jeg tror at noe også ligger i emnene. Mens interesser for hytte og friluftsliv (som jeg tidligere har intervjuet om) er noe som skaper fe-leskap på tvers av klasseskiller, har trolig Bourdieu rett i at smak (her i form av klær) er noe som på en annen måte skaper skiller mellom folk.

Et annet forhold som også kan ha spilt inn er at klær er tett forbundet med kropp og dermed tilhører en svært intimt tema. Min erfaring er likevel at det intime ikke har vært så problematisk som tema.

Informantene er ikke valgt ut fordi de liker å snakke om klær. Og det er i en del tilfeller tydelig at emne ikke bidrar til å skape trygghet. Jeg sitter igjen med en følelse av at det i en del av informantenes hoder eksisterer en fasit, en "riktig" måte å tenke og handle på som de mener de ikke behersker. Klær er noe ikke alle kvinner føler de mestrer.

3 Klesvaner

Begrepet er hentet fra en hovedoppgave i etnologi "Klesvaner i det moderne Norge" (Sandvik 1998). Der brukes det om tilvant atferd eller "skikk" knyttet til bruk og oppfatning av klær. Det omfatter både sosial samhandling og kulturell praksis (Sandvik 1998:6). Jeg vil benytte det på samme måte. Klesvanene er både handlingene og tankene som er knyttet til disse. Materialet til dette kapittelet er det kvinnene sier om sine klær (Intervju A). Det er delt i to deler. Det første tar opp de ulike sosiale sammenhengene klærne inngår i. Det neste tar opp klesforbrukets stadier. Der tar jeg opp kvinnenens vaner og tanker i forhold til å anskaffe, stelle, reparere og så til slutt bli kvitt klærne igjen.

3.1 Anledninger

I 1962 skrev den svenske draktforskeren Anna-Maja Nylèn følgende i boken "Varför klär vi oss":

«Numera är varje plagg endast för ett bestämt ändamål. Under plagg, överplagg och ytterplagg har själfallet sina speciella uppgifter och byter inte plats eller funktioner. Det finnes speciella arbets- och skuddsplagg, det finns dräkter för sport och t.o.m. för varje sportsgren, för promenader, för middags-, eftermiddags-, och kväldsbruk, för de olika årstiderna, för vardag och fest. » (Nylèn 1962:25)

Nylèn oppsummerer utviklingen av den europeiske draktskikken med ordene "fra universal – til spesialplagg". Dette er uten tvil et vesentlig trekk ved drakthistorien og vi kunne godt legge til flere ulike anledninger enn det Nylèn nevner, f. eks. dag og natt, eller bryllup og begravelse. "Man skal - så sant det står i ens makt – være riktig antrukket ved alle anledninger" sto det lese i

Skikk og bruk (1960:93). Dette var et sentralt innhold i denne litteraturen (Selsth 2000). Men det er likevel et spørsmål om denne utviklingen har fortsatt siden 1962, eller om det er andre tendenser som gjør seg gjeldende i dag.

I en hovedoppgave om klesvaner ser etnolog Birte Sandvik på ulikheter mellom yngre og eldre med hensyn til bruken av klær til ulike anledninger (1998). Et generelt trekk ved etterkrigsgenerasjonen er at funksjonene kunne overlappes hverandre, og at kravene til områdeadferd synes mindre (Sandvik 1989:46). I følge Sandvik har det skjedd store endringer i forholdet mellom klær og anledning i etterkrigstiden. De eksemplene Nylèn trekker frem; ”middags, ettermiddags og kveldsbruk” virker heller ikke umiddelbart relevante for dagens kvinneklær.

I en periode med endringer, og med en sammensatt gruppe av informanter forventet jeg i utgangspunktet stor variasjon med hensyn til bruk av klær i ulike anledninger. Jeg søkte derfor å nærme meg spørsmålet på en bred og åpen måte. Informantene ble bedt om å sette ord på hvilke ulike ”grupper” av klær deres garderobe består av. Det neste jeg gjorde var å spørre mer direkte om de skilte, og eventuelt hvordan de skilte, mellom klær til noen spesifikke anledninger.

Svaret på det første spørsmålet varierte veldig. En del gav meg raskt en oversikt over en rekke ulike garderober. Men for mange var spørsmålet for abstrakt. Det er også mulig at svarene ble mer svevende fordi de i mindre grad skilte mellom ulike garderober og at spørsmålet for dem dermed var mindre relevant. Jeg vil i det følgende se litt på de ulike anledningene og hvordan de 24 kvinnene kler seg i forhold til disse.

3.1.1 Arbeid

Som jeg tidligere har gjort rede for var ulik påkledning i arbeidet et av kriteriene for utvalg av informantene. Som jeg antok viste dette seg å påvirke klesvane i stor grad. Jeg vil derfor strukturere fremstillingen i forhold til de tre hovedtypene av arbeidsklær kvinner har.

I materialet er det 6 kvinner som ikke bruker sine egne ”privatklær” (InUi19a) på jobben. Det de forteller om dette er stort sett positivt. En ting er at de sparer tid om morgenen. Det blir ”mest det som ligger der” (OsUn4a). Et annet forhold er at de sparer mye penger fordi de ikke behøver å kjøpe så mye klær som andre: ”Da sparer jeg mye, synes jeg. Nei det synes jeg er helt topp” (InUi21a). På den negative siden ligger at de ikke får pyntet seg, hvis de liker det, og eventuelt at de ikke liker klærne de er pålagt å bruke: ”Jeg kunne øns-

ke jeg hadde en jobb hvor jeg kunne pynta meg og vært skikkelig dame til tider. Det gjør jeg. Og ikke gå rundt i pysj hver dag” (BePe8a).

Kvinnene med høye krav til klær på jobben tar dette som en selvfølgelig del av den typen arbeide de har. Det er blant disse kvinnene jeg finner de som har den mest differensierte garderoben med klær tilpasset mange separate anledninger. Slik svarer en av kvinnene når jeg spør henne om hvilke grupper hennes garderobe består av.

«Det er veldig mange grupper. For det første så må jeg ha en garderobe som er jobberelatert, hvor man skal se veldig ordentlig og relativt straight ut, som egentlig ikke er helt meg, men som er litt preget av meg også. Og så er det den hjemmegarderoben, mer sånn fritids... som man går med, jeans og skjorter og sånne ting. Og så er det den som er litt mer sånn... man er med venninner på byen og sånt noe... en selskapsgarderobe. Og så er det alt sportstøyet.» (BePe9a)

Hun operer her med 4 eller 5 separate grupper, hvorav 3 er pent kledd; arbeid, litt penere ved private anledninger, og fest. Hvorfor kan hun ikke bruke det samme ”pene” tøyet til både arbeid og private litt pyntete anledninger? Hun forteller at alle hennes mannlige kollegaer er antrukket i dress. Men selv kan hun ikke ”gå i selskapskjole på jobben, selv om gutta sikkert brukte samme dress i selskap av og til”. Heller ikke det litt penere tøyet hun ville bruke ute med venninner og lignende kan brukes på jobben, det er ikke i riktig stil. ”Du kan ikke være så frekk som jeg kanskje av og til liker å være (BePe9a). På arbeidet blir hun:

«På en måte presset litt inn i sånn klassisk og veldig streit... man skal liksom ha en blazer som er sånn og sånn og en pen bukse, og så skal man ha en hvit bluse innenfor det. Og jeg føler at mye av det ikke er meg.» (BePe9a)

Det er altså både hennes egen smak, og kravene til hvordan kvinner kler seg formelt, som bidrar til et såpass høyt antall separate garderobes for henne.

Kravene til klær på jobben varierer med arbeidsoppgavene. Spesielt er det møter som trekkes frem som noe som krever litt ekstra. Men hvis dagen er uforutsigelig gjelder det å ha noe som er gangbart til alt. «Jeg vet aldri hva som skjer, jeg vet aldri hvem som kan komme, jeg vet aldri når jeg må gå i noen møter, og da liker jeg å være trygg på at jeg er representativt kledd ved enhver anledning.» (BePe11a).

At kvinnene føler ulike krav til klærne utfra ulike arbeidsoppgaver gjelder også for de med lavere krav til klærne på jobben. De forteller at de planlegger klærne i forhold til hva de skal gjøre på jobben.

”Det kommer an på hva jeg skal på jobben da. Skal jeg i et møte eller noe sånn, så kan det jo hende at jeg ikke gjør det (går med lappet tøy)” (BæIk2a). Dermed kan også endringer i arbeidsoppgavene føre til endringer i hvor stor vekt det blir lagt på klærne. En mer overordnet stilling med mer ansvar og mer møter vil si at kravene øker, eller med en av kvinnenes egne ord: ”Det spørs om det har noe med å utstråle autoritet, litt mer i møter og sånn. Det er kanskje ubevisst at da er det greit å kle seg litt annerledes” (IKG6a).

Endringer kan også gå den andre veien. En kvinne forteller om at en fysisk omplassering av arbeidssted førte til at hun slakket av på sin egen klesstandard. ”Det blir en sånn følelsessak” (BæIk2a). Grunnen var at hun på det nye stedet fikk mindre direkte kontakt med de hun betjente, hun ble dermed synlig for færre.

En som vanligvis går i det samme som på jobben "som jeg går i til hverdags" (FrIk7) forteller at: "Når jeg går i retten" da "kler jeg meg mer sånn litt stivt eller litt sånn autoritært" (FrIk7a). Men ellers er det ikke noe skille arbeid/hjemme klær. Istedet kan skillet for henne og for noen av de andre som ikke har et slikt skille gå mellom det de bruker på arbeid og hjemme, og det litt penere tøyet.

Selv om ikke disse kvinnene skiller klart mellom to ulike garderober og ikke vanligvis skifter når de kommer hjem, kan det være at de tenker litt ekstra over hva de tar på seg når de skal på jobb. ”I hvert fall så ville jeg gjerne tenke det” (BePe9a). Kravenene er da knyttet til at klærne ser ”representative” ut: "At det ikke er sånn som er trangt og man føler at man buler og sånn, og at det er helt og rent og ordentlig. Men ikke nødvendigvis pyntet” (BePe9a).

En av kvinnene omtaler kleskoden på sin arbeidsplass slik at det er tydelig at lave krav til klær også kan være et krav.

«På jobben min så ville det ha vært påfallende hvis jeg liksom kom og var veldig sånn pynta, og det så ut som jeg hadde anstrengt meg veldig for å se veldig ordentlig ut når jeg kom dit, da ville det på en måte vært litt rart, for det er ingen som gjør det. Folk kommer liksom syklende og kravlende og sånn, men samtidig så skal jo folk holde forelesninger og du er veldig på utstilling. Men det skal ikke syns at du vet at du er der. Men det er helt annet hvis du jobber i et parfymeri. Da skal det syns at du vet at du er der.» (TrIk12a)

Men disse ”kravene” fører ikke til at hun ikke kan bruke det samme tøyet på jobben som hun bruker ellers.

De som har høye krav til klær på jobben skiller mellom mange anledninger og har også generelt høye krav til klærne. Er det da jobben som fører til

dette eller er det mer knyttet til det miljøet de er en del av – og kanskje er vokst opp i?

En av informantene har en jobb der det kreves praktiske klær, men hun hører til i et miljø der mer representative klær er utbredt. Hun forteller at hun gjør motsatt av de fleste:

«Når dem kommer fra jobb, så hopper dem i joggedresser og sånt noe, og det er et plagg jeg aldri har eid og vil ikke eie, for jeg hater det! Jeg synes det er helt grusomt. Så jeg kan heller kle på meg noe bedre nå jeg kommer hjem. » (FrIk15a)

Det samme gjelder når hun skal en tur i byen. Da kan hun ta på seg noe som er skikkelig ”dame”.

Med unntak av de som har uniform og den sistnevnte informanten, er arbeidet en av de aller viktigste arenaene eller anledningene for kvinnenes klesbruk. Etter en periode hjemme forteller de at de kjøper mer klær – noe som også er noe av det positive ved å begynne på jobb igjen. Dermed blir også perioder hjemme med barn en periode da man bare gikk ”med shabby klær. Jeg brukte ikke penger på klær i det hele tatt” (BePe11a).

Møter og generelt kontakt med mange mennesker øker kravene til klær på jobben. Klærne må da se mer ordentlig ut, noe som både innebærer krav om lavere grad av slitasje og en spesiell stil. De skal utstråle autoritet og være ”formelle”. At kravene øker vil dermed ikke nødvendigvis si at de kler seg mer pyntet. Kvinner med lave krav til klær kan ha overlapp mellom klær de bruker hjemme og det de bruker på jobb. Det samme kan ikke sies om de som har høye krav til klær på jobben. Noen av dem kan heller ikke ha overlapp mellom jobbtøy og pentøy, fordi dette er ”pent” på to ulike måter. Jeg tror denne ulikheten er knyttet til ideen om feminint kontra maskulint tøy, men dette vil det ikke bli anledning til å drøfte nærmere her.

3.1.2 Hjemme

De kvinnene som ikke bruker eget tøy på jobb, bruker det samme hjemme som til og fra arbeid. Dette er det de kaller vanlig hverdagstøy.

Kvinnene som bruker formelt tøy på jobben derimot skifter helt når de kommer hjem.

«Fordi slitasjen hjemme er så fryktelig mye større, og jeg blir så skitten. Jeg får så mye mat på klærne... jeg får så mye... ja, særlig matvarer. Søl fra unger. Og så lever jeg ganske røft altså. Jeg orker ikke å gå og tenke på at jeg skal ta vare på klærne. Så

da vil jeg ikke ha syltetøy på en bukse til 1000 kroner liksom. Da skifter jeg. »
(BePe8a)

Det er også disse kvinnene som forteller at de skifter mest. Faktisk alt de har på seg.

«Alt, alt alt til å med underbuksen, fordi på jobben bruker jeg ofte sånne trange bukser og da må jeg gå med sånne G-streng truser og det syns jeg er skikkelig ubehagelig (...) Strømpene de kutter jeg ut da, da har jeg bare barbent, jeg har varme i alle gulver, og så tar jeg av BH,n (latter).» (BePe9b)

Hvis hun skal ut av huset igjen for eksempel i butikken "da kan det hende at jeg beholder BHn og bare tar på en mer behagelig genser og en bukse liksom som er meg (BePe9b). Nøyaktig det samme forteller en av de andre. Hun misliker også G-streng trusene, BH'en og nylonsockkene. Når hun bruker dette på jobben er det av estiske grunner. "Bukser ser veldig annerledes ut når de slipper å få den streken fra trusa" (BePe11b).

Omtrent halvparten av de kvinnene som bruker vanlig hverdagstøy på jobben forteller at de ikke skifter når de kommer hjem. De bruker det samme tøyet begge steder. Eller mer nøyaktig: "Det er ikke noe jeg bare bruker på jobb, men det er vel noe jeg bare bruker hjemme, som jeg ikke bruker på jobb" (FrIk16a). Det er ikke et klart skille men "litt nøyere" (TrIk12a) med klær som skal brukes på jobben.

Den andre halvparten av kvinnene med vanlig tøy på jobben forteller stort sett at de skifter, men at det kan variere en del. Det kommer da både an på hva de har hatt på jobben, og hva de skal gjøre hjemme. For å være hjemme er ikke alltid det samme. Både aktiviteter og anledninger skifter.

Hagearbeid, oppussing og "sånn sandkassebruk liksom" (BæIk2a) er den laveste kategorien, eventuelt sammen med det som skal brukes "på hytta", eller "i åkern" (InUi20a). Her brukes "tøy det ikke er så farlig med," som "skal kasseres" (BeUn10a). Det er en jevn haug som jeg har hatt i mange år. (...) det slites jo ikke så lett ut da. Men det er klart, det er tilsig, men ikke så mye avsig » (HaIk18a). Dermed oppstår spørsmålet:

«Hvor mange maleskjorter trenger en kvinne? For det er sånn at: Ja, men det kan jeg bruke når jeg pusser opp liksom. Og nå begynner den å bli litt stor den haugen med t-skjorter og skjorter og sånn som kan brukes når jeg maler. Spesielt når jeg maler så sjelden som jeg gjør (litt latter).» (OsIk3a)

En neste kategori er **husarbeid**. "Hvis jeg skal gjøre skikkelig husrent, så tar jeg på meg noe som jeg kan svette i" (BæIk1a). "Det er sånn som er blitt gammelt rett og slett, som du ikke går ut i "et eksempel er jumpere som er blitt utvasket" (Nalk22). Andre bruker det de ellers har på seg hjemme men "hvis jeg har en litt ordentlig bukse skifter jeg" (Nalk23a).

I forbindelse med **matlaging** bruker kvinnene det de ellers har på hjemme. Enkelte bruker forkle: "Ermforkle, bruker det mer og mer, fyker rundt som en husmor" (BæIk1a). Det er tydelig at det er knyttet ulike følelser til dette plagget. Det er lurt. "Jeg burde jo egentlig ha gjort det (...) Sånn at jeg sparte meg for klesvask (...) Når du sloss med babyen over grøtfatet og sånn" (FrIk6a9). Men det er altså noe hun ikke gjør og som flere av de andre ler av. Sandvik behandler forkle i sin undersøkelse og sier at det var et helt sentralt plagg til husarbeid i den eldre generasjonen, mens det synes som det er sporeløst borte blant etterkrigs generasjon (1989). En av grunnene til å ikke bruke forkle er at "du tar på deg joggebuxsa når du kommer hjem" (InUi20a). Joggebuxsa- eller drakten, blir da en moderne versjon av forkleet. Felles har de to plagg både at de er spesialplagg for hjemmebruk, og at de oppfattes som lite sexy. De er plagg kvinnen bør overveie å ta av før mannen kommer hjem.

Hvordan de går kledd når det er **gjester på hverdagen** kommer an på hvem de er, om det skal serveres noe og om gjestene er invitert. For de som bytter etter jobb kan det jo bli litt mye.

«Jeg tror ikke jeg ville bytte tre ganger sånn, men da ville jeg kanskje være litt mer ordentlig (...) Altså jeg ville bytte når jeg kom hjem, men når jeg da skifter, så ville jeg velge noe som er litt mer representativt enn denne gamle, utslitte colleaguegensen.» (BePe9a)

Hva er det da som kjennetegner hjemmetøyet? I flere av de foregående sitatene har det kommet frem at det er mer slitt. Dette synes som nesten helt gjennomgående. "Hjemme så er det olabukser og t-skjorter eller genser. Litt fillete og sånn" (BæIk1a). Det er tøy "som ikke lenger duger til å være på jobb" (OsIk3) "Det er vanlig tøy som er slitt" (BePe9a) "Det som er utslitt" (Nalk22a).

Men klærne hjemme er ikke bare mer slitt, det er også noe annet som kan karakterisere dem. "Mer slitt bukse, en mer slitt genser og mer behagelig tøy, mye behageligere" (Halk18a). De neste kriteriet for hjemmetøyet er graden av å være behagelig. Det er altså den fysiske følelsen klærne gir. "Det er godt å hoppe inn i noe annet når jeg kommer hjem" (KlPe14a). Hvorvidt kvinnene skifter kommer dermed "veldig an på hvor ubehagelig det er det jeg har på meg. Og hvor ubehagelig jeg har det i kroppen" (Halk18a). Ikke bare klærne men også følelsen i kroppen selv er av betydning. Kroppen er avgjø-

rende for valg av klær, men klær er også av betydning for kroppen. ”Jeg får liksom ikke rørt meg hvis jeg er veldig pent kledd. Så hvis jeg har vært ute og pyntet og sånn, så må jeg få det av meg med en gang jeg kommer hjem. Jeg får ikke rørt meg i pene klær” (BeUn10a). Det kan imidlertid diskuteres hva det er som gjør at hun ikke får rørt seg. Er det klærne i seg selv som er stramme eller er det meningen hun tillegger klærne som hemmer henne? Eller er det for å unngå at klærne blir flekkete, skitne, osv. at hun ikke får beveget seg?

Uansett er det tydelig at kravet til bevegelse er viktig for det som skal brukes hjemme. Dermed kan det bli overlapp mellom fritidstøy/treningstøy og hjemmetøy.

Under intervjuene var jeg opptatt av å få frem om det de brukte hjemme var spesielt innkjøpt til dette bruket, eller om det var utrangerte klær fra andre bruksområder. Som det har gått frem snakkes det mye om slitte og shabby hjemmeklær, men brukte de også noe som spesielt er kjøpt inn for dette formålet? ”Ja, de har noen forklær eller joggedresser, som allerede nevnt, men også ”mystiske kjoler som jeg ikke ville brukt på jobb” (OsIk3a). ”Jeg kjøper jo olabukser, kan du si, og bruker det sånn hjemme og i fritiden ellers” (FrIk6a). Litt slitt tøy som før har vært brukt på jobben, supplert med klær kjøpt inn for å brukes hjemme som olabukser, joggebukser, forklær eller hjemmekjoler.

For et par av kvinnene går det imidlertid frem at hjemmeklærne for det aller meste er ”kjøpt for å være hjemme” (BePe8a). Det som skiller dem fra andre klær er dermed noe mer enn slitasje og bekvemmelighet, men også stil. Det er jo alltid noen som ser en hjemme også - ektemannen for eksempel. «Det er viktig at jeg ser ordentlig og representativ ut på jobben samtidig som det er det hjemme også, for jeg er alltid veldig nøye med hvordan jeg ser ut” (BePe9). Den følgende historien er hentet fra en svangerskapspermisjon:

«Om jeg hadde på meg joggedress når han gikk om morgenen så var det greit, men han likte ikke at jeg hadde på meg det når han kom hjem, han ville liksom at jeg skulle pynte meg litt sånn, og det tror jeg at det setter han jo pris på enda.» (BePe9a)

Dermed er vi over i en diskusjon om hjemmet bare er et sted man trekker seg tilbake og tar av seg, eller om det også er en arena med egne krav til påkledningen.

For en del av kvinnene er hjemmet et sted de først og fremst kler av seg i den betydning at klærne har færre funksjoner. Klærne trenger ikke være

hele, pene, og ikke en gang kledelige (for enkelte). "Hvis jeg bare skal være hjemme, så tar jeg det jeg liker nest best liksom" (TrIk12a). Igjen står da bare de praktiske funksjonene; myke og passe varme, og det økonomiske aspektet; ikke for kostbare. Hjemmet er for disse et sted bak kulissene i Goffmans terminologi. Når en av kvinne forteller at hun ikke pynter seg noe mer om hun vet at noen stikker innom fordi "hjemme er hjemme nesten uansett" (BePe11). Kunne hun nesten like godt si at hjemme er bak kulissene uansett.

For andre er hjemmet en annen type arena der kravene som stilles ikke nødvendigvis er færre eller lavere, men andre. "Det får gå an til hverdags" er et farlig uttrykk står det i Skikk og bruk i (Cappelen 1960:94). I enkelte av intervjuene er denne diskusjonen fortsatt gangbar. En forteller at hun og mannen blir voldsomt irritert over tankegangen som ligger: "det er ikke så nøye, det kan du bruke på hytta". Selv vil hun føle seg "vel uansett hvor jeg er" (FrIk15a). Klærne er som vi har sett vesentlige i møte med andre mennesker. I hjemmet møter en (oftest) den man bor sammen med, og det er nok ikke helt tilfeldig at diskusjonen nettopp er knyttet til ikke bare hva hun, men også hennes mann mener. I en slik sammenheng er også hjemmet foran kulissene.

For alle kan hjemmet i enkelte situasjoner skifte karakter og bli et sted foran kulissene. Dette skjer f. eks. i forbindelse med høytider, eller når det er inviterte gjester. Tradisjonelt har også helgen vært en slik høytid. Flere forteller om hvordan "søndagsklær" var et begrep i deres barndom, og fortsatt henger dette noe igjen i forbindelse med kirkebesøk (FrIk5a). Men blant de 24 kvinnene er det bare en eneste som forteller at hun vanligvis bruker penere klær i helgene enn ellers.

«Jeg (går) jo i joggebukse og koser meg i den liksom og... Da føler jeg meg hemme, og, jeg koser meg med det. (...) Og hvis jeg da endelig har pyntet for eksempel tel helgja eller slikt noe og ferdig med å vaske og slike ting, da syns jeg det er all right å ta en dusj og pynte seg liksom. (HaUn17a) Huset er en arbeidsplass hvor hun koser seg med å "være heme" og ha noe behagelig. Når hun er ferdig med arbeidet og hjemmet er pyntet for helgen marker hun det med "dusj" og penere klær.

Men det kan se ut til at helgens tyngdepunkt er forskjøvet fra søndag og over på lørdag kveld. "Jeg går ikke i joggebukse lørdagskvelden, nei" (InUi21a). På søndager derimot forteller flere om at turtøyet brukes hele dagen.

Jeg har til nå behandlet det kvinnene forteller om sine hjemmeklær, men før jeg avsluttet dette avsnittet vil jeg si litt om hva de ikke sier. For det første finner jeg det påfallende at de bare snakker om hjemmeklærne som mer slitt,

ikke mer umoderne. Jeg vet ikke om dette faktisk er tilfelle, eller om det bare er et utslag av hva som synes passende å snakke om.

Det er også svært lite snakk om graden av anstendighet i forhold til hjemmetøyet. Vi har hørt at G-streng truser hører hjemme på kontoret - i klar motsetning til utringete bluser og annet som oppfattes som for utfordrende og for feminint. Men bare en forteller at hjemmetøyet kunne være mer "frekt" enn det hun ville gå med på jobben. Det er lite neglisjeer og annet tøy med klare erotiske konnotasjoner i intervjuene, og kanskje også i hjemmene.

3.1.3 Trening og sport

Mitt materiale om sportstøy er alt for lite til at jeg kan si noe utdypende om dette emnet. Jeg har imidlertid en hypotese om at den nedgangen vi kan se i differensieringen mellom ulike anledninger innen pent hverdagstøy og penttøy, motsvares i en økende differensiering innenfor de ulike sportsgrener. Dette vil jeg ikke kunne hverken bekrefte eller avkrefte uten at fokus settes mer spesielt mot dette området. Jeg vil likevel ta med et sitat. Det er sagt av den kvinnen som opplagt har flest separate garderobeskap av penere tøy. Men likevel er det mest "krevende" etter hennes mening sportstøyet:

«Fordi man er ved sjøen om sommeren, og skal ha vindtette jakker som egner seg godt til det, og så står man på slalåm og sånn på vinteren, og så er du på langrenn og... det går sikkert, men det er ikke så veldig behagelig å gå i en varm slalåmbukse når du skal løpe i marka på langrenn, ikke sant. Og det er ikke varmt nok å stå i nikkere i slalåmbakken.» (BePe9a)

I denne sammenhengen kommer hun også inn på mote. For tøyet til hver og en av sportsgrenene må også holdes noenlunde "oppdatert".

Men sport og ikke minst friluftsliv kan også sette store praktiske krav til klærne som da må gå foran både mote og smak "Jeg skjønner jo at jeg må ha noe annet enn det jeg liker" (NaIk24a) til utendørs aktiviteter på fjellet om vinteren.

3.1.4 Fra småpent til galla

Det er stor variasjon mellom kvinnene i antallet og variasjonsbredden av slike anledninger. Ikke overraskende forteller kvinnene på landet om mindre behov

for slikt tøy "men det er jo jul her og da" (InUi21). Og gebursdager vil jeg legge til etter gjennomlesning av intervjuene.

Et annet forhold som bidrar til variasjon er kvinnenes egne forhold til det å pynte seg. Noen griper sjansen til å kle se litt finere, mens andre unngår det i det lengste. En av de som pynter seg minst snakker en del om dette. Hun mener hun ikke har forandret seg men at de som er rundt henne pynter seg mer. Hvorfor vet hun ikke. Hun nevner imidlertid to mulig begrunnelser. Den ene er knyttet til hennes eget behov for behagelige klær. Det andre er tenåringstiden hennes på 1970-tallet; "da var jo moten at en ikke skulle følge moten (...) det var lite pynting" (FrIk7a). Men også hun pynter seg - når det er nødvendig; "det er klart at jeg tar visse sånne sosiale hensyn. Jeg går ikke i begravelser i dongeribukser, for å si det sånn, og jeg går ikke i 50-års dag i dongeribukser heller" (FrIk7a).

Flere av de andre er også skeptiske til å pynte seg og forklarer at når de skal kle seg opp til en litt finere anledning så er klærne ikke nødvendigvis mer "pyntet" men heller renere, eller mer kledelige. Det vesentlige er at "jeg vil føle meg litt finere" (IGK2). "Jeg tenker faktisk på det mange ganger når jeg pynter meg. Jeg ser helt lik ut" (OsUn4a). Her ser vi klare forskjeller fra 1950 og 60-tallets klesnormer for ulike anledninger der klærnes materialer og snitt var mer spesifisert og differensiert slik at dette ikke hadde vært mulig.

Mens mote ikke var et tema knyttet til hjemmegarderoben så er det det i forhold til finklærne. Problemet er da at finklærne ikke brukes nok og at de dermed blir umoderne før de blir utslit. For selv om kvinnene i egne øyne ikke er noen moteløver, så vil de ikke "skrike ut at du er etterlevning" (BæIk1a). Det er flere strategier for å unngå at pentøyet blir for "umoderne eller for trangt eller et eller annet" (BeUn10a). En måte er å bruke det mer også til mindre fine anledninger. En annen strategi er å kjøpe tøy som er "veldig sånn godt utvalgt, som jeg liker godt og som jeg kan ta å kombinere" (InUi19a), eller som er klassisk og tidløst. Her kommer også bunad inn. De av kvinnene som har det, forteller at det er så greit for "da har du antrekk for hver anledning" (HaUn17a). Dette betyr selvfølgelig ikke at de kan bruke bunaden til en hver anledning, men at bunaden har et bredere bruksaspekt både i forhold til anledning, og kanskje ikke minst i tid, enn mye annet pentøy.

Et annet tema som går igjen i forhold til penklær er å være riktig antrukket. Intervjuene inneholder fortellinger om kvinner som gikk for pyntet i selskap eller motsatt. Den ene hadde ikke forstått at det skulle være "smokingparty" (BePe9a). Av disse to erfaringene er det tydelig at det er bedre med litt for lite enn litt for mye. Bruken av uttrykket "smokingparty" viser også til at denne informanten har en større repertoar av ulike selskapelige anledninger med tilhørende klær enn de fleste.

Flere av kvinnene forteller om en viss overlapping mellom det de har på jobben og det de ellers bruker når de skal pynte seg litt. Klærne kan da eventuelt pyntes "opp" ved hjelp av skjerf, smykker og lignende. Eller de kan omdefineres og få en varig status i den nye garderoben.

«I vinter så hadde jeg lyst på noe nytt da, og så hadde jeg ikke penger til å gå ut og kjøpe. Og så gikk jeg i penklærne (...) og da oppdaget jeg jo at det var veldig mye som jeg måtte se å bruke, for jeg går jo aldri ut og jeg går aldri i selskap. Og da oppdaget jeg at det var ikke så stor forskjell, ikke når du tenker sånn kontorklær, så var det en del sånne lange skjørt og en del sånn slags bluseaktige greier eller sånn som utmerket godt... som var bra til kontorklær. (...) Så flyttet jeg liksom over... skifta kategori på en del av tingene da, sånn at jeg fikk liksom fornyet garderoben min. Og så sa folk: Jøss, har du vært og handla? Nei, sa jeg, jeg har vært og ryddet i penskapet mitt faktisk!. Jeg bare skifta kategori.» (Halk18a)

For flere er selve klærne i de ulike kategoriene kanskje ganske like, men de er tillagt mening som "penklær" eller som "kontorklær". Dermed kreves det en viss innsats for å omdefinere deres meningsinnhold. Som vi så av sitatet var denne kvinnen svært fornøyd med sin innsats etter denne operasjonen.

3.1.5 Sommer og vinter

En del av informantene rydder bort klærne som ikke passer for sesongen vår og høst. Tøyet som ikke er i bruk legges da i andre skap, koffert eller kasser. I forbindelse med denne omkalfatringen går flere gjennom tøyet, ser over hva som trenger reparasjon eller rensing, og eventuelt hvilke nyanskaffelser de har behov for.

Andre forteller at de ikke gjør noe spesielt i forbindelse med skifte av sesongene unntatt å rydde bort det varmeste yttertøyet. Hvem som gjør hva avhenger av flere forhold. En av dem er rent praktisk; skaplass og oppbevaringsmuligheter. Men også andre forhold kommer inn, som klima og reiser. Skal man på Fjellet om sommeren og til Syden om vinteren vil det sesongbetonte tøyet være i bruk større deler av året. Et siste forhold som har sammenheng med ens påkledning; en av informantene går stort sett i bukse og genser og er ofte sortkledd. For henne er det minimal forskjell på sommer og vintertøy.

Et spørsmål jeg har stilt meg er om et klart skille mellom sommer og vinterklær bidrar til at det blir enda flere separate garderobes som må holdes oppdatert og i orden, eller er det andre mekanismer som også gjør seg gjel-

dende? Materialet er for lite til å kunne gi noe klart svar på dette. Men to av informantene gav opplysninger som peker på at det ikke nødvendigvis er slik.

«På sommeren så er det innmari in å ha striper, og det går år etter år etter år. Og særlig hvis... det tror jeg er lurt... syns jeg sjøl at er lurt, å legge det helt bort, for da ser jeg ikke det på en 6-7 måneder... 8-9. Så når det kommer fram i skapet igjen da så er det sånn: Å, så deilig, nesten nytt! Men samtidig som det er de gode, kjente plagga. Og da blir vintertøyet lagt der hvor sommertøyet lå, så det bytter plass.
» (FrIk15a)

Skifte mellom tøy til ulike årstider bidrar på en positiv måte både til variasjon og gjensynsglede. Ønske om variasjon - om noe nytt, er som vi senere skal se noe av det som kan bidra til hyppige innkjøp. En annen av informantene forteller at hun legger bort noe, men t-trøyen fortsetter hun å bruke under om vinteren "så blir det nytt da neste sesong" (FrIk16a). For henne skifter t-trøyen status fra å være et daglig plagg om sommeren til å bli undertøy om vinteren. Dermed bidrar skifte i sesong til at hun får slitt ut trøyene uten å måtte se shabby ut.

3.1.6 "Gjenganger"

Et tema som har med flere anledninger å gjøre er ønske om å ikke å gå igjen i noe. Eller å være en "gjenganger" som det uttrykkes i Skikk og bruk (Cappelen 1960). Dette omfatter både det å gå i det samme "bestandig", altså ha noe som man svært ofte, eller lenge bruker. Det omfatter også det ønske om å ikke gå med det samme flere dager på rad, eller bruke det samme i flere selskaper på rad. Det er de siste sidene ved kvinnenens klesvaner som her skal drøftes. Dette er et tema jeg ikke hadde med i intervjuguiden, men som jeg ble oppmerksom på etter hvert. Det meste av materialet er derfor hentet fra intervju B, hvor jeg hadde anledning til noen supplerende spørsmål før eller etter gjennomgangen av klærne.

Et vesentlig poeng i damebladene er å vise hvordan klær kan varieres slik at de fremstår som ulike. Et eksempel er oppslaget i KK: "Svart jakke hele uken". Der en sort blazer kombineres med andre plagg og tilbehør og dermed "holder hele uken" (KK nr. 9 9001:36).

Ønske om å ikke "gå igjen i noe" gjelder spesielt for "hvis jeg har noe veldig iøynefallende" (FrIk16b) og det gjelder noen anledninger mer enn andre.

En anledning der det kan synes å gjøre seg gjeldende for mange er på arbeid.

«Jeg tror nok at jeg kjøper meg mindre klær nå enn når jeg jobber, for da syns jeg at jeg trenger mer. Og grunnen til at jeg syns det, må jo være fordi jeg tror at folk er opptatt av hva jeg har på meg. Det skjønner jeg jo sjøl. Man er redd for å gå igjen i det samme og... Selv om jeg av og til kan tenke etter og: husker du hva kollegaen hadde på i forgårs?... så gjorde jeg jo ikke det. Men man er vel litt selvopptatt da, og det er nok flere og.» (FrIk15a)

Men enda mer enn arbeid gjelder det selskap: "Jeg ville legge mer vekt på det i selskap" (BePe8b). For denne kvinnen er kravet såpass sterkt at det ikke bare fører til at hun tenker på hva hun hadde sist (i et selskap med de samme menneskene, men "flere ganger og, jeg ville nokprøvd å ha på meg noe forskjellig hver gang" (BePe8b). Hun vil altså ikke bruke samme selskapsantrekk to ganger i samme setting. Så sterkt er dette ikke uttalt hos noen av de andre.

Hva er så årsaken til denne klesnormen? Det er tydelig at dette ikke er noe kvinnene har tenkt mye på. Men noe ulike forslag kommer de med. Et er knyttet til generell omtanke for ens utseende: "Du tenker litt over hva du har på deg, ikke bare slenger på deg det samme "(FrIk6b). Mens en annen grunn kan være ønsket om å ikke fremstå som fattigslig: "Kanskje du vil vise at du har litt mer enn en kjole" (FrIk6b). Eller vise at man er i tråd med sine omgivelser: "Det har jo noe med at man skal ha flere plagg som er pene liksom, det har jo noe med signaler å gjøre da " (BePe8b). Her ser vi at Alison Luries poeng om at status ikke bare kommuniserer gjennom plaggene i seg selv, men også gjennom mange antrekk, kommer frem. Kvinnen ønsker ikke å fremstå som fattigslig, og de "signalene" det her er snakk om er vel at man har smak, tid og penger som korresponderer med det miljøet man er en del av.

Kvinnen snakker også om å skifte av hensyn til seg selv. "Det er vel også at jeg føler behov for å ha på noe annet når jeg har gått i det samme en par tre dager, litt kjedelig og" (FrIk16b). "Jeg blir lei" (InUi21b). Men dette er ikke helt entydig: "ja og hvis en kom i samme genseren 4 dager på rad da kunne de jo spekulere på (latter)" (InUi21b). Det kan altså virke som kvinnen både forklarer dette med en egen opplevelse og med signaler ovenfor omverdenen.

Selv om de fleste kvinnene forteller at de ikke ønsker å "gå igjen" i noe, gjelder dette ikke alle. En forteller at hun godt kan bruke det samme på jobben en uke. "Ja det gjør jeg også en del" (KlIk13b). Heller ikke i forbindelse med selskapelighet tenkte hun på hva hun hadde på seg sist. Men hun kjenner fenomenet; "vet jo det at damer sier at de ikke har noe å ha på seg for de hadde på seg den kjolen sist jeg var på fest sammen med den og den, jeg har lest om det (latter) " (KlIk13b). Hun oppfatter det som litt latterlig. Denne kvinnen prioriterer klær generelt lavt og har heller ikke en jobb med strenge kleskoder. Slik sett befinner hun seg i den andre ytterlighet enn kvinnen som

forteller om det strengeste kravet på dette området. Men det finnes også andre som prioriterer klær lavt og som likevel forteller at dette er noe som angår dem.

Materialet er for lite til å kunne si hvorfor noe opplever dette, mens andre ikke. Et større materiale ville også kunne belyse hvorfor noen typer plagg som f. eks. bunad synes å oppheve denne normen (Alnæs 1995).

3.1.7 Anledninger og brukstid

Hvor vidt oppdeling av klærne i mange separate garderobes bidrar til et totalt høyere klesbudsjett avhenger av forholdet mellom de ulike garderobene. Hvis hver garderobe består av tøy spesielt anskaffet til de respektive anledningene, så kan de gjøre det. Men de fleste av kvinnene forteller om sine ulike garderobes som et hierarkisk system. Klærne kan "vandre" nedover i systemet i takt med at de blir fysisk og i noen grad også sosialt slitt. Dermed bidrar garderobene heller til det motsatte, nemlig at tøyet brukes optimalt og kvinnene fremstår som velkledd i de sammenhengene de selv prioriterer.

Å flytte klærne mellom garderobene er først og fremst en omdefinering av plaggets mening. Men denne omdefineringen er selvfølgelig ikke uavhengig av plaggenes fysiske egenskaper. En nærstudie av hvordan enkeltplagg forflyttes vil kunne bringe klarhet i hvilke fysiske og symbolske egenskaper ved plaggene som åpner for et bredt bruksområde - og hva som er til hinder for dette. I noen grad vil dette være forhold jeg kommer tilbake til i forbindelse med enkeltplaggene senere i rapporten.

Vi har sett at en og den samme handlingen; bytte klær når man kommer hjem fra jobb, kan ha minst tre svært ulike begrunnelser. Skifte kan være begrunnet i klærnes meningsaspekt knyttet til kontekst. Kvinnen kan ønske å ha på seg klær i en stil som assosieres mer med fritid, og eventuelt som oppleves som mer personlige. Skifte av tøy kan også være fysiologisk begrunnet. Kvinnene kan ønske mer behagelige klær. Sist men ikke minst kan skifte ha en økonomisk begrunnelse; kvinnen kan ønske å spare klærne til de anledningene der klær betyr mest for dem, eller der det enkelte plagg kommer til sin rett. Den økonomiske begrunnelsen vil kunne sammenfalle med en miljømessig begrunnelse, uten at noen av kvinnene brukte dette som argument i intervjuene.

Kravet om variasjon innad i anledningene fører til økt behov for klær. Dette kravet synes spesielt sterkt for selskapstøy og tøy på jobben, og er sterkt uttalt av de som generelt prioriterer klær høyt.

3.2 Stil og mote, det jeg liker

Kapittelet skal se på hvordan de 24 kvinnene tenker om stil og mote, og hva som ellers ligger til grunn for valg av hva de går med. Jeg har tidligere skrevet om ulike måter å forstå mote og stil. Der kom det frem at begrepene har både en sammenfallende betydning og separate betydninger. På spørsmål om hun var opptatt av mote svarte en av informantene slik:

«Jeg vil heller si at jeg er opptatt av stil, jeg. Fordi mote, ja det er jo spennende, men jeg synes det er morsomt å se på linjer og farger og, ja, heller finne min egen stil (Bæk1a).»

Som vi ser er hennes bruk av de to begrepene identisk med min tidligere presisering av begrepet. Mote er de stadige endringene, mens stil er det som blir endret (linjer og farger). I tillegg er stil mer knyttet til tanker om det individuelle "min egen stil". Jeg vil fortsatt holde meg til denne inndelingen når vi nå tar fatt på den empiriske delen.

En av de andre informantene formulerer seg slik om mote:

«Jeg tenker at mote er det nye som kommer, og det behøver ikke jeg å bry meg om. Men det er jo også kanskje noe med at når ingen går i det, så føler man seg litt sær når man kler på seg noe annet (Nalk24a) »

Mote i denne rapporten handler ikke først og fremst om det som kommer, men om det som ikke lenger kan brukes. Dette gjør at et vidt motebegrep er nødvendig.

La det være sakt med det samme at informantenes forhold til klær og mote er svært forskjellig. Det spenner fra at dette er "veldig gøy" (Bæk1a), til noe som nærmest kan beskrives som et uunngåelig onde. Det er også store forskjeller i hvorvidt dette temaet interesserer og om informantene har ord og tanker omkring det. Jeg vil i denne sammenheng først og fremst trekke frem noen hovedtemaer i informantenes omtale av stil og mote. Dermed blir det mindre vekt på hvem som mener hva og hvorfor.

Samtalene med informantene handler om deres forhold til mote. Men dette er selvfølgelig avhengig av hvordan de oppfatter selve begrepet. Helt umiddelbart er mote noe mange av dem assosierer med ungdom, og med det aller siste, det nyeste nye. Når jeg mener at mote er et relevant begrep å diskutere i forhold til kvinner rundt 40 år, vil jeg derfor først si noe om mote og ungdom.

En måte å forstå likhetstegnet mellom mote og ungdom er at mote er noe som angår andre mer enn en selv. Ungdom må da forstås som "de andre". På spørsmål om betydningen av mote i egen ungdomstid er erfaringene veldig delte: « Det var liksom de tenårene som var de verste » (BePe9a) eller: «Som ungdom var det jo tvert imot, ikke sant. Da skulle man ... i det miljøet jeg tilhørte... være mot, protestere (FrIk6a) » «Jeg kjem i frå ei lita bygd, og der var itte så... itte hadde vi no' klesbutikk, og itte hadde vi no'... kjøpte mest på postordre kanskje» (HaUn17a). Her ser vi at politisk oppfatning, penger og tilgjengelighet av klærne har gitt informantene svært ulike erfaringer. Hvorvidt ungdom er, eller ikke er, mer opptatt av mote enn 40-åringer ligger langt utenfor denne rapportens ambisjoner. Mitt ærend er mer å slå fast et faktum om den forbindelse kvinnene setter mellom ungdom og mote, ikke nødvendigvis stemmer med deres egen erfaring.

Det er trolig mange nivåer i dette som jeg ikke skal gå nærmere inn på som handler om kropp og kroppens forfall, om ungdom og skjønnhetsideal. Moten er i en viss forstand laget for ungdom og "tilrettelagt litt mer yngre" (OsIk3a). Det er "på de unge jenten" "det er fint" (Nalk23a). Moten er sydd til de unge og tenkt til dem. De "kler" moten bedre enn oss voksne. I disse sitatene snakker kvinnene om mote som ensbetydende med ungdomsmote. I motsetning til mote - forstått som ungdomsmote, setter informanten opp det tidløse og klassiske. Og det er her de plasserer seg selv. Men det er bare det at "det man tror er tidløst, det er kanskje ikke like tidløst når det har gått noen år." (FrIk5a). Det tidløse blir da (som også ungdomsmote) mer som en stil eller et lag av moten, mer enn noe som står i opposisjon til mote. "Det er så mange lag av mote, for en ting er hva som presenteres på catwalken hver sesong, en annen ting er det som er å finne i butikken" (BæIk1a). "Men alt du ser er en avart av den da" (BæIk1a)».

Jeg vil presisere at i den videre diskusjonen er mote forstått som alle disse lagene. Den er hverken begrenset til det som vises på "catwalken" eller til "mote-moten" (FrIk5a) eller til det ungdom bruker. Dermed blir det "klassiske" en av stilene, som i likhet med andre stiler, endres med moten.

Til tross for at en del av informantene mener mote er noe som først og fremst er relevant for diskusjonen av ungdomsklær, mener jeg mote er det i forhold til alle. Men jeg vil presisere at mens diskusjonene omkring mote langt på vei er svar på direkte spørsmål om dette, så er begrepene mot slutten av kapittelet, som det kledelige og det behagelige, funnet i informantenes egne måter å omtale sine klesvaner.

3.2.1 Hvorfor følge moten?

Mote er noe man i en viss forstand kan velge. Det er frivillig å kjøpe klær og også frivillig å slutte å bruke det man allerede har. Når moten eksisterer (som noe annet enn det som produseres) så må det være på bakgrunn av et uendelig antall små beslutninger hos hver enkelt konsument. På et nivå er dette spørsmålet helt banalt. Et hvert samfunn har normer, i vårt samfunn er det å følge moten en av klesnormene. Når jeg likevel vil behandle dette spørsmålet er det fordi jeg tror at denne normen er både ganske elastisk og utydelig. Den oppleves og forvaltes ulikt av hver enkelt av oss.

En måte å besvare spørsmålet er å si at det er for å "vise at du henger med, at du ikke er gammeldags på noen måte" (BæIk1a). Utrykket "et fossil" (FrIk16a) brukes om en som går umoderne kledd. En sterkere angivelse av noe som befinner seg i gal tid er vel vanskelig å finne. Her ser vi hvordan informantene trekker frem en forståelse av mote i tråd med Benjamin og Tarde som poengterte moten som et uttrykk for det moderne menneskets orientering mot nåtid, fremtid og foranderlighet. Det å være gammeldags er trolig et alvorlig brudd på normene i et moderne samfunn.

«Jeg hadde en lærer på ungdomsskolen som jeg husker gikk med lange, lange, lange, lange snipper altså, og hun synes jeg var helt rar. Det var veldig umoderne. Det gir jo et signal om at enten at man ikke følger med i det hele tatt, eller at man er helt uinteressert da selvfølgelig. Og det må jo være lov. Men det ville ikke jeg ha gjort i hvert fall. » (BePe8a)

"Du vil jo gjerne ha klær som hører til nutiden, og ikke noe som du føler er helt bak mål, ikke sant." (InUi19a). Å sette seg ut over det som hører til "nutiden" er et normbrudd i seg selv, men det forbindes også med andre normbrudd som muligens er vel så alvorlige; det å være "delvis sånn uflidd, ustelt" (InUi19a). Av en person som ikke er i stand til eller villig til å følge normer på et område kan man vente seg hva som helst.

Den samme kvinnen kommer også mer spesifikt inn på mote som ledd i et hierarkisk system: "Med klær så sier du vel noe om deg sjøl. Du gir et signal om både... ja, kanskje levestandard, kanskje det med god eller dårlig smak og (...) dårlig råd" (InUi19a). Eller som en sambygding uttaler det: "Det har vel med hvordan andre ser på en kanskje (...) At de andre tenker: "Har du virkelig ikke noen andre klær?" (InUi21a). Det er ikke mange slike uttalelser i materialet og slettes ikke fra Oslo vest og Bærum. De rike og velkleddede følger moten fordi de vil det og synes det er gøy, og til en viss grad fordi de er "litt påvirket av hva omgivelsene krever eller forventer" (BePe9a), men de kom-

mer ikke inn på spørsmål knyttet til dårlig og god smak eller økonomi så direkte.

Mange av kvinnene beskriver sin tilpassing til moten via smaksendringer. De følger ikke moten (for å følge den), men skifter smak (i takt med moten) og så må de skifte ut klærne som et resultat av dette. Dette blir formulert som at de venner seg til hvordan klær skal være gjennom at alle andre går kledd på en bestemt måte. "Siden det ikke er andre ting å se" (KlIk13a), "litt sånn preg av hva en ser at folk rundt en har på seg" (FrIk16a). De bruker ikke umoderne klær fordi de er umoderne, men for eksempel fordi: "Motebildet har påvirket meg så mye at det virker ufiks på meg. For det gjør det, ikke sant. Det skjer. Det er det som er liksom motegreia" (Halk18a).

I følge denne informanten er selve "motegreia" denne smakspåvirkningen. Og det er utvilsomt mye rett i det hun sier. Intervjuene er fulle av eksempler på nettopp mote som endringer av smak. Det er fortellinger om at en "veldig fin jakke" som jeg "bodde i" har plutselig blitt "ufyselig altså, og den har jeg vært veldig glad i" (Halk18a). Klær som blir tatt frem etter lang tid i skapet "ikke er sånn som jeg husker" lenger (TrIk12a).

Også de som i liten grad interesserer seg for mote, eller anser dette som noe viktig mener at mote påvirker deres stil: "Litt avhengig av mote" (Bæk2a). Et eksempel flere trekker frem er slengbukser; "15 år etter det (ungdomstid med slengbukser) så har jeg bare lovet meg at jeg aldri mer skulle kjøpe en slengbukse: Men det har jeg faktisk gjort" (BePe8a). "Det er jo noe som du syns kanskje er veldig stygt til å begynne med når det kommer, men så venner man seg til det på en måte." Og til slutt når du ser "andre har det så synes du "at det ikke var så ille allikevel" (FrIk6a). Nye ting er stygge og så skjer det noe med ens egen smak som gjør at de likevel ikke oppleves slik.

De sitatene vi har sett på til nå er alle eksempler på smaksendringer som kvinnene selv tilskriver påvirkning fra mote. Men dette er langt fra tilfelle bestandig. "Jeg har kjøpt altfor store ting. Og ser jo etter hvert at det er ikke så pent til meg. Jeg drukner" (OsUn4a). Tidligere har hun syntes dette har vært "kjempes fint. Men det ser jeg jo, at det ikke er så veldig fint" (OsUn4a). Selv forstår hun dette bare som en personlig utvikling i å se hva hun kler. Mens jeg vil oppfatte dette som en endring i hva hun mener hun kler, som igjen er avhengig av mote. Kvinner kan godt selv se sine egne smaksendringer som resultat av mote på noen felter, mens de på andre oppfatter lignende endringer som personlig utvikling.

Motepåvirket endring av smak kan oppfattes som negativ. "Det skulle vel egentlig itte være slik" (HaUn178a). Jeg spurte hvorfor. "Altså egentlig så burde en itte være så opptatt av moten" (HaUn17a). I stedet burde en gå i

"dem klærne en trives best i" (HaUn17a). Her ser vi et nedslag av tanken om mote for de uselvstendige. De selvstendige tar sine egne valg, har sin egen smak, mens de uselvstendige (moteslavene) dilter etter. Hun beskriver også et annet trekk ved moten som er omtalt i det innledende kapittelet, nemlig gjentakelsene. "Det er en evig runddans detta der" (HaUn17a). De formene som lanseres som "nye", er som oftest plukket opp fra klesdrakten for noen tiår tilbake.

3.2.2 Tid og sted

Mote er endringer. Men disse endringene kan ha ulik rytme eller hastighet. Selv om alle de 24 kvinnene følger de langsomste endringene. De går for eksempel alle i bukser og gensere ganske ofte. Ingen bruker krinoline eller kyse. Men det er forskjell på hvor korte "bølger" de tar inn. Det er også forskjell på hvor lang tid det tar fra nyheten spres til kvinnene endrer egen klesdrakt. Som vi har vært inne på før, er dette heller ikke uavhengig av arena eller sted.

"Det meste av det jeg går med er ikke moderne" (TrIk12a) sier en av de med freakete bakgrunn. Hun prøver aktivt å unngå å la seg påvirke, og unngår i det lengste å kjøpe moderne klær. Hun er tro mot sin ungdoms anti-mote og befinner seg motemessig på 1970-tallet.

En av de andre med freakete ungdomstid forteller at hun var med på overgangen fra 1970-tallets trange ermhuler, over på 80-tallets vide. "Jeg er nå på 80-tallet da, men nå har det blitt moderne igjen med gensere som er trange under armen. Men da har jeg liksom ikke hengt med på den svingen der igjen da." (KlIk13a). Nå ligger hun altså bortimot 10 år etter på dette feltet. Hun har heller ikke begynt å like alle de triste fargene 1990-tallet var preget av. Selv forklarer hun dette med at hun har "stoppet opp". Hun mener at mote påvirket henne mer da hun var ung og at hun nå tar langsommere etter enn før.

Hva så med kvinner som i sin ungdomstid gikk med merkeklær og hvite pologensere? "Jeg er ikke sånn innovatør da. Nå liker jeg alltid den konservative varianten av det uansett" (BePe11a). Innen overklassen er det som tidligere nevnt med henvisning til Simmel, en viss motstand mot forandring. De kalles ikke konservative helt uten grunn. Men selv om klærnes uttrykk kan holdes forholdsvis stabile endres likevel detaljene. De kan oppfattes som avgjørende. "Nå er det lyseblått blant annet og da tenker jeg at: "Nei, gurimeg, baby.. så søtt!." Men så har hun likevel "lyst på noe nytt når det er vår eller ny sesong, og da var det ikke så mye annet å velge i. Og så tenkte jeg; det var en fin farge det, lyseblått." Og hun kjøper "selv om det var utenkelig for et par-

tre måneder siden" (FrIk15a). Det er lite trolig at hun vil bruke dette neste "sesong". Selv sier hun om dette at hun "følger vel moten 3 - 4 måneder etter at andre har gjort det kanskje" (KIPe14a).

I det siste eksemplet vil jeg vise en som også kan opptre som innovatør. Hun får ofte lyst på ting litt før de kommer. "Jeg har oppfattet i et eller annet medium at noe kommer til å komme. Og at jeg på en måte får lyst på det litt før det kommer" (BePe8a). Dette kan føre til at hun kjøper i utlandet, eller før sesongen starter.

En annen måte å nærme seg følsomheten ovenfor motendringer er å se på hva som beskrives som helt umoderne, og hvordan. "Femtitalismoten synes jeg er håpløs, for de var håpløse når vi var små. Men når sekstitalismoten kom igjen, så synes jeg det var veldig all right" (TrIk12a). Flere stiller seg negative til "nyheter" de har opplevd før; "fordi det har vi hatt før en gang" (OsIk3a). Eller "sånn 70-talls mote da, det har jeg prøvd en gang før, så det syns jeg ikke er noe særlig (...) en gang plåtå og aldri mer" (FrIk6a). Både det de likte og det de mislikte forrige gang de opplevde det, kan stå i veien for å ønske å ta det opp igjen.

I diskusjonen om motens hastighet har vi sett på innkjøp av nye klær, men hva med å fortsette å bruke det man allerede har? Her er kanskje sted like avgjørende som tid. Krav om mote er knyttet til det offentlige rom (for de fleste).

Umoderne klær føles ikke alltid ubehagelige:

«Ikke i skauen og ikke hjemme liksom og ikke i haven og ikke... Men det er klart, at jeg ville nok ikke gå på jobben i noe som var helt gærnt liksom.» (OsIk3a)

"Hjemme kan jeg gjøre det hvis jeg liker det sjøl" (KIPe14a). Umoderne klær "spiller ingen rolle for meg (hjemme), eller er på butikken eller noe..." (InUi21a). Men du "føler deg ikke vel når du drar på et møte eller en sammenkomst" (InUi21a). "Det er en del sånne ting som jeg har, som jeg ikke bryr meg noe om er mote eller ikke, fordi jeg liker plagget" (GIK11a). Men når hun skal gi eksempler på dette så er det påfallende at klærne settes inn i en sammenheng der de brukes i uformelle sammenhenger som "slengejakker" og "treningstøy" (BePe11a). Mens mote ikke var tema da jeg diskuterte hjemmeklær med kvinnene, er hjemmeklær et tema i omtalen av mote, nærmere bestemt når de forteller om situasjoner da kravet om mote ikke gjelder. Igjen ser vi at mote kommuniseres lite i forhold til egne klær.

Her ser vi at hvor man er og hva man gjør er avgjørende for om umoderne klær føles ubehagelige. Det er også mulig å like umoderne klær, men ikke like å bruke dem i sosiale sammenhenger. Ulikheten i følsomheten for motens endringer varierer mellom 10-30 år etter, til 3 måneder før. Blant de "langsomste" finner vi kvinner med freakete ungdomstid. Det kan synes som om forholdet til det nye som kommer avhenger noe av det forholdet man hadde til den samme stilen sist man opplevde den. Dette var særlig aktuelt på slutten av 1990-tallet fordi "retro" moten sto så sterkt.

3.2.3 Mote og klesbutikker

"Du kan gå fra butikk til butikk og du kunne like godt gå i samme butikk, for det er stort sett akkurat det samme" (BæIk1a). Dermed blir mote "ganske vanskelig å unngå", for det er jo det som "selges ut i butikkene" (BæIk1a). "Man henger jo med moten enten man vil eller ikke, for du får jo ikke kjøpt noe annet" (BeUn10a). Dette motebegrepet stemmer overens med det begrepet jeg selv bruker. Som sitatene viser er mote ikke til å unngå - hvis man vil kjøpe ny konfeksjon. Men alle butikker er ikke fullt så like.

«Jeg blir veldig glad hvis noe av det jeg liker og foretrekker er moderne, men det finnes alltid butikker som har det jeg liker. Det betyr bare at jeg må betale litt mer for det.» (OsIk3a)

I tillegg til prisen vil det også koste mer i tid å finne det hun vil ha.

Det begrensede utvalget kan også gjøre at kjøpet blir utsatt: "Når det er sånn lycramote, så er det vrient å få tak i noe der. Så da får jeg ikke kjøpt noe bukse, og da går jeg og sliter på de jeg har" (TriIk12a).

«En periode hvor det var in med silke, og de hadde silkebluser på Lindex, da kjøpte jeg mange av dem, så nå lever jeg på dem (ler litt). Men man kan jo alltid få dyre silkebluser hvis man vil ha det, men det gjør jeg ikke. Jeg liker ikke å bruke mye penger på tøy heller. Det syns jeg på en måte er sånn... jeg vet ikke... jeg er kanskje litt sånn puritantisk på det.» (TriIk12 a)

Hun er av de som i liten grad endrer smak med moten. Hennes løsning er bonkring og å utsette kjøpene. Samtidig er hun klar over at hun kunne ha skaffet seg det hun liker hvis hun hadde brukt mer penger og tid på å lete. Flere av de med freakete ungdomstid har problemer med kleskjøpene på grunn av de store innslaget av syntetiske stoffer. De kjøper mindre fordi de ikke finner det

de liker, men "jeg kjøper jo klær nå også, men det blir jo da noe som blir sånn kompromisser mange ganger, at det er greit" (Nalk24a). Kjøpene blir mindre vellykket.

I kapittelet om moteforståelser så vi beskrivelsen av mekanismen som fører til at moteklær bli billigere. Dette går også den andre veien. Det er begrenset hva (de fleste) av kvinnene er villig til å betale for noe de anser for å ha kort varighet. En "motebukse" den var jo "så billig, så da kjøpte jeg en sånn bukse. Men såne dyre klær da, det kjøper jeg ikke hvis det er bare for en sesong" (InUi21a). Tilbudet av billige moteklær danner også en sperre mot å kjøpe dyrere varer. Dermed fungerer de billige klærne i de motepregete kjedene som en begrensning i dobbelt forstand. De er lett tilgjengelig, de er billige og de setter en standard for hva kvinnene er vant til å betale for klær.

Intervjuene og klærne kunne ha gitt mer detaljerte opplysninger om disse mekanismene, men det vil føre for langt i denne sammenhengen. Jeg vil bare avslutningsvis påpeke at mote ikke uten videre kan velges bort ved innkjøp av klær - det er jo det som finnes. Dette styrker meg i min tro på den innfallsvinkelen jeg har valgt. Det er der vi slutter å bruke det vi allerede har at motens påvirkning på oss lettest kan studeres.

3.2.4 Endres moten raskere?

Innledningsvis tok jeg opp ulike teorier om motens død, eller overgangen til et mer mangfoldig motebilde. Jeg vil i det følgende se på hva de 24 kvinnene mener om dette. Spørsmålet jeg stilte dem var om moten endres raskere i dag, eller om det tvert i mot er omvendt.

"Det går mye fortere" (Bælk1a), men samtidig så er det "mer sånn toleranse for å komme enda mer forskjellig enn det gjorde før" (Bælk2a). Eller "du har en som akselererer og går fortere og fortere og fortere, og så har du liksom samtidig en litt sånn tidløs strømning" (FrIk7a). "Mote-moten endres like fort som før men så er det "mer tidløs stil" som ikke endres så fort (FrIk5a). "Du kan jo gå med hva som helst og fremdeles være veldig moderne" (BePe8a). "Jeg er overrasket over hvor lite den forandres egentlig " (BePe8a).

Denne endringen som noen tillegger et før-nå-perspektiv (raskere endringer før) knytter andre til egen utvikling at de selv ikke lenger er med i den raskeste moten. Dermed går ulikheten mellom "ung mote og litt mer voksen mote" (BePe8a) og ikke bare mellom før og nå.

Men ungdommen i dag er kanskje også mer forskjellige enn de var før? "Jeg vet ikke hvordan det er i storbyene og sånn jeg, men ut på Inderøya her så er det veldig sånn liberalt, ja, veldig. Originale og artige antrekk de har" (InUi19a).

En annen måte å se det på er at moten nå er "veldig avhengig av hvem du er" (BePe9a). Altså at moten er mer tilpasset de individuelle stilene enn før. Tidligere var mote noe som "dikterte" (BePe9a). I dag kan du velge "hvem du er og hvem du vil være" (BePe9a). Enkelte setter dette i sammenheng med at verden i en viss forstand har blitt mindre, "når du ser alt mulig hele tiden så, det blir vel ikke så sensasjonspressa lenger" (FrIk16a). Det vil være vanskelig å oppnå den samme sensasjon og det samme gjennomslaget som miniskjørtene hadde på 1960-tallet om igjen.

Informantenes meninger om dette sammenfaller langt på vei med det som er beskrevet i den teoretiske innledningen. Moten var mer enhetlig før og gir mer rom for individuelle forskjeller i dag. Hastigheten på endringene har med hvilket lag av moten man snakker om. Dermed blir begrepet stil viktig.

3.2.5 Stilens dimensjoner

Mens mote som vi ser er sterkest knyttet til ungdomstiden, er stil noe som kommer etter hvert:

«Når du kommer opp i en viss alder, så er du mye mer opptatt av å finne din egen stil, og så vil selvfølgelig en del av plaggene dine være påvirket av det som skjer rundt omkring, ikke minst hva du finner i butikkene.» (BæIk1A)

Fordi "stilen er basert på det som skjer i motebildet" (BæIk1a). Men stilen er likevel nærmere knyttet til det personlige (forstått som utseende), hvem du er, og hvem du vil være.

I enda høyere grad enn mote er stil et tema som får tungen til å løpe løpsk i lange assosiasjonsrekker og sammensatte tanker hos noen, mens det for andre er et ikke-tema. Siden dette kapittelet bygger på informantenes ord, vil det derfor være store skjevheter i hvordan de ulike gruppene kommer til orde.

I sammenheng med stil kan mote oppfattes som en **egen stil**; "tradisjonell klassisk, men kanskje litt sånn mote" (BePe9a). Og som vi ser er det klassiske det som får stå i motsetning til mote som en stil. Men så å si samtlig av informantene bruker nettopp det klassiske som beskrivelser av sin egen stil. Klærne er "klassiske, veldig enkle" (InUi19a). Hva legger de så i det?

Klassisk settes opp mot pyntet: "Litt enkle og klassiske - mot ikke sånn veldig pyntet (FrIk5a). Et annet ord som går igjen er "tidløst": "Tidløst" er det som ikke er "et halvt år og gått av moten" (KIPE14a). Dette er jo en grei definisjon av tidløst som ligger ganske langt fra et evighetsperspektiv.

Selv om (nesten) alle går klassisk kledd i følge seg selv, så er ikke alle bare klassiske; "over mot klassisk, og litt sånn strengt. Men ikke altfor elegant", "litt kreative klær" (HaIk18a). Eller; "klassisk men ikke for klassiske", "motsetninger i klesplaggene", "tøff stil og, ikke for damete" (FrIk6a). "Forholdsvis stilren. Altså jeg liker enkle snitt, klassisk. Ikke tilknapet på noen måte (...) Jeg kan godt ha litt utfordrende klær, det liker jeg. (...) Veldig glad i et godt snitt" (BæIk1a).

Klassisk står altså i motsetning til det veldig moderne og det som er veldig pyntet, men faktisk også det damete. Men det kan modifieres med tøffe, utfordrende eller kreative klær og med det som er sporty. Mens det veldig pyntete bare omtales som negativt, så er de siste konkurrerende positive stiler, i hvert fall hvis det blandes opp med noe klassisk.

Ikke alle kan sette ord på sin egen stil; "noe med dem jeg liker som jeg ikke helt vet hva er " (NaIk24a). Eller de svarer med at stil eller smak ikke angår dem, de bruker "det som er trygt", som da presiseres til det som gjør at du ikke "stikker deg så mye ut" (NaIk22). Her avises prosjektet med klær som uttrykk for "deg selv" eller det å finne "din egen stil". Isteden velges klærne ut fra det kollektive - klesnormen. Heller ikke alle er helt fornøyd med stilen sin: "Litt kjedelig og litt nøktern" (FrIk7a).

En skiller seg ut ved å beskrive sin egen stil utenfra med ord hun tror andre vil bruke om henne: "Snobbete". Det oppfatter hun som helt greit. Også på spørsmål om hva hun ønsker å si gjennom klærne svarer hun på samme måte, som om hun satt utenfor seg selv: "Jeg vil vel kommunisere at jeg er en vellykket, snobbete Bærumsfrue med villa" (BePe11a). Hun har alltid likt og brukt litt sånn konservative og "dyre ting da".

I sterk kontrast til dette står kvinnen med en ungdomstid preget av protest og antimote. Dette kan også oppfattes som en stil. "Det hører litt med til min stil at det er umoderne" (TrIk12a). Men denne antimoten var mer moderne på 70-tallet enn den er i dag. "Da var det bare bra at man var galt kledd" (FrIk6a). I tillegg kommer at det i ungdomskulturen ligger et innslag av protest og opposisjon som kanskje ikke føres videre inn i den voksne tilværelsen. Hvordan har det gått med de radikale freakerne?

En av informantene har langt på vei holdt fast på idealer knyttet til antimoten. Hun synes fortsatt det er mer problematisk hvis "ting er blitt så veldig moderne" (TrIk12a). Hun ønsker fortsatt å vise at hun tar avstand fra noe gjennom klærne.

En av de andre som også langt på vei har holdt fast ved estetikken mener at hun gjennom klærne "ønsker mye mindre å si noe i dag enn før", men fortsatt er det slik at "det som jeg virkelig liker, de kan jeg bruke og bruke" (NaIk24a). I hennes fortelling ligger det mindre opposisjon mot mote som fenomen, og en større affeksjon til selve plaggene, de gode myke naturstoffene, de vide omfangsrike lag-på-lag-plaggene som hun kan hylle seg inn i. Men hun moderer seg og legger vekt på å se "ordentlig" ut i "større møter hvor det er viktig for meg at de på en måte ser meg, eller hører på deg" (NaIk24a), altså i sammenhenger der hun trenger autoritet.

En med freakete ungdomstid har endret syn på både estetikken og på bruken av klær som protest, og ønsker ikke lenger å la klærne stå i veien for kontakt mellom henne og andre mennesker: "Fikk min dose" (TrIk12a). Dessuten "liker jeg ganske mange konservative ting" (TrIk12a). Men dette er for henne estetisk smak og ikke nødvendigvis noe hun ønsker å signalisere: "Jeg har for eksempel ikke noe spesiell lyst til å signalisere at jeg var medlem av Høyre (...) Og derfor så har jeg ikke så mange mørkeblå Businell-klær" (KIik13a). I den freakete stilen lå det både en estetikk, et politisk budskap og en måte å skape avstand til omgivelsene. I tillegg var troen på det naturlige som det ekte og autentiske, i kontrast til det syntetiske, særlig sterk i dette miljøet på 1970-tallet (Frønes 1992). Naturmaterialer var både naturlig og sunt. Av dette er de to første dimensjonene forlatt. Hun sier: "Da jeg var tyve så var det slutt med fiolette kjoler, vet du. Da var 80-tallet begynt. Jeg var tyve i 1980" (KIik13a). Men fortsatt vil hun ikke bruke klær i syntetiske stoffer. Og her synes det som om de mer eller mindre forhenværende freakerne er ganske prinsippfaste. Noe som har voldt dem en del bry på 1990-tallet.

Denne kvinnen ønsker altså ikke lenger å se freakete ut, men det medfører ikke nødvendigvis at hun ikke gjør det. Hun skulle ønske at klærne hennes bar preg av "en slags ledighet og god smak", men selv mener hun at hun derimot ser "veldig rotete ut, som en gammel freaker". Dette er fordi "det er et spørsmål om tid og penger" (KIik13a). Hun har tatt avstand fra både estetikken og budskapet i den freakete stilen, men ikke i at klær er noe som nedprioriteres til fordel for det som oppfattes som mer vesentlig. Man ser ikke "velkledd" ut bare fordi man ønsker det. Det må handling (og penger) til.

Overgangen fra freaker (eller bohem) i ungdomstiden behandles i en hovedoppgave der fokus settes på endring av stil fra student til yrkesaktiv (Kjepso 1999). Som i dette materialet finner man også der at kleskoden på jobben har mye og si for at stilen endres. Men man kan jo da spørre om de som denne klesstilen er viktig for lar dette innvirke på yrkesvalget. Mens den freakete stilen er noe de forhenværende freakerne har forlatt (mer eller mindre), representerte innslaget av antimoten i moten etter hvert en oppløsning og

større frihet i klesdrakten for de som ble "sosser" som ungdommer: "For plutselig så var det veldig inn med disse lappede jeansene og sånne ting" (BePe9a) og etter det ble det større frihet.

Både mote og antimote kan oppfattes som en stil. Endringene i motebildet gir kvinner noen felles erfaringer, men samtidig er det ulikt ut i fra stilen i ungdomstiden og dermed det utgangspunktet de har hatt. I en stil kan det ligge mange dimensjoner. Noen eksempler er estetikk, moral, politisk overbevisning, syn på natur og syn på betydningen av klær. Kvinnene er stort sett enige med seg selv og hverandre i at den stilen de liker er den enkle og klassiske. Ikke helt tilfeldig var også dette den dominerende moten på 1990-tallet.

3.2.6 Rundt 40 år

Det synes som om 40 år er en grense innen kvinnes klesvaner. I hvert fall kan det se slik ut på grunnlag av disse intervjuene. Hvis jeg hadde intervjuet kvinner rundt 30 år ville kanskje en annen alder fremstå som en viktigere overgang. Men jeg er ikke helt overbevist. Kanskje det virkelig er; "grenser, en eller annen grense rundt 40" (NaIk24a). "Det er en vanskelig alder" sier en og viser til at noe ser "så kjerringaktig ut", mens andre ting blir "for ungdommelig" (NaIk23a). Men hva er i tilfelle denne grensen mellom? Hva slutter de med rundt 40 år, eller mener de burde slutte med, og hva er nytt?

Noen av de endringene de snakker om har med endringer i kroppen å gjøre. Flere forteller at de har forandret farger - og dermed hva de mener de kler etter at de har fått grått hår. En oppfatter dette både som "litt spennende" og "morsomt" (KIik13a). Andre alderstillegg kan være tykkere overarmer, mager, lår og rynker på hals og bryst. Klærne må da (helst) "skjule alle valkene" (NaIk22a).

Men overgangen har ikke bare med en slik kamuflering å gjøre "for det går ikke på det å skjule kroppen. Det er ikke det jeg tenker på med alder og sånn, men det går mer på det å ikke gå som en 18-åring" (FrIk15a). Her kommer det altså noe moralsk mer enn fysisk inn i bildet. "Jeg er stolt av å ikke se ut som en av døtrene mine" (FrIk16a). Da ungdomskulturen så dagens lys på 1950-tallet kledde de seg for første gang i klær som skilte seg fra de eldres klær. Denne avstandstakingen var en viktig markering av ungdom som en selvstendig gruppe (Rasch 2000). I det som her sies synes det som det pålegges de voksne å la de unge fremtre som annerledes. Perspektivet er dermed snudd opp ned. Når en sier at hun ikke har "lyst til å bli en sånn 40-åring som

det ser ut som krampa har tatt meg", isteden ønsker hun å være en som blir sett på som "så flott hun er som 40 år" (BePe9a), så må de nettopp sees som et resultat av den sterke stilling ungdomskulturen har i definisjonen av skjønnhet i vår kultur. Det samme kan sies om 14-åringen som kommenterte sin mors nye Adidas joggedress slik: "Mamma, synes du ikke du begynner å bli for gammel til det" (Nalk23a).

Dermed blir også det de går inn i noe uklart, for de ønsker å være "litt mer damete... ikke sånn fruede, men litt mer voksen stil da." (FrIk5a). "Ikke fullt så korte skjørt og sånn, ikke for ungdommelig heller, selv om det ikke skal være for damete" (FrIk6a). Balansegangen er ikke helt enkel, men det er noe med de korte skjørtene og de (alt for) utringete overdelene som må ut. Det som nevnes av nye plagg er først og fremst kåpen (med unntak av freakerne da som kan ha gått med det bestandig).

Både økonomi og nye interesser kan også bidra til at klesvanene endres. Klær og utseende kan nedprioriteres fordi livet er så fylt med andre ting. "Det med klær og det du ellers er opptatt av; hår og kropp og kremer og sånn - .. altså det har en sammenheng. Og jeg har ikke plass, eller det er ikke tid til det nå" (Nalk24a). Og selv om hun av og til drømmer seg tilbake til en tilværelse der hun selv sto mer i sentrum, så er dette definitivt forbi:

«Jeg tenker: nå skal jeg kose meg, nå skal jeg gå... nå kjøper jeg meg et blad. Og så er det ikke det samme som før (litt latter). Litt sånn ønske om å få lov å være i min verden og sitte og se og tenke og bare se på noe fint.» (Nalk24a)

Samtidig har flere også fått bedre råd og de kan dermed begynne å se på klær som før var uaktuelle fordi endringer av smak kan ha med "kjøpekraft" (BePe11a) å gjøre.

En av de som ikke ønsker å bruke så mye penger på klær opplever nå at klærne som tilhører den prisklassen hun er vant til å handle nå er "retta mot ungdom som har den type økonomi" (HaIk18a). Hun burde dermed begynne å lete i litt "høyere prisklasse" for å finne klær som er sydd "for folk som er eldre".

En annen type endring har med at kvinnene ikke lenger er nybegynnere som kleskonsumenter. "Jeg er mer sikker på hvilken stil jeg har", sentralt her er "basisfargene", hun "ser hva hun bruker" (BæIk1a) og har lært av det. Men heller ikke dette gjelder alle: "Vanskelig å se hva jeg kler, synes jeg" (InUi20a). "Jeg har brukt så lite på klær opp gjennom alle årene, jeg har brukt så lite energi på det, at jeg er ikke flink til det en gang" (FrIk7a). Løsningen er å få hjelp av andre. Mange ønsker seg fargeanalyse for å bli sikrere på å velge

ut det de "kler". En del har gjort det. "Det som var en fordel med det, det var jo at mange av disse fargene hang sammen, og etter hvert så jeg jo at jeg kunne kombinere mer og mer. Så det har vært en stor fordel" (BePe11a).

Til tross for at kvinnene snakker om 40-år som en overgang i forhold til klær, er det få konkrete eksempler på hva endringene innebærer. I det store og hele virker deres klesvaner uendret. Det er derfor mulig at denne overgangen er mer i ord og tanker, enn konkret i klærne. I de tilfellene det gis konkrete eksempler er disse knyttet til klærnes grad av å være utfordrende og delvis til det som oppfattes som typisk ungdomsmote.

3.2.7 "Like" og "kle"

Hva slags krav setter kvinnene til sine egne klær, hva er avgjørende for hva de bruker?

Kvinnene med lav prioritering av klær formulerer noe som kanskje kan settes opp som en minimumsstandard: "Det skal ikke være sundt og skitten altså, men det viktigste er at de er gode for meg å ha på meg" (NaIk24a), eller "praktisk tøy, tøy som er godt å ha på seg" (naturmaterialer) og dertil at det "ser sånn noenlunde ut" og "tøy som lar seg kombinere" (FrIk16a). Hun har funnet noe som er "gangbart" og holder seg til det. Det som er avgjørende er "at klærne er behagelige, at man er ren" Og så legger hun til "at klærne sitter pent" (BeUn10a).

Som vi ser her er det at klærne er gode å ha på, "behagelige", et felles "minstekrav". Det kan dermed være litt interessant å se litt nærmere på hva som ligger i dette: "Man bryr seg jo om hva folk syns, men hvis ikke en ting er godt å gå med, så greier jeg ikke å gå med det fordi om du syns det er fint" (BæIk2a). I denne sammenhengen brukes også uttrykket "trivs med". Det behagelige kan forsvare bruk av klær som anses som umoderne: "Det er vel ingen som bruker nikkens lenger nå. Men jeg syns det, for jeg syns det er komfortabelt å ha på seg (OsIk3a). Dette med at alle andre gjør det ene eller det andre gjør meg alltid kritisk. I denne sammenhengen er det knyttet til endringene i sportstøyet med "kondomdresser" og veldig "sånn moderne skiutstyr" (OsIk3a). Denne kvinnen er selvfølgelig ikke helt alene om å ikke like det. Uansett vil resonnetet hennes at det behagelige, eller komfortable forsvarer det umoderne være det samme.

En annen av de med freakete bakgrunn ønsker bare 100% naturstoffer, det skal ikke være noen sånn "kunstgreier, for det syns jeg er ekkelt å gå med" (TrIk12a). Igjen ser vi at det refereres til kroppen. Syntetiske stoffer er ekle -

for kroppen. Men er dette så enkelt? Er det ikke også et mer politisk farget standpunkt som overføres til følelsene for de samme materialene? Det er jo ellers påfallende at alle med bakgrunn som freakere skulle ha så mye mer følsomme kropper enn de andre.

Et aspekt ved det behagelige er ikke så tett forbundet med kroppen som følende, som med kroppen som handlende. En av de med mye klær som er glad i å sjonglere med stiler og moter setter en grense for sitt klesforbruk: Hun vil ikke la klærne begrense hennes utfoldelse. Klærne må passe "overens med livsførselen min" (BePe8a). Hun tar avstand fra andre i sitt miljø som går over i en "fruete tilværelse" med "mye diamanter og flotte klær" og kanskje ikke minst "blazere sånn til hverdags" (BePe8a). Klær er gøy, men tempo og frihet til å bruke kroppen står likevel sterkere - til hverdags.

Den samme kvinnen har også sterke meninger om hva som er "riktige" farger til henne, og hva hun ønsker å gå i. F. eks, bruker hun ikke "veldig høyhalser, sånn som går helt opp. Jeg synes jeg ser så rar ut, og så får jeg helt panikk" (BePe8a). Får hun panikk fordi det er ubehagelig, eller er det fordi hun ser rar ut? Eller er det muligens slik at hun ser rar ut fordi hun synes det er ubehagelig? Slik hun formulerer det i intervjuet er dette uklart. Og det er det også i flere av de andre intervjuene. Igjen ser vi at grensene mellom fysisk ubehag og psykisk ubehag synes flytende når det gjelder klær.

Ubehaget rapporteres også i forhold til å gå med umoderne klær. Allerede før endringer av egen smak kan de umoderne klærne føre til noe som beskrives i fysiske termer. "Jeg kjenner nok noen ganger et sånt lite ubehag" (FrIk7a). "Det er mange ting som jeg har vært glad i, som jeg ikke føler meg vel i lenger" (BePe9a). Delvis har dette med at det ikke "sitter pent" men det vesentlig er her det fysiske ubehaget, det å "ikke føle seg vel". Denne følelsen kan også være avhengig av dagsformen. Noen dager er det vanskelig å finne noe, noen dager gir hun "faen, og så kan jeg ha dager hvor jeg går rett inn i det jeg... som gjør at jeg føler meg vel" (Halk18a). Dette kan oppleves som et svar på andres forventninger, selv om det er klær kvinnene selv faktisk liker. Det kan derimot se ut som kroppen er mer følsom ovenfor andres forventninger enn det smaken er.

Overgangen mellom det fysiske og det psykiske ligger også i at det kan føles ubehagelig at oppmerksomheten flyttes mot kroppen. "I et vanlig dagligliv så synes jeg det er all right at ikke kropp er så iøynefallende og ikke er så veldig forferdelig tilstede i samvær, i møte med mennesker" (Halk18a). For henne har klærne fortsatt en viktig funksjon å være "fikenblad". Ved at klærne skjuler mer enn å fremheve, blir oppmerksomheten flyttet over på andre ting.

Som vi har sett er det behagelige, det som kjennes godt å gå med, et minimumskrav slik det formuleres av mange av kvinnene. Men ved nærmere ettersyn viser det seg at dette kan være uttrykk for en rekke andre forhold enn at klærne ikke strammer eller bidrar til andre former for direkte fysisk ubehag. Kroppens synlighet, ideer om naturlighet, eller mulighet for aktivitet, er noen slike forhold. Men kvinnene referer til kroppen og den følelsen kroppen gir når de beskriver dette. Igjen kan det se ut som om kroppen er mer følsom enn intellektet for de små nyansene som her er viktig. Kvinnene sier da også at det er gjennom å se på hva en selv bruker - at de kan finne ut hva de liker.

En annen dimensjon i det kvinnene liker er det de "kler": "Det jeg opplever som ... et klesproblem. Å ha kledelige klær" (Halk18a). "Jeg føler at jeg er blitt såpass voksen og såpass trygg på meg selv, at jeg vet på en måte hva som kler meg" (BePe9a).

Det kledelige kan, som det behagelige stilles opp mot mote: "Jeg er ganske opptatt av at det skal kle meg også, ikke nødvendigvis være moderne" (BæIk1a). Det som til en hver tid er moderne (og dermed lett å få fatt i) kan vanskeliggjøre det å finne det "du helt kler" (InUi19a). "Jeg er jo vinter, ikke sant, i fargeskalaen" og følger hun ikke det; "det blir så feil at det ser selv betjeningen i butikken" (InUi19a). Når jordfarger er moderne blir det da vanskelig å finne noe hun kler.

Når de snakker om kledelighet er det ofte som her knyttet til farger, men også snitt og fasonger taes med: "Nå må jeg lære at V-hals er ikke noe for meg" (KIPe14a). Og ikke minst så er kledelighet knyttet til kropp, det være seg kraftige overarmer, "hjulbente" legger, eller andre (egendefinerte) skavanker. Kvinnene snakker, som vi har sett, om kledelighet som en absolutt - og uforanderlig størrelse. Hva de kler forandres med endringer i kropp, alder, osv., men selve systemet synes å være upåvirket av tid og sted. Som kulturforsker mener jeg at kledelighet er kulturelt betinget - og at det dermed er underlagt påvirkning av forhold som f. eks. skjønnhetsidealer, eller mote for den saks skyld. I min barndom var det en almen "sannhet" at rødhårete ikke kledde rødt og ditto regler for en rekke farger som ikke "passet sammen". Jeg vil derfor presisere at det som kvinnene omtaler som absolutter må forstås i forhold til å oppnå et utseende som sammenfaller med noen av de sentrale skjønnhetsidealer i vår kultur som f. eks. å se ung, sunn og tynn ut.

Til tross for at ingen setter spørsmålstegn ved selve ideen om kledelighet er det flere som forteller at de liker ting de ikke kler (i følge reglene for kledelighet). Svart: "Det skal man jo ikke bruke, sier man da, men jeg trives da godt med det allikevel, så da bruker jeg det" (FrIk5a), eller: "Svart skal vel

egentlig itte jeg gå med, men det er jeg veldig glad i" (HaUn17a). Igjen ser vi at kroppen fungerer som en overdommer.

En annen som sikkert "kler" svart bedre sier: "Jeg klarer ikke å bruke svarte klær" (KIPe14a). Hun har aldri "klart" det. "Jeg hadde en svart bukse og den brukte jeg et kvarter, og så måtte jeg bare ta den av meg" (KIPe14a). Har dette noe med kledelighet å gjøre? Det er lite trolig. Hun gir som eksempel på noe sort hun kanskje kunne ha klart å bruke; "ei truse kanskje, men jeg liker ikke å bruke det heller" (KIPe14a). Trolig er det ikke fargens betydning for det visuelle inntrykket av hennes egne farger - altså det som omtales som kledelighet - som er problemet. Mer trolig er det noe med de assosiasjonene som er knyttet til sort hun ikke trives med. Det er også påfallende at det spesielt er sort, den "fargen" med kanskje sterkest meningsinnhold, hvor avviket mellom det kvinnene sier de "kler" og det de liker er størst.

Et siste krav kvinnene selv formulerer knyttet til sine egne klær er kravet om; det skal være "meg": "Det er sikkert fint på dem, men det er ikke meg" (BæIk1a). Eller formulert som at klærne skal ha "personlig uttrykk" og "henge sammen med sånn jeg er" (TrIk12a). Hva betyr dette? Helt klart er denne måten å forstå - eller omtale klærne vanlig både i dette materialet og litteratur om klær. Tankegangen er i tråd med den modernitetsteoretiske forståelsen av individet som en bærer av en unik kjerne. Dermed er vi inne på et felt der det finnes mye litteratur og stor oppmerksomhet. Personlig blir jeg lett trett av denne litteraturen. Det blir lett deterministisk og argumentasjonen kan dermed bli tautologisk. Men i det kvinnene sier ligger det også andre måter å forstå dette.

En av kvinnene diskuterer hva som skal til for at hun slutter å like klær som ikke lenger er moderne; det skjer ikke med det "som det står mitt navn på" (BæIk1a). I dette ligger det en utvidelse av forholdet mellom tingen og personen. Tingen er skapt til den enkelte. Hvis man finner klær med sitt navn på så setter dette tingen ut av motens logikk. Den er din.

Det som er "meg" er ikke bare en indre ting, men også påvirket av det livet en lever og de kravene til klær dette setter. Dermed åpner kvinnenes fortellinger for en mindre statisk forståelse av "meget". En forteller om venninner som er "mer elegante enn meg, fordi de har en jobb" (OsIk3a) som krever dette. Annerledesheten smitter jo også over på privatlivet (OsIk3a).

Det som omtales som "meg" kan finnes innenfor et smalt eller et vidt spekter av ulike klær. Et smalt spekter har en av kvinnene som stort sett går i sort, og som regel bukse og genser. Hun sier at "det har blitt en vane" (OsIk3a). Dertil oppfatter hun det som enkelt: "Det matcher med mye" (OsIk3a). Men i tillegg ligger det et "sånt uttrykk" i det. De sorte klærnes kul-

turhistorie er omfattende. Men en markant tradisjon er de sortkledde urbane intellektuelle bohemen (Harvy 1995, Wilson 1989:1999). Denne kvinnen forteller at hun gikk over til sort da hun flyttet til byen og begynte å arbeide på utesteder. Det var ikke bare hun, men hele dette miljøet som gikk sortkledde. Hun falt således inn i bruken av sort som en markør av et urbanet miljø med ambisjoner i retning av det intellektuelle eller kunstneriske.

Etter å ha gått sortkledt lenge "føler du (deg) veldig skrikete når du tar på deg noe veldig fargerikt" (OsIk3a). På samme måte som mote kan forstås som en indre utvikling der det nye må forstås på bakgrunn av det foregående, omtaler hun sin egen opplevelse av klærne på bakgrunn av det hun er vant til å gå i. Det fargerike oppleves dermed som "skrikende" (OsIk3a). Samtidig skulle hun ønske at hun kunne være litt mer "fantasifull". Denne kvinnen er en av de som forteller om størst skifte i sin klesstil over tid. Hun har vært svært sossete i sin ungdom, deretter hadde hun en freakete periode på gymnaset. Nå synes hun der er "befriende å slippe" merkeklær og bruker det ikke. I forhold til å omgås venner fra ulike perioder i sin historie er hun litt blandet. Hun forteller at hun "varierer" litt ved å kle på seg slik at hun ikke skiller seg for mye fra de hun skal møte. Men dette er ikke helt uproblematisk: "Jeg må jo være den jeg er i tilfelle jeg skulle møte noen venner " (OsIk3a). Den "hun er" er dermed å forstå relasjonell, det er ikke over for seg selv, men ovenfor andre kravet om konsistens her er formulert.

En med et bredt spekter av klær sier: "Jeg går med veldig mye rart" (BePe8a). Hun sier at hun godt kan "gå med noe som andre ikke ville trodd var meg" (BePe8a). Hennes "meg" er dermed videre enn det omgivelsene tror. Og hun bruker heller aldri "samme plagget to dager etter hverandre" fordi hun "liker ikke å gjenta meg" (BePe8a). Hun er hverken redd for ungdomsmote med slengbukser og platåsko, eller "veldig skarpe farger". Det er "bare gøy" (BePe8a). Her ser vi en som selv har videre definisjoner av hva som er "meg" enn det omgivelsene setter.

Man kunne tenke seg at det å ha en fast og lite foranderlig stil skulle kunne bidra til et lavt klesforbruk. Men det følgende eksemplet vil vise at det ikke nødvendigvis vil være slik: En av kvinnene har gått med det samme bestandig; "når jeg var 16, så gikk jeg nesten likt kledd som det jeg gjør nå". "Det er de konservative, det blå trygge med basisplagg" hun bruker (FrIk15a). Til dette holder hun seg såpass strengt at hun omtaler seg selv som "gærn" hvis hun har kjøpt noe i andre farger enn de "ufarlige"; sort, grått, hvitt og blått. Selv om hun aldri kjøper "sånn som skiller seg så veldig ut fra det jeg har", så kjøper hun mye. Hun hadde f. eks. en opptelling og fant at hun hadde 14 - 15 ytterjakker som ingen av dem var eldre en 5 år, "og det var mye, synes jeg sjøl" (FrIk15a). I forhold til sin egen stil så oppfatter hun seg selv som

"veldig trygg eller usikker, alt etter som." Det er dermed uklart om hennes smale stil er et uttrykk for at hun har funnet sin stil og er trygg på den, eller om hun bare er for usikker til å prøve noe annet. Det er tydelig at omgivelsene er vant til å se henne slik og at det ikke skal så mye til før de "fikk latterkrampe: Du i den!" (FrIk15a). At dette er usikkerhet mer enn trygghet tyder hennes egne utsagn på, ved at hun innimellom prøver å bli "flinkere" til å bruke farger, eller at hun har kjøpt noe hun "falt totalt for" og som hun en gang skal "tørre" å bruke (FrIk15a).

Det er tydelig ut fra intervjuene at dette "meg" ikke er upåvirket av livssituasjon, arbeid og meninger til menn og kjæresten. En av kvinnene arbeider i klesbutikk. I forbindelse med skifte av jobb fra en butikk til en annen måtte hun legge om stilen. Klærne i de to butikkene var ganske ulike uten at det synes å plage henne". Jeg går ikke under for det, nei" (KIPE14a). Likevel vil det være godt med "litt mer freshe greier da!" I intervjuet går hun litt ut og inn av tankegangen om stil knyttet til individets egentlige "meg" og klær som noe mer ytre og dermed mer foranderlig.

Etter å ha gjennomgått kvinnenens uttalelser om stil og mote, eller om det de liker og bruker som de kanskje heller ville ha uttrykt det, så sitter jeg igjen med en overveldende følelse: Dette er sannelig ikke lett!

Det kan virke som det er en rekke indre og ytre krav som står i motsetning til hverandre. Det å være seg selv, men samtidig svare til andres forventninger - og bildet av hvem man er, det å være moderne, men også ha kledelege og "tidløse" klær, det å ikke være for ungdommelig, men samtidig ikke for damete. Smak og mote synes å være tett forbundet, og det er ofte vanskelig for kvinnen selv å skille disse størrelsene fra hverandre.

Men i dette virvaret av krav og ønsker synes det likevel å dannes noen mønstre. Et av dem er at kvinnene i påfallende liten grad forklarer sine klesvaner ved å henvise til andre mennesker, eller til samfunnet rundt dem. Isteden er forklaringsnivået individuelt; det er det *de selv* liker, det *de selv* trives med, og som til og med *er dem*, som er den gjennomgående forklaringsfaktoren. Dette står i klar kontrast til den måten kvinnen vektlegger sosiale anledninger som prioriterte klesområder. Det er i situasjoner der kvinnene blir sett av mange andre mennesker de legger størst vekt på klær. Dette kan være jobb, i forhold til familieliv, eller møter og seminarer, i forhold til hverdager, på kontoret, osv. Når kvinnene selv forstår og beskriver motendringer som individuell utvikling og endring kan det forklares ved den sterke vektlegging av individuelle forklaringsfaktorer som igjen er et produkt av den sentrale statusen individet har i det moderne samfunn. Å forklare klesvanene med indivi-

duelle faktorer er dermed den "riktige" måten, for å fremstå som et individuelt, selvstendig autonomt individ - som et moderne menneske.

Det andre mønsteret som trer frem er at det er gjennom kroppen de ulike kravene og avveiningene knyttet til klærne møtes. Det er kroppen som er mest følsom for hva som er "riktig" påkledning i forhold til samfunnets klesnormer. Det er gjennom kroppslige erfaringer kunnskap akkumuleres. Det er ved å se hva man gjør, oppsummere egen atferd, at kvinnene lærer. Ikke gjennom tanker og beslutninger. Dermed blir "det jeg trives i" et kjernesporsmål for å forstå valgene knyttet til klær som ikke bare har med det behagelige å gjøre, men er en oppsummering av mange av de kravene som stilles til klærne.

Med det avslutter jeg den andre behandlingen av stil og mote. Den har vist at flere av de teoretiske perspektivene som ble beskrevet i kapittel 1 er relevante i kvinnenens egen forståelse av disse fenomenene. I min tolkning av deres utsagn mener jeg Entwistles teori om klærs funksjon knyttet til å gjøre kroppen sosialt akseptabelt har mye for seg. Den kan bidra til å forklare de ulike kravene som stilles til klærne ut fra anledning. Men også brukes i forståelsen av det problematiske å uttrykke kvinnelighet, og kvinnelighet og alder på rett måte i de ulike sosiale situasjonene kvinnene ferdes i.

3.3 Klesforbrukets stadier

Problemstillingen i denne rapporten er knyttet til avhending. Men avhendingen er et resultat av hva som tidligere er kjøpt inn og den måten det er brukt. I tillegg har jeg satt meg fore å se avhendingen i forhold til klesvanene. Anskaffelse, bruk, reparasjon og kast kan sees som stadier i klesforbruket, samtidig som en utvikling eller historie knyttet til det enkelte plagg. I det følgende skal vi se på noen av de viktigste temaene i informantenes omtale av disse "stadiene". Avslutningsvis vil jeg diskutere dette i forhold til klærnes levetid.

3.3.1 Anskaffe

Kvinner skaffer mesteparten av klærne selv, selv om noe kommer som lån og gaver. Den vanligste er at de kjøper klærne i butikk. Men både postordre, løpemarked, bruktbutikk, hjemmelagde klær og profesjonelle kjole- og draktsyere er representert. Et par har også tilgang på klær direkte fra importør:

«Tja... jeg kjøper... jeg har vært i bransjen selv, så jeg kjøper veldig mye en gros. Jeg ser på tekstiler veldig mye et halvt år i forveien liksom. Så nå har jeg allerede kjøpt barnas klær for høsten, og mye av mitt eget også som vi skal ha fra høsten av. Og så kjøper jeg... så går jeg ofte da innom venninner da som driver en gros og handler der. Og så handler jeg mye når jeg er på reiser. Og så prøver jeg å være litt flink å gå på salg. Og så blir det litt sånn impuls kjøp liksom. Men det store innkjøpet er ofte i forbindelse med at jeg setter oppstillinger om våren liksom. (...)Det blir sånn at en får lyst av og til å handle liksom sånn... Ja, når høsten kommer og sommeren og sånn... da går jeg rundt og titter, og da har jeg liksom mine yndlingssteder.» (BePe9a)

I de **butikkene** hvor hun går mye og titter tar de inn få av hver så man må være tidlig ute hvis man vil sikre seg noe.

Som vi ser bruker hun en kombinasjon av planlagte innkjøp, impuls-kjøp og innkjøp av salgsvarer. Både i bøker om garderobeplanlegging og i informanternes omtale er det de planlagte innkjøp som har høyest status (Klepp 2000). Planlagte innkjøp innebærer at man på forhånd går igjennom garderoben. Deretter blir det laget en plan for hva som mangler med tanke på å bruke det man allerede har på best mulig måte. En annen måte å kombinere salg og "planlagte" innkjøp er å gå i et par butikker man har gode erfaringer fra når det er salg og kjøpe inn det som trengs der.

I motsetning til de planlagte innkjøpene står "impuls kjøpene". Dette er tilfeldig og lite planlagte kjøp. Ofte knyttet til salg. Impuls kjøpene har lave prestisje, men samtidig forteller kvinnene også om at det er lettere å finne noe når man ikke leter etter noe bestemt, og at impuls kjøpene også kan være de beste "varpene". Ulempen er at de kjøper mer av ting de har fra før eller ting som de egentlig ikke har bruk for.

Å gå i butikker kan være en aktivitet med egenverdi ut over det egentlige formålet. Spesielt forteller flere om dette som en sosial aktivitet der de kan hygge seg sammen med venninner. Men det er ikke slik at "alle" kvinner liker å handle klær. Blant de 24 kvinnene i denne undersøkelsen er det ni som gir uttrykk for å mislike klesbutikker, prøverom, eller mer generelt det å handle klær. Dette er noe de ønske å bruke lite tid og krefter på. Det vil ikke si det samme som at de ikke kan være glade hvis de finner noe fint, kanskje særlig hvis det samtidig er billig!

På samme måte som ikke alle butikkturen har et klart formål, er heller ikke alle kjøpene motivert av et (opplevd) behov for selve tingen. Kvinnene snakker om, eller i alle fall gjenkjenner fenomener som kjøpelyst og trøstekjøp. "Hvis vi var i litt sånn deppa hjørne, da var det å gå og kjøpe tøy" (BæIk2a), "rene terapien" (NaIk23a). Hvis man "syns litt synd på seg sjøl. Da hjelper det veldig altså" (FrIk15a). "Hvis jeg har vært nedfor og sånn en

stund, da går jeg og unner meg og handler litt pene klær" (BePe8a). De kan også "riv på mæ" (InUi21) etter en ekstra innsats.

Kjøpelyst behøver ikke tilfredsstillers gjennom kjøp av klær. For de som ikke liker kleskjøp fungerer det bedre å "kjøper ei ny bok!" (FrIk7a). Og ikke minst kan det oppleves tilfredsstillende å kjøpe noe til en man er glad i.

«Jeg har jo mange, mange ganger skulle kjøpt noe til meg selv, og så har jeg kommet hjem med noe enten til dem (barna) eller mannen min (litt latter). Det er det vanlige. (...) Det har vi snakket om mange ganger sånn, jeg og noen venninner da». (NaIk22a)

Innkjøp har alt for lenge ensidig blitt forstått i et identitetsparadigme, der andre motiver som f. eks. kjærlighet ikke passer inn (Miller 1989).

Enkelte situasjoner fører til mer "fornyelsesbehov" og "kjøpelyst" enn andre. Flere snakker om perioden etter at de har vært hjemme med småbarn som en slik periode. Dertil kommer våren og spesielt vårsolen som noe som får fart på kjøpelysten.

Med unntak av "klare varp" (HaIk18a) så er dette litt dobbelt. En ting er det at kjøpelyst er noe "som jeg kanskje ikke helt har kontroll over" (InUi20a), og som derfor ikke oppleves som helt uproblematisk. En annen ting er at man samtidig alltid "kjøper seg til skyldfølelse eller irritasjon over å ha kasta bort penger" (HaIk18a).

Mer eller mindre permanente **lån eller overdragelser** av lett brukt tøy forteller de fleste av kvinnene om. Gjerne er det slik at de har en eller et par som de utveksler klær med. Dette kan være søstre, venninner, svigerinner, men også i noen grad mødre, stedøtre, døtre, svigermødre og søskenbarn. Disse overdragelsene synes for det meste å gå en vei. Dette kan skyldes at en av de to legger på seg mer enn den andre, eller det skyldes ulike innkjøpsvaner. "Hun kjøper mye klær, mye impuls så jeg får en del av henne" (FrIk6a). "Hun går og kjøper mye klær eller skifter oftere enn meg. Jeg går lenger i... Og hun liker å gå i butikker" (NaIk22a). I materialet er både mottagere, og "leverandører" representert og begge parter synes fornøyd med dette. "Mye av det er sånt tøy som jeg er veldig lei av i jobbsammenheng, som jeg ikke gidder å bruke privat for det jeg har fått nok, og når mange andre har et helt annet klesbehov" og en annen type jobb. "Da er det greit" (BePe9a). I "da er det greit", ligger det kanskje også en antydning om at det å gi bort (og enda mindre få) ikke er helt greit alltid. Det "ugreie" ved dette har minst to sider.

Blir overføringen av klær forstått som en "gave" vil det ligge en forpliktelse om gjenyttelse (Maos 1995). Med gaver følger makt (Døving 2001).

Det kan derfor være viktig å understreke at dette er klær som ellers ville bli kastet. Mottakerens "gjenytelse" kan dermed være å frata giveren for den dårlige samvittigheten det store klesforbruket og det å kaste gir. En neste "ugrei" sak er usymmetrien i relasjonen. Vi ønsker vanligvis å unngå situasjoner der ulikhet kommuniseres. Klesoverføringen kan lett bli en stadfesting av at giveren er rik, mens mottakeren er fattig (relativt sett) og dermed røre ved sterke tabuer i den norske kulturen.

En annen form for utveksling av brukttøy er mer gjensidig. Et par av kvinnene forteller at de har "hatt sånne byttekvelder" (OsUn4a), da en gruppe venninner kommer sammen med det de er lei av, eller ikke lenger kan bruke. Her er meningen at alle skal ha utbytte av det.

Kortsiktige lån er gjerne knyttet til selskapstøy, eller eventuelt sommertøy om vinteren. Dette finnes det eksempler på i ulike miljøer. "Når en kjøper dyre kjoler, så er det bare dumt at man skal bruke de to ganger og aldri mer liksom, så da er vi flinke til å byttelåne" (BePe9a).

En av de få som forteller at hun hverken får eller gir bort sier: "Det kunne jeg ikke tenke meg heller (...) Klærne er mine, de er personlige". Hun ønsker ikke å "se dem igjen på en av mine" (InUi19a). Dette gjelder ikke hennes egen datter som hun gjerne gir klær videre til.

Hovedtyngden av klærne er kjøpt nye i butikk, selv om de aller fleste også er innom andre måter å skaffe klær. Alle de 24 informantene forteller f. eks. om en eller annen form for lån, bytte eller overdragelse av brukte klær. Kleskjøpene er for noen et nødvendig onde, mens andre opplever det som noe som har verdi i seg selv.

3.3.2 Kjøpstanker

Jeg har spurt kvinnene om hva de tenker på når de vurderer om de skal kjøpe et plagg eller la det være. Dette synes som et ganske vanskelig spørsmål fordi mye av dette foregår uten at de egentlig tenker over hva det er de tenker på. Dessuten kan det igjen se ut som om følelser, mer enn tanker, er utslagsgivende: "Jeg tar alltid på ting. Jeg må kjenne på det og hvis jeg prøver det, så får du alltid en viss følelse med hvordan det er å ha på seg, og hva slags kvalitet det er da" (BePe11a). Dermed blir det "en all right totalopplevelse å ha det på da. Jeg tror det ligger ubevisst i deg, jeg, på bakgrunn av erfaring så føler du dette" (BePe11a).

Som direkte svar på mitt åpne spørsmål svarer kvinnene ved å henvise til; "pris i forhold til bruksområdet" (InUi19a), eller ved å trekke inn hva de

har bruk for; ”jeg tenker selvfølgelig på om jeg har bruk for den eller ei, jeg gjør det altså. Men det må jo være noe om jeg vet at jeg trives med å ha på meg” (FrIk16a). I en del av disse svarene ligger det en liten uklarhet i hvorvidt dette er noe kvinnene mener de burde tenke på som f. eks. ”hvordan det passer inn i garderoben min” (BæIk1a), eller om det faktisk er noe de gjør. I forbindelse med det å bygge opp en ”kombinasjongarderobe” og bruk av ”basisplagg” kommer ofte uttrykket ”bli flinkere til” inn på en eller annen måte. Det kan synes som om dette er en norm kvinnene tror på, mer enn en realitet.

Spørsmål knyttet til fiberinnhold og vedlikehold var noe kvinnene ikke snakket om annet enn på direkte spørsmål fra meg (med unntak av freakernes naturmaterialer). Noen av kvinnene sier da at de sjekker fibermerkingen og er opptatt av de naturlige materialene. Mens andre forteller at det er gjennom å ta på plaggene at de kjenner om de liker dem. Hva vedlikeholdsmerkingen angår synes kvinnene å være påfallende enige. De sier at de sjekker den og at de meget nødig kjøper klær som ikke kan vaskes: ”Hverdagsklær er helt umulig hvis de ikke lar seg vaske” (BePe9a). Uavhengig av inntekt og klesforbruk synes alle generelt at det er dyrt og upraktisk å rense klær. Dette er bare akseptabelt for selskapstøy og blazere. Alt annet tøy må kunne vaskes. Håndvask derimot stiller de seg mer positive til. Det følger de i hvert fall så lenge plagget er nytt. Hvis de kjøper klær som ikke kan vaskes, så vasker de likevel, og flere har erfaringer at det ikke alltid er like lurt.

Det som begrenser kleskjøpene synes å være økonomi samt i noen grad plass i skapet. Enkelte kan være tilbakeholdne for å unngå den ergrelsen det ligger i å ha kjøpt noe unødvendig. ”Hvis det er sånn kjempebillig, så kjøper jeg det og da er jeg ikke helt sikker på om jeg liker det eller ikke liker det (...) Koster det da 500 kr, så er det.. må jeg være mye sikrere på at jeg vil like det enn om det koster 100.” (TrIk12a). Koster det litt mer, så fungerer det som en ”buffer i butikken” (TrIk12a). Fordi økonomi er så viktig i kjøpsavgjørelsen så vil motstanden mot kjøpet synke med synkende pris.

Plaggens varighet i teknisk forstand er ikke høyt oppe på listen over de overveielser kvinnene forteller om. Med unntak av et mer ”kostbart plagg, en ytterjakke for eksempel sånn til høst eller våren og sånn, så tenker jeg mye på om det varer” (KlIk13).

Det kan synes som de vurderingene som gjøres ved innkjøp langt på vei er ubevisste og knyttet til følelsen av tøyet i hånden og til hvordan det er eller vil være å ha på seg. Den enkeltfaktoren som nevnes oftest, også uoppfordret, er pris.

Likevel har de klare formeninger om hva de ønsker med hensyn til vedlikehold. Hadde kvinnes beretning vært representative og uttrykk for noe mer enn holdninger ville undermerking av tøy til damer ikke være lønnsomt. De kjøper ikke tøy som ikke kan vaskes, annet enn for helt spesielle anledninger.

3.3.3 Kvalitet og pris

Spørsmålet jeg ønsker å drøfte her er hvorvidt kvinnene mener det lønner seg å kjøpe kvalitet. Dette spørsmålet reiser en rekke andre spørsmål som hva er kvalitet og hvorfor dette i tilfelle lønner seg, eller ikke lønner seg.

Kvalitet er et begrep som kunne fortjene en mye bredere drøftelse enn det jeg kan få med her. En av mine informanter presiserte kvalitetsbegrepet på denne måten: "Det grunnleggende er jo at ting er penest jo nyere de er" kvalitet er når det ser "ubrukt ut" (Halk18a) lenge. Dermed har kvalitet "også noe med gjenbruksverdi å gjøre" (Oslk3a). Disse uttalelsene fokuserer på kvalitet som teknisk holdbarhet. Og hvis man vil dra den litt langt kanskje også holdbarhet i forhold til mote, noe jeg ikke vil komme inn på. Derimot vil jeg se litt på hva informantene mener om sammenhengen mellom kvalitet (som holdbarhet eller varighet) og pris.

Helt generelt virker det som de som stort sett kjøper dyre klær og som holder seg unna de store billigkjedene opplever at du der får det du betaler for. De mener dermed at det lønner seg å kjøpe litt dyrere klær. "Alle de gangene hvor jeg har kjøpt ting i slike butikker (billigkjeder), så ender det med at de henger der. Enten så bruker jeg det ikke, eller så blir det stygt, og da bruker jeg det ikke. Da hiver jeg det" (BePe8a). Klærne blir altså enten så fort stygge av bruk, eller de er så dårlige i utgangspunktet at de ikke blir brukt. Uansett blir resultatet det samme. Det lønner seg ikke å kjøpe billig.

De som derimot stort sett kjøper i billigkjeder opplever de motsatte. Når de kjøper dyrere plagg er det ofte at de likevel ikke opplever at plaggene er noe mer holdbare. "Selv den dritdyre dressen min, det gikk knapper med en gang. Og der var det ikke med ekstraknapper, men det er det alltid på Lindex" (TrIk12a).

Enkelte handler klær i et bredt register av forretninger og har blandete erfaringer: "Kjøper du en dyr genser, så nupper den like mye som en billig" (BePe8a). Dermed må "man følge veldig godt med når man skal kjøpe ting hvis man er opptatt av å få ting som varer" (KIik13a).

En mulig forklaring på de store ulikhetene kan være at de fleste har et behov for å forsvare de valg og vaner de selv har. I tillegg er skalaen klærne

bedømmes etter forskjellig - noe jeg vil komme tilbake til. Men jeg kan også se andre muligheter. I forrige avsnitt så vi at pris var en avgjørende faktor for hvor mye omtanke kvinnene la ned i kjøpet. Sjansen for å kjøpe noe man ikke liker og har bruk for øker kraftig med synkende pris. For kvinnene som for det meste handler dyre klær er billigkjedenes klær svært rimelige. Det store antallet dårlige erfaringer her stemmer da overens med billigkjedekundenes feilkjøp av varer som er på salg. Det som kan fortone seg som en inkonsistens blir i et slikt perspektiv forståelig. Kjøp av billigere klær enn man vanligvis kjøper vil føre til flere dårlige kjøp uansett hvilket prisnivå man ligger på i utgangspunktet.

En annen mulighet til å forklare denne ulikheten i erfaring er at de som kjøper dyre klær bruker argumenter om teknisk holdbarhet for å gjøre noe de uansett ville ha gjort. Dermed er vi over i kvalitet som en type stil. "Plagget oppfører seg på en annen måte, sitter på en annen måte på kroppen" (FrIk15a). Det er "mye triveligere å ha på seg når de ser ordentlig ut da" (InUi19a). Det er kanskje bedre snitt i en dyrere bukse "men ikke nødvendigvis at de holder så mye lenger" (BePe8a).

Pål Strandbakken diskuterer kvalitetsbegrepet og skriver at det finnes elementer av nøysom stil blant enkelte gamle miljøvernaktivister og i høyere sosiale lag. I disse miljøene vil kvalitet og holdbarhet premieres fremfor nyheter. "Dette er selvfølgelig på samme tid både en distingverende statussøking og en privatøkonomisk strategi" (Strandbakken 1995:75). Senere skal vi se på om det er noe sammenheng mellom det å mene at kvalitet lønner seg og det å bruke klærne lenge. Foreløpig vil jeg bare få frem at "kvalitet" også kan betraktes som en stil og at denne stilen trolig har mest gjennomslag i høyere sosiale lag og eventuelt blant miljøaktiviteter.

Jeg har ikke noen aktive miljøvernere blant informantene, men blant de med freakete (og dermed radikal) bakgrunn er det gjennomgående at de kvier seg for å kjøpe dyre klær. På den annen side vil de fleste av dem gjerne at klærne skal vare lenge. Dyre klær, eller rettere sakt det å bruke store summer på et klesplagg, kan oppfattes som provoserende i seg selv nærmest uavhengig av varighet. "Det provoserer meg at det befinner seg en del mennesker her i Norges land som har råd til å bruke 1200 kroner på en barnebukse" (Halk18a). Hun vil helst slippe å konfronteres med den slags faktum; "jeg kan ikke være i sånne butikker jeg" (Halk18a). Men samtidig forteller hun om en gang hun likevel var i en slik butikk og faktisk kjøpte et mye dyrere plagg enn det hun vanligvis gjør. Dette var svært vellykket og noe hun er veldig glad for. Dette har imidlertid ikke fått konsekvenser for hennes holdninger på dette feltet. Prisen i seg selv "støter an mot min anstendighetsfølelse" (Halk18a). Men samtidig så har hun mye "sånne ting som kan ligge nederst i bunken eller in-

nerst i skapet, og da kan de jo for så vidt vare lenge, men de er jo ikke i bruk, ikke sant" (GIK18a).

At det som ikke brukes heller ikke slites er vel neppe noen revolusjonerende oppdagelse. Men hvordan klær slites avhenger også av hvordan de brukes, og kanskje ikke minst hvordan de vaskes. Dermed er det en mulig sammenheng mellom pris og kvalitet som ikke har med varens tekniske kvalitet å gjøre, men med det stellet eierne mener den fortjener. I det følgende eksemplet er en blazer brukt for å vise sammenhengen mellom pris og kvalitet; "den koster et par tre tusen, og den varer ofte lenge, men det er også fordi jeg ikke bruker den på samme måte som jeg gjør med hverdagsklær da" (BePe8a). Eller enda klarere formulert: "Når du kjøper et dyrt plagg, så er i hvert fall jeg litt redd for det" (BæIk1a). Og dermed varer de dyre plaggene lenger.

Et neste spørsmål man kan stille er hvorvidt bedre teknisk kvalitet vil føre til lengre brukstid. "Jeg tror det finnes såpass mye vettuge folk at de hadde brukt ting lenger (..) hvis det var bedre kvalitet på det» (FrIk7a). Dette har hun utvilsomt rett i, og de "vettuge" her er de som bruker klærne til de er slitt. Det vil si at der slitasje er avhendingsårsak vil bedre (teknisk) kvalitet høyst sannsynlig føre til både lengre bruks- og levetid.

Men sammenhengen er ikke kausal, det er andre faktorer som spiller inn. Og kvinnene kan ha grunner til å ikke ubetinget ønske bedre kvalitet på klærne - i alle fall ikke på alle typer klær. Varighet er dobbelt fordi de fleste har;

«et visst behov for å fornye seg litt og liksom ha noe som man syns er nytt og pent. Så blir det å kjøpe noe nytt. Vi lever tross alt i et forbrukersamfunn, og sånn er det jo liksom, selv om jeg syns jo selv jeg er rimelig bevisst på at man ikke skal overdrive når det gjelder å kjøpe og sånn når man handler og sånn. Men det er jo hyggelig med nytt allikevel.» (BePe8a)

Dermed blir det "hyggeligere å kjøpe meg klær litt oftere og litt billigere" (BePe9a). Særlig hvis hun "faller for fristelsen" til å kjøpe noe "veldig, sånn trendy" da er det greit å kjøpe billig og så "har jeg brukt det fem ganger, så er det sånn" helt greit (BePe8a). Hva som betraktes som å bruke noe kort tid varierer fra noen ganger til noen år. "Når man har brukt det noen år, så er man vel lei" (Nalk23a). Men den samme mekanismen er uansett virksom:

«Hvis jeg kjøper noe som ikke er så dyrt, så har det kortere levetid... vel, ikke sant, så har det gjort nytten sin. Og så kan man fornye med god samvittighet. Det er også en ting med disse litt dyrere klærne også ... da har jeg enda vanskeligere med å kvitte meg med det, og så er det helt håpløst ikke sant». (BeUn10a)

Billige klær som kan skiftes ofte er "nok hele prinsippet mitt" (HaIk18a). "Det er ikke så forpliktende kjøp" (HaIk18a). Hvis man ikke trengte å kjøpe noe nytt på 10 år, så ville det "blitt litt trist" (FrIk5a).

Lønner det seg da å kjøpe kvalitet? "Vet du, det tror jeg er så individuelt, jeg altså. For er det en som har veldig behov for å skifte veldig mye og må ha mange skift og sånn, så er det ikke sikkert at det lønner seg" (InUi19a).

Dermed blir det avhengig av klesvanene om kvalitet lønner seg, men det er også avhengig av hva slags type plagg man snakker om. Det som lønner seg å kjøpe i kvalitet er "noe som er tidløst" i motsetning til "typisk moteplagg" (BæIk1a). "En enkel blå dressjakke for eksempel, den går aldri av moten. Den kan du bruke bestandig" (BePe11a). For enkelte dyrere plagg som kanskje brukes lite oppgir flere at de styrer unna for mye motepregete detaljer.

Bukser er for de fleste det plagget som slites fortest og som jeg derfor kunne tenke meg det lønte å kjøpe i kvalitet. Men her er erfaringene stort sett den at det ikke er noen sammenheng mellom pris og kvalitet. Mørke bukser blir grå i vask uansett hva de har kostet. I hvert fall for alle som har "vont for å bruke syntetiske bukser" (FrIk16a). For bukser ser det ut til å gjelde at kvalitet hadde lønt seg, men at det er umulig for kvinnene å bruke pris som kriterium for kvalitet. Heller ikke der er regelen uten unntak. En blir lei av bukser også; "en dyr bukse du ikke gidder å bruke etter en måned er ikke noe stas" (OsUn4a). Derfor kjøper hun heller billig. En parallell til buksene er "hvite blondetruser". De blir også grå og da er de "ikke noe finere om de kostet 500 kroner altså, det hjelper ikke meg. Så da vil jeg heller kjøpe det billig og kjøpe oftere" (BePe8a). Hun forteller dette i forbindelse med et konkret plagg, et undertøysett til 500 kr. Hvis det skulle ha lønnet seg for henne måtte hun også ha stelt det på en annen måte slik at det ikke hadde blitt grått.

Der informanten stort sett mener at kvalitet ikke lønner seg er sommerklær, spesielt topper. Her synes fornyelsesbehovet å være særlig sterkt og også ønsket om å kunne variere litt med farger og detaljer. Motsatt kan man si at kvalitet lønner seg for de klærne kvinnene ikke blir lei av. Men samtidig så "blir jeg ikke så fort lei av ting heller hvis jeg liker dem" (InUi20). "Hvis jeg kjøper meg en genser og ikke er helt fornøyd, så blir den ikke brukt så mye. Da er jeg lei av den" (NaIk23a). Dette åpner også for å vri på resonnetet: Kvalitet blir man ikke så fort lei av. Dermed kan "fornyelsesbehovet" bli et selvoppfyllende profeti, som kan forsterkes ved at de billige klærne oftere er dårlige kjøp og får dårligere stell.

Jeg kan her ikke dy meg for å komme med en litt mer personlig kommentar. Kvinnene synes å være enige i hovedprinsippet som ligger bak garderobeplanlegging slik det formidles både på 1950-tallets- og i dagens KK (Klepp 2000): Kvalitet lønner seg i nøytrale tidløse plagg. Ingen setter spørsmålsteget ved

dette. Men er det ikke større sjanse for å bli lei av enda en sort eller marineblå blaser? Fører ikke kravet om "basisfarger" og "nøytrale" plagg også til at det blir nærmest umulig å se om man har fått noe nytt? På den måten blir hverken ønske om variasjon eller fornyelse ivaretatt med kjøpet.

3.3.4 Slitasje og stell

Slitasje kan på noen materialer oppleves som positivt: "Hvis det er ordentlig skinn, så blir det jo bare finere og finere" (Nalk24a). Olabukser er jo mye finere når de er slitt" (BePe8a). Det som her skjer er at materialet får en "patina" ved bruk som oppfattes som positivt. Dette gjelder i særlig grad skinn og olastoff. En del andre naturmaterialer kan også få økt verdi ved bruk: "Ofte så føler man seg mer vel i sånne utslitte bomullsgensere som er blitt myke og sånn" (OsIk3a), men da går det mer på det behagelige enn på en økt estisk verdi.

Hovedregelen er likevel at slitasje fører til synkende verdi. Men hvor mye verdien synker og hva som er slitt og utslitt er kulturelt betinget: «Det er jo de som aldri vil gå i klær som ser slitt ut, ikke sant, mens andre syns det er helt greitt. Det har veldig mye å si hvilke miljøer du er i, tror jeg, på hva som er godtatt av klær" (OsUn4a). Det er "øynene som ser" og "hvilket sosialt lag du er i samfunnet" (OsUn4a).

Hvor slitt klærne blir avhenger av antall klær; "jo færre bukser jeg har, jo fortere blir de" slitt (TrIk12a), eller sagt på en annen måte; av hvor ofte de brukes. De kvinnene som har et lavt klesforbruk opplever dermed fortere og oftere at klærne slites. "Jeg kjøper ikke så veldig mye klær, så jeg klarer å slite dem ut og" (InUi20a).

Bare i enkelte tilfeller som med bukser sliter kvinnene klærne bokstavelig talt i stykker. Det som skjer med mye av tøyen er at det har "gått av glansen liksom" (InUi21). Det mister fasong og farge og det nupper. I tillegg kommer flekker, gråning, overfarging og krymping også på bomullsplagg: "Jeg synes ikke det er primært ull som kryper" (Halk18a). Flere av kvinnene har også opplevd møllangrep.

Kvinnenes holdninger til slitasjen varierer. Noen irriterer seg over dårlig kvalitet og eventuelle selvforskyldte misèreer. "Klær som blir ubrukelig fordi fargen er bleik, det irriterer meg" (TrIk12a). Andre opplever slitasjen mer positivt, slitte klær er greit, det vitner om et riktig klesforbruk. "Ideelt sett så vil jeg gjerne slite det ut da" (Halk18a). Dermed blir ikke dårlig kvalitet så problematisk. "Det gjør ikke noe det. Da kan det bare gå nedover i hierarkiet

egentlig. Det plager meg ikke. Jeg får ikke noe sjelekvaler av det på en måte" (Halk18a).

I følge informantene er det vask og ikke bruk som sliter på tøyet: "Jeg tror heller jeg vasker i stykker klærne mer enn jeg sliter de" (BeUn10a). "Det er vaskemaskinen som sliter det ut" (InUi21a). Dermed blir det å stelle tøyet pent bortimot ensbetydende med å vaske dem med omhu. En av de kvinnene som sier hun steller tøyet sitt veldig pent, svarer slik når jeg spurte hva det innebærer:

«Tja... jeg renser dem... altså jeg sørger for at de ikke blir for skitne før jeg steller dem... Jeg sender dem til rens. Jeg søler... jeg bruker kanskje forkle litt mer... (...) jeg har i hvert fall en ide om at jeg henger dem bort eller legger dem på plass. Og jeg bruker ikke tørketrommel for eksempel, sånn som sliter veldig på tøyet. Sånn at jeg vasker for eksempel gensere og finere skjorter og bluser for hånd og legger det flatt og tørker det flatt på badegulvet. Jeg ser i hvert fall at de holder seg. Det er antagelig fordi det var god kvalitet i utgangspunktet, sånn at den... Og jeg vasker... jeg er sjelden sånn som vasker klær feil.» (OsIk3)

En av de andre som også legger vekt på å stelle tøyet pent kommer med mange av de samme momentene:

«Jeg bruker ikke tørketrommel i det hele tatt, og det tror jeg klærne beholder mer fasong av. Vi er veldig nøye når vi henger opp tøyet og med å strekke tøyet og henge det i fasong, og det tror jeg gjør at klærne holder fasongen bedre.» (BePe9a)

I tillegg er hun nøye med hvilket vaskemiddel hun bruker og hun knepper igjen knapper og lukker glidelåser og lignende før vask.

Som jeg allerede har vært inne på så liker ikke kvinnene å kjøpe tøy som må renses. Har de likevel gjort det "så vasker jeg det likevel, og det går som regel bra" (FrIk15a). "Men da tørr jeg ikke det med dyre plagg" (FrIk16a).

"Jeg lar aldri være å vaske det fordi om det står at det skal renses eller sånne ting" (Nalk24a). Kvinnene henviser til pris og det upraktiske ved å måtte gå til renseriet som begrunnelser for at de ikke renser. Men også at det er et "helvete miljømessig" (Halk18a).

Noen klær får penere stell enn andre. Vaskeanvisning blir sjekket "i hvert fall på dyrere klær" (BePe8a). "Noen klær vasker jeg for hand, i hvert fall så lenge det er nytt" (Nalk24a). Dette gjelder særlig det "jeg liker godt" (Nalk24a). "Sort bukse som det står at den bør vrenses, så gjør jeg det de tre

første gangene" (HaIk18a). Som vi ser er det dyre, nye og klær de liker spesielt godt, som blir mest forsiktig behandlet

Men noen behandler også klærne sine konsekvent og dårligere enn de mener hadde vært det beste. I noen av plaggene står det "at de skal vrenses når du skal vaske dem. Det pleier jeg ikke å gjøre. Så jeg gjør minimalt for å spare klærne sånn, det gjør jeg. På ullplagg så vasker jeg dem i maskinen, og så henger dem på kleshenger og sånn" (KIik13a). I denne familien så er det mannen som vasker tøy. Denne arbeidsdelingen har gått på bekostning av kvinnens behov for å ta spesielt vare på enkeltplagg. Mange av kvinnene forteller om episoder med ødelagte klær på grunn av feilvask. Et fellestrekk ved disse historiene er at de har et mannlige subjekt; "så vasker mannen min litt feil da" (KIpe14a). Dette kan selvfølgelig tolkes slik at kvinnene mener at mennene ikke kan vaske tøy. Men jeg tror en like viktig grunn kan være at de ikke har den samme kunnskapen om hva som er nytt, dyrt og spesielt verdsett. Jeg har jo ikke snakket med mennene og vet ikke om de ødelegger like mye av sitt eget tøy. Et annet perspektiv på denne "vasket av far" genren er kvinnens ønske om å gjøre menn avhengig av dem og deres kompetanse (Døving 2001).

I og med at vask anses som det som forårsaker slitasje kunne en tenke seg at de prøver å vaske klærne mindre. Dette synes ikke å være tilfelle, de forteller om begrenset bruk av tørketrommel, og om vaskemidler uten blekemidler, men ikke om tiltak for å minske vaskehyppigheten. Et alternativ til vask har tradisjonelt vært lufting. Blant disse kvinnene ser lufting ut til å være en metode å få ut røykelukt av klær. Klær som har vært brukt et sted med røyk blir hengt "ut på terassen i to dager. Men det er mer fordi jeg orker ikke røykelukten inne" (BePe8a). Å legge klærne i skittentøy er dermed ikke noe godt alternativ.

Lufting av klær nevnes også i forbindelse med møll av et par av kvinnene. Og en har en moderne versjon av luftingen; en dampvasker med dampstrykejern. "For det blåser sånn frisk i tøyet" (BePe11a) i tillegg til at det og glatter litt på det.

Den slitasjen kvinnene snakker om er ikke først og fremst hull og rifter, men at klærnes utseende reduseres gjennom nupper, fargeendringer og vridninger. Med et mulig unntak av bukser skyldes slitasjen vask og ikke bruk i følge informantene. Å stelle tøyet pent blir dermed å vaske dem forsiktig. Det har de kvinnene som lever alene (og vasker sitt tøy selv) mindre problemer med enn de som har menn som av og til tar en tørn ved vaskemaskinen. Slitasje kan oppleves som et irriterende problem, som noe helt greit, eller som noe som bare gjelder andre.

3.3.5 Reparasjon

Reparasjon av tekstiler har tradisjonelt vært en svært omfattende og lite prestisjefylt del av husarbeidet. Opplæring i ulike stoppe- og lappeteknikker var, frem til omlegningen av håndarbeidsundervisningen til forming på 1960-tallet, et hovedinnhold i tekstilundervisningen (Klepp 2000). Kvinnene som denne studien omfatter har dermed ikke nødvendigvis lært noe om dette på skolen. Og deres kunnskap er dermed avhengig av interesse og tilfældigheter. Reparasjonsteknikkene gjennomgikk store endringer på 1960- og 70-tallet da de ble tatt opp av antimoten og gitt et dekorativt innhold. Med unntak av olabuksene på 80-tallet har det siden vært lite fokus på reparerte klær, og temaet synes å være nærmest ikke-eksisterende.

Ved første spørsmål er det en del av kvinnene som svarer benektende på at de reparerer klær. En av de som sier det legger til at hun ikke sliter klær (InUi19a). Men likevel så har hun vært borti både å skifte glidelås til seg selv, sy i knapper, sydd inn- og ut, og stoppet noe. Ved nærmere spørsmål viser det seg at de gjør "enklere ting". Når de likevel benekter at de reparerer så må det være fordi dette forbindes med andre og mer spesialiserte teknikker. Jeg har, og vil fortsette å ha, en bredere definisjon av reparasjon der også de små "nest" omfattes.

Reparasjon er en av mange teknikker som går ut på å forlenge tekstilens levetid. Mens reparasjon tar utgangspunkt i den fysiske slitasjen, så dreier omsøm og "oppfriskning" om å forhindre den sosiale slitasjen. I denne sammenhengen vil disse aspektene ikke drøftes. Reparasjon vil også i denne forstand brukes vidt - også om forhold der omsøm og oppfriskning hadde vært mer dekkende.

Et kvalitativt intervjumateriale er lite egnet til å få frem omfang av noe, men jeg vil likevel si noe om dette. Det er tydelig at det er barneklær mer enn eget tøy som kvinnene reparerer - og spesielt da hvis man med reparasjon tenker på ordinær lapping. Hvor mye reparasjon som må til for voksent tøy synes å være avhengig av både hvor lenge man bruker klærne og på hva en kjøper. Noen sier at reparasjonsarbeidet er omfattende: "Jeg kunne sikkert ha gjort det hele tiden" (Bælk1a), men det blir til at hun samler opp og tar det sånn ca. en gang i måneden. Andre kvinner sier de "går over før jeg legger det bort" (OsIk3a). "Det blir jo kanskje ved sånn sesongstart, høst og vår"(BeUn10a). Og arbeidet omfatter da små endringer i tillegg til reparasjoner. At reparasjonsarbeidet har et visst omfang forstår en også ut fra at kvinnene nevner

egne hyller, kurver og lignende hvor de legger tøyet i påvente av at det skal bli stelt med.

I tråd med at det er vasken som sliter på klærne og at fargen går før plagget, så er farging en mye brukt teknikk for å forlenge klærnes levetid. Dette gjelder ikke minst de mørke buksene. Men kvinnene har noe ulik erfaring med farging og synes også dette er dyrt. Farging brukes også til å endre farger på plagg - brukte eller helt nye: "Kjøpte en kjole som jeg egentlig ikke synes var noe fin hvit" (BæIk2a).

"Veldig mange reparasjoner gjør jeg med nål og tråd" (KlIk13a). Det dreier seg da om masker som løsner og småhull langs kantene i trikotgensere. Slike slitte kanter kan også brettes inn eller tas bort. "Tar av krager for eksempel" eller syr kanter dobbelt på ermet og rundt halsen for å få det kraftigere (BePe8a).

Kvinnene reparerer ikke alt som går i stykker og de bruker heller ikke alle de teknikkene de kjenner til. Ordinær lapping av knær og andre slike tradisjonelle slitasje utsatte partier sier de fleste at de ikke gjør på egne klær. "Jeg begynner ikke å sette lapper på. Det gjør jeg ikke" (NaIk22a) "Nå har jeg en olabukse som har gått sund på knærne, og den tror jeg jeg heller velger å lage om til shorts" (BæIk1a). I vurderingen av hva de vil legge arbeid ned i møter vi igjen innkjøpsprisen, sammen med hvor godt de liker plagget. "Det må være litt... plagg som koster litt" (FrIk6a). I tråd med den amerikanske antropologen Arjun Apadurais teori om varer og verdi er plaggets verdi avhengig av hvor stort offer det skal til for å skaffe det, enten det her er snakk om penger eller tid (Appadurai 1986, Rogan 1991a).

Enkelte teknikker hører fortiden til, enten det gjelder den eldre generasjonen, som her med å rekke opp for å strikke nytt; "min mor gjør det" (OsIk3a). Eller det er noe som de selv har erfaring fra, men da fra før. "Jo det var mer før. Nå rekker jeg ikke opp" (InUi20a). "Når ungene var små" (NaIk22a). "Før brukte jeg til og med å snu kragen på skjortene til mannen min" (NaIk22a). Skifte av glidelås ligger helt i ytterkanten av hva de fleste gjør selv, og synes det lønner seg å gjøre: "Hadde det vært et fint plagg, så ville jeg gjort det" (BæIk1a).

Alle kvinnene gjør noe selv, men det er også andre som reparerer for dem. Både tid, kunnskap og lyst setter grenser for hva de selv gjør. "Jeg kan stoppe sokker og sy i knapper og mer sånne småting. Ting som involverer symaskiner og sånne ting det gjør min mor (...) Hun har både bedre tid, og hun er innmari god til å sy" (OsIk3a). "Mamma er flink til å stoppe, så hun stopper for meg (...) Strømpebuksene går til henne" (KlPe14a). "Sender dem til moren min. Hun strikker lugger. Så bøter hun dom også" (InUi21a).

I tillegg til mødre er svigermødre populære: "Sender til reparasjon til min kjære svigermor" (BePe9a). Men også symaskinbutikker: "Sånn som å legge opp bukser og sånn da, det gjør jeg fortsatt selv da," resten går til en Singer-butikk, eller "det gjør en sydame" (FrIk15a). I en oppsummering over informantenes uttalelser omkring reparasjon skriver jeg: "Hun hater håndarbeid, løsningen er en nabo (glidelåser), sydame i Steinkjer (omsøm), og moren (stopping). Hvis hun ikke hadde hatt disse mulighetene måtte hun gjøre det selv. Det å ikke reparere ville være utenkelig" (InUi21). Det er altså ikke fordi tjenestene er mer eller mindre lett tilgjengelig at hun benytter seg av dem, men fordi hun mener det er noe som må gjøres og som hun foretrekker å ikke gjøre selv.

Hva er så årsaken til at yrkesaktive kvinner med barn fortsatt bruker tid (eventuelt penger eller andre bytteverdier) på å reparere klær? Hvor ligger motivasjonen? Her er svaret sammensatt. Vi skal se litt på hvordan en av kvinnene beskriver reparasjonsarbeidet:

«Sømmer for eksempel som går opp eller legges opp igjen hvis de faller ned. Hvis det er bukser som det er ok å ha en lapp på, så gjør jeg gjerne det. Olabukser kan jeg sy for eksempel, kan godt ha en lapp. Det gjør ingen ting. Og det samme med nikkerser og sånne bruksklær, det er nesten bare litt kult, syns jeg å ha. De kan godt se litt brukt ut. Det gjør ingen ting. Men altså... andre penklær som går i stykker, det syns jeg er verre. Da må det på en måte mer sånn finsøm til da. Men det kan godt hende at jeg kan ta det til en skredder for eksempel, hvis det er et plagg jeg er veldig glad i og jeg trenger å forandre det, eller det har (blitt) ødelagt» (BePe8a)

For den første gruppen av klær, olabukser og sportstøy ser vi at plaggenes verdi (for denne kvinnen) i noen tilfeller kan øke gjennom reparasjonen - "nesten bare litt kult". Men selskapstøyet vil hun reparere slik at det ikke synes. Det må derfor gjøres av profesjonelle. Hva mener hun selv er grunnen til at hun reparerer?

«Altså jeg liker ikke å bruke penger på klær. Det er ikke hobbyen min liksom. (...) Og det å reparere hverdagsklær og sånn, det gjør jeg absolutt for å slippe og kjøpe det om igjen altså, for det har jeg ikke noe behov for. Men det kan også være det at det kan bli finere som er motivet.» (BePe8a)

Reparasjon av hverdagsklær handler her om økonomi. "Det er ikke bare å kjøpe nytt. Det koster penger det og da" (KIPe14a). Men faktisk er det overraskende få som bruker denne begrunnelsen. Isteden snakker de om "plagg som jeg føler jeg ikke kan erstatte. Så der er liksom andre vurderinger: Hvor lang tid vil det ta å skaffe det samme igjen" (BæIk1a) og plagg kan være "best

når de er litt inngått" (BæIk2a). "Jeg får jo tøyet reparert fordi at det er et godt klesplagg, ikke sant, som er verdt å bruke noe tid å reparere (OsIk3a). For eksempel den kåpen jeg fikk av mamma i fjor, den følte jeg var fryktelig damete fordi den var lang og formen og sånn. Og da fant jeg ut at det var sånn nydelig kvalitet med sånn kashmirull og sånn, så den ville jeg ha. Så da bare kuttet jeg av den og laget den til sånn kort til låret, for jeg bruker mest bukser (BePe9a). Kvaliteten på klærne, og muligheten til å skaffe nye spiller inn. "Er det et klesplagg man er ekstra glad i, så gjør man det" (NaIk23a).

Men reparasjon er også nært knyttet til moral. Økonomi? Spør jeg: "Nei ikke sånn veldig, men jeg synes det er liksom unødvendig å Og så synes jeg man har godt av å lære og skifte en glidelås" (BæIk2a). "Jeg synes nok man bør gjøre det" (FrIk5a). Fordi reparasjon og moral tydeligvis hører sammen er det også et område som kan gi glede fordi det er å gjøre noe "riktig". "Jeg liker jo i grunnen å ta vare på ting da" (FrIk6a). "Så det er på en måte sånn... noe ordentlig ved det på en måte. Sjølbergingsaktig" (TrIk12a). "Jeg liker jo å få det til å bli helt igjen da, sånn at de blir ordentlig og kan brukes og.. så jeg er alltid veldig fornøyd med meg selv når jeg har gjort det. Men jeg er ikke sånn spesielt glad i å reparere" (KlIk13a). Her ser vi at man godt kan vise glede over resultatet og over å få det gjort, selv om arbeidet i seg selv oppleves som kjedelig.

Omsøm ligger på grensen mellom reparasjon og det å lage noe nytt. Noen synes det er "morsomt å eksperimentere litt" (BePe9a) "Det er moro det få noe utav noe" (BeUn10a). Kvinnene sier at de ikke syr om for å få klærne mer moderne, noe som er godt kjent fra litteraturen om omsøm. I steden syr de om "for å få det til å passe til min kropp" (HaIk18a). "Hvis det har blitt for trangt og sånn at jeg kan fikse litt på det så det kan brukes en stund til (BeUn10a).

I utgangspunktet kunne en tenke seg at de med dårlig økonomi og/eller lav prioritering av klær reparerte mest fordi reparasjonen har et økonomisk aspekt. Men man kan også tenke seg at det er de som kjøper mye klær og er spesielt interessert i klær som reparerer. Det er disse kvinnene som har klær som "det lønner seg" å reparere, og også kunnskap og interesse for slikt arbeid. Materiale kan ikke bekrefte eller avkrefte disse sammenhengene, men viser at det finnes de som gjør lite og de som gjøre mye i begge grupper. Et par av de som omtaler dette arbeidet mest entusiastisk er blant de med høyt klesforbruk og relativt god råd.

Materiale om reparasjon viser at kvinner fortsatt reparerer tøy. De begrunnelsene de har for dette er knyttet til plaggenes verdi (for dem), til moral og til gleden ved arbeidet. Det økonomiske aspektet synes å være lavt kommunisert. Med unntak av en av de som reparerer minst: "Hadde jeg hatt

innmari dårlig råd. Da ville jeg helt sikkert gjort det" (BePe11a). Hun er alene om å sette et likhetstegn mellom reparasjon og dårlig råd. Kanskje nettopp fordi hun selv velger dette arbeidet bort kan hun trekke frem den negative assosiasjonen ved reparasjonsarbeidet; fattigdom. Mens de som gjør mer heller ser det i lys av den gode moral og plagg de er glad i.

3.3.6 Kaste?

Kaste har fått et spørsmålstegn etter seg av minst to grunner. For det første henseiler det på prosessen som ligger forut for at noe kastes. Den kan være svært så "møysommelig" (HaIk18a) for en del av kvinnene. Men når ordet er satt som et spørsmål er det fordi jeg her også vil drøfte kvinnes påstander om at de ikke kaster.

Kvinnene har ulike rutiner på hvordan beslutningen om å avhende klærne foretas. Ofte går klærne først ut av skapet og over i mellomstasjoner i kjellere, loft, koffertene og lignende. "Da har jeg det på kvisten da. Det går en tid før det går til Frelsesarmeen altså" (InUi21a). "Da legger jeg det bort en stund så tar jeg det fram" (NaIk23a). Noen kan så ta tingene til nåde igjen. Men for andre er dette en endelig beslutning. "Når de liksom har kommet ut av skapet mitt, da er jeg ferdig med det" (BæIk1a). Omfanget av mellomlagrene varierer naturlig med både plass og interesse og "ekortendenser". Men for noen så kan det bli svært omfattende. En forteller om "åtte søppelsekker til Polen med klær" (OsIk3a) etter at en samboer hadde tatt affære. Og da ble selvfølgelig ikke alt som ikke var i bruk sendt.

Det synes heller ikke som det er noen enighet om hvor lenge noe kan henge ubrukt i skapet før det tas ut derfra. Det henvises til andre som mener at etter et år så er sjansen så liten for at det blir brukt igjen at det bør ut. Men i praksis forteller kvinnen om "noen år" (BæIk1a). "Når det har hengt i to år" (FrIk6a) eller: "Det burde være før fem år" (OsUn4a). Men også lenger: "Fem-seks år ... uten at jeg hadde brukt det en gang" (BePe8a), da må det ut.

Problemet med de ubrukne klærne i skapet er plass og oversikt, og da kreves det en "liten innsats for å gjøre plass da, kaste" (BæIk2a). "Når jeg får ut sånne ting som ligger i veien så jeg ikke ser hva jeg egentlig har" (FrIk6a) så oppleves det positivt. Klærne som ikke er i bruk er som "rubbish", i en viss forstand usynlig. Men samtidig så tar de opp plass og hindrer at de "egentlige" klærne blir synlige. "rubbish" er som vi ser her noe som "egentlig ikke er", og derfor ikke burde være.

Når kvinnene ikke ønsker å ha det i skapet og heller ikke har plass eller lyst til å lagre det, hva gjør de da? Jo de sier at "det som er brukbart det gir jeg bort da" (InUi20a). «Hvis det ser bra ut, så får mamma det, hvis det er sånne ting som hun kan bruke... eller hun som er sammen med broren min. Og hvis det er sånn som begynner å bli utvaska, så hiver jeg det. (Nalk23a) » Og her er det nær familie, søstre svigerinner og mødre som kommer sterkest inn, deretter ulike typer tekstilnnsamlinger. Som «Frelsesarmeen og sånt noe. Men da var det venninner som sa: hvorfor det, kan du ikke la meg se på det først og sånn? Men da tenkte jeg litt sånn at; da må folk bli fornærma hvis jeg spør: vil du ha noe av mitt avlagte tøy og sånn. Men det blir man ikke, og det skjønner jeg jo, fordi jeg har jo kommet lettere til det. (FrIk15a)». Å gi bort tøy til andre enn den nære familien kan oppleves som litt problematisk. Du stadfester samtidig en økonomisk rang. Men dette kan overkommes.

Er det ingen som kaster? "Ting som er helt ubrukelige og stygge, som har blitt ødelagt i vask eller som er helt håpløse, det går i søpla" (OsUn4a). Men hva med det som ikke er utslitt? "Jeg kaster jo ikke klær hvis de ikke er helt ubrukelige da, ellers så gir jeg de bort" (OsUn4a). Bare noen ganske få innrømmer direkte at de kaster i søppelet annet enn helt unntaksvis. Men om dette har sammenheng med at disse i mindre grad opplever å kvitte seg med brukbare klær er uklart. Den ene sier; "for som regel så syns jeg ikke det er noe å gi bort" (Nalk22a). Men likevel mener hun at hun "egentlig ikke burde hive det". Alternativet er ikke gjenbruk, men resirkulering på grunn av klærnes tilstand. «Det tror jeg også har veldig mye sammenheng med at jeg har vært med på og klippet opp før hjemmefra, at alt sånn... Når hun vevet en mattemora mi, så brukte jeg å sitte og klippe filler. Så det har sikkert en del sammenheng med det. For andre de betenker seg jo ikke sånn. » (Nalk22a).

Praktiske forhold har også betydning for om ting kastes (i søpla) Sekker med klær har blitt stående for lenge ute og ventet på å fraktes videre. «For det tenker jeg egentlig at jeg skulle gjøre, (...) men her i Narvik så vet jeg ikke hvor... jeg måtte undersøke litt mer hvor jeg skulle gjøre det" De stedene hun har bodd før var det "over alt store containere og sånn. Det er det ikke her (Nalk24a)». Dermed blir det for stort tiltak og sekkene blir stående.

Motstykket til erfaringene informantene fra Narvik forteller om er Fredrikstad. Der finnes det i tillegg til loppemarked og UFF, også en lastebil som samler inn "et par-tre ganger i året. Du bare setter ut ved postkassa og så kommer det en" (FrIk6a) å henter. Fordelen med denne innsamlingen er at de også tar i mot filler og annet usortert tekstilavfall.

Kvinnenes fortellinger på dette feltet stemmer overhode ikke overens med tallene fra Statistisk sentralbyrå der det hevdes at bare 7% av den totale

mengden tekstilavfall ble gjenvunnet eller ombrukt. Så mye av kvinnenes klær er (som vi senere skal se) ikke helt utslitt. Jeg vet ikke hvordan tallene er fremkommet. Men hvis de er sanne må det enten være et misforhold mellom hva informantene sier og det de gjør, eller mellom det de sier og den måten jeg tolker det. En siste mulighet er at de er svært lite representative for nordmenn flest.

En mulighet er her at min påvirkning i kraft av å være miljøinteressert forsker har påvirket det kvinnene har sagt. En annen mulighet er at kvinnene selv føler det å kaste (brukbare klær) er såpass ubehagelig at det er noe de uansett ikke forteller at de gjør, annet enn helt unntaksvis. Jeg har forsøkt å få frem informasjon om dette aspektet ved å kaste. Svakheten med materialet her er at svarene langt på vei har kommet etter at jeg har tatt opp temaene "ubehag eller samvittighet". Spørsmålet kan dermed anses som ledende. Og svar som "de få gangene jeg har kastet klær i søppelkassen, så har jeg nok et ganske stort stikk av dårlig samvittighet" (BePe9a), kan dermed blir vanskelig å tolke. Men andre ganger kan svarene i seg selv være så tydelig at det ikke er tvil om at det er selvopplevd, selv om spørsmålet kan betraktes som ledende. "Ja masse. Å ja, jeg styrer masse med det. Der er derfor det er så godt med Frelsesarmeen. De gjør en god gjerning (ler) ved å ta imot. Ja, jeg har masse sånn. Jeg har masse anføtelser på bruk-og-kast-kultur" (Halk18a). Denne informanten går her så langt som å mene at en av Frelsesarmeens "gode gjerninger" er å frita henne og hennes likesinnede for dårlig samvittighet. Noe også en annen er inne på ved å si "så får heller de avgjøre om de vil hive det som de sorterer der. Da er ikke jeg inn i bildet lenger (latter) (InUi21a).

Flere av kvinnene bruker mye tid og penger på finne en verdig mottaker for sine avlagte klær. Det følgende er en fortelling om en litt for stor og litt for blå, blå bukse, som informanten kjøpte på salg uten å prøve den.

«Jeg prøvde jo å prakke den på min far i sommer. Men han sa: "Jeg vil vel ikke se ut som en dansk bonde" og han ville slett ikke ha den. Men jeg er sikker på at den ville passe. (...) Det var en rask punktering av den slags forsøk. Men jeg har en i kikkerten. Men jeg må sjekke med henne (en venninne som er kjæreste til denne mannen om han er blitt for stor). Og så har jeg en kamerat. Men jeg har en følelse av at hvis jeg gir den til ham så blir den bare brukt på slippet. Og så blir det bare en arbeidsbukse. Men jeg skal prøve å få gitt den bort til noen pene mennesker. For jeg synes ikke jeg kan ha den. (IGK3b)»

Som vi ser kan det å gi buksene bort medføre langt mer arbeid og omtanke enn det kjøpet representerte.

Alt i alt er de moralske anføktelsene mot å kaste sterke blant kvinnene. "Jeg kaster det ikke ned i donken altså. Nei. Det syns jeg er fælt da" (InUi21a). Og dette finnes i alle de typer miljøer som er representert i materialet. Den dårlige samvittigheten ved å kaste finnes også beskrevet i andre undersøkelser f. eks. i en studie av loppemarkeder i Oslo (Krog 1996). Her behandler hun fenomenet med utgangspunkt i de "seige strukturene i mentaliteten" (Thorsen 1993). Dermed blir ubehaget ikke forstått ut fra en (moderne) miljøtankegang, men en eldre og langt dypere økonomisk tankegang. Vi har alle en gang sunget at den som "kje kråka kan nytta så, hei fara, kan nytta så, han er ikkje verd ei kråke å få"³. Med tanke på alt det vi i dag får, og ikke utnytter, så må vår verdighet ligge utrolig lavt i følge denne ideologien, og det kan jo til tider plage noen og en hver. Jeg tror dette er noe av grunnen til problemene med å forstå forholdet mellom holdning og handling innen miljøforskningen (Methi 2000). Det er ikke de miljøriktige holdningene som fører til handlingen, men de seige strukturene med utgangspunkt i økonomi.

Samvittigheten er ikke den eneste følelsen forbundet med å kaste. Flere forteller om at det er "veldig deilig" å bli kvitt ting, men samtidig "såpass ubehagelig å ta det, at det henger i hvert fall klær som jeg ikke bruker i skapene mine" (NaIk24a). Alt i alt er det dermed liten tvil om at samvittighet er et vesentlig aspekt ved motstanden mot å kaste. Som for de fleste stadier av klesforbruket så spiller pris også en rolle her. "Litt dyrere klær" da "syns jeg det er verre å kvitte seg med det enn om de er billige" (BeUn10a).

Samvittigheten er ikke den eneste grunnen til å utsette eller unngå å kvitte seg med ting. En ting er "hvis 3. verdenskrig kommer (litt latter)" (OsIk3a), men også "ta vare å ting fordi de er morsomme" og dessuten av hensyn til "etterslekten og sånn" (OsIk3a), "mer sånn kuriososa" (FrIk5a). Dette skal jeg komme mer tilbake til. Endelig kan det også være følelsesmessig ubehagelig. "Det er litt sårt også. Altså hvis der er klær jeg har brukt og det ligger mye minner i og sånn, så er det.. det må liksom litt sånn initiativ til å få det vekk. Jeg angret ofte etterpå" (FrIk7a).

Samtidig så er også det å kvitte seg med ting deilig. "Det er deilig. Da er jeg i godt humør" (FrIk6a). "Da går det som regel til et godt formål. Og da syns jeg det er deilig at det blir brukt" (OsIk3a). Derfor er det å ha et akseptabelt sted å kvitte seg med dem viktig. «Såne ting etter ungene som ser bra ut, da er det fortvilt å ikke ha noen å gi det til. Så heldigvis så har jeg jo han jeg er tante til, han arver jo masse. Men det er jo grenser for hva han kan ha og... han arver så mye klær. Så det syns jeg er litt synd. » (NaIk23)

³ "Kråkevisa" Norsk folkevis.

Som vi har sett er det å kvitte seg med ting en langsom og møysommelig prosess. I tillegg til å omfatte en del praktisk arbeid med klærne er både moral og følelser involvert. Få av kvinnene (sier de) kaster brukbart tøy. Dette stemmer dårlig overens med statistikken på området. Å kaste utslitte ting, eller gi klær videre til noen som har bruk for dem, fortrinnsvis i den nærmeste familien, synes å være de to foretrukne formene for avhending. Kvinnene kvitter seg med ting for å få bedre plass. Klærne som ikke brukes er som "rubbish"; ting som egentlig ikke er, men som samtidig er i veien.

3.3.7 Klesforbrukets stadier og levetid

Mens jeg diskuterte anledninger i forhold til brukstid, er også plaggenes levetid påvirket av de forhold som er diskutert i dette kapittelet.

God teknisk kvalitet på klærne fører både til lengre bruks- og levetid for de kvinnene og de plaggene som avhendes på grunn av slitasje. Men fordi denne formen for avhending kan synes å ha høyere prestisje enn andre former, og kvinnene ønsker utskiftning av garderoben, kan det være et ønske om at klærne ikke skal vare alt for lenge. Kvinner med et lavt klesforbruk som kjøper lite og bruker lenge opplever oftest at klærne slites.

Gjennomgangen viser klart at det er forhold rundt anskaffelsen av klærne som har størst betydning for plaggets brukstid hos den enkelte kvinne, men også for levetid mer generelt.

Et forhold er knyttet til kvalitet. Det å plukke ut klær som holder, og som tåler den bruk og den vask som de er tiltenkt. Som vi har sett er dette et felt som kvinnene ikke synes er lett. Pris er ingen garanti for kvalitet, selv om lav pris synes å være garanti for dårlig kvalitet, i hvert mener en del av de som er vant til å handle dyrere det. I tillegg til kvalitet er også de rette valg og varens pris viktig. Her synes det som om høy pris fører til lengre levetid, også uavhengig av varens tekniske kvalitet. Forklaringen på dette er at dyre klær og plagg kvinnene liker spesielt godt, får mer omsorgsfullt stell. Sjansen for å kjøpe noe man faktisk liker og har bruk for øker med økende pris. Det er på dyre klær og på yndlingsklær at vaskeanvisningen sjekkes og følges. Og det er disse klærne som blir reparert og stelt med.

Omfanget av reparasjonsarbeidet er avhengig av individuelle forskjeller som tid, kunnskap, og interesse. Men arbeidet er ikke avhengig av at kvinnene selv har disse ressursene. De kan også hentes inn fra den eldre generasjonen kvinner i familien, eller fra profesjonelle; symaskinbutikker og sydamer. Hvorvidt et plagg blir reparert avhenger dermed av hvor viktig plagget er for eierne;

hvor vanskelig det er å skaffe det igjen. Dette kan gå på mange forhold som både har med kropp, økonomi og plaggets design å gjøre.

Et stramt budsjett alene vil også kunne føre til lengre brukstid for klærne. Fordi det da blir lagt ned mer arbeid i både kjøp, stell og reparasjon. Men en slik sammenheng synes svært lite interessant i en kontekst der målet er et mindre miljøbelastende forbruk, ikke minsket forbruk.

Reparasjonsarbeidet er forbundet med mye følelser og moral. På den negative siden ligger konnotasjonen fattigdom og slit. På den positive siden ligger den gode moral; nøysomhet og flid, men også dyktighet i et tradisjonelt kvinneområde. Den enkeltes holdninger på dette feltet er avgjørende for hvor mye som blir lagt ned av arbeid i de lavere prioriterte klærne, og har således påvirkning på dette tøyets levetid.

Kvinnenes motstand mot å kaste har avgjort en betydning for klærnes levetid, men mindre betydning for brukstiden. De lar ikke være å kjøpe ting for de de ikke orker å kaste brukbare klær. I tilfelle da mer indirekte som at overfylte klesskap kan oppleves som en buffer mot innkjøp. Ubehaget ved å kaste (brukbart tøy) løses heller ved å gi klærne videre privat eller via innsamlinger.

4 Avhending

I dette kapitlet er klærne, og kvinnes omtale av dem hovedkilden. Vi rykker således et skritt nærmere tingen selv. Samtidig som problemstillingen snevres inn mot oppgavens "nullpunkt", der plaggenes brukstid defineres som slutt hos de 24 kvinnene.

I systematiseringen av argumentene for avhending valgte jeg å ta utgangspunkt i Pål Strandbakkens videreføring av Vance Packards studie av foreldesmåter (Packard 1960,1980:2, Strandbakken 1997:44). Senere skal jeg gi en alternativ inndeling av avhendingsårsakene som også delvis vil kritisere dette oppsettet. Strandbakken operer med 4 ulike former for foreldelse:

- ◆ Situasjonsbestemt foreldelse: Eieren har nye forbrukerbehov
- ◆ Funksjonell foreldelse: Nye, bedre produkter har kommet på markedet
- ◆ Kvalitetsmessig eller teknisk foreldelse: Produktet er slitt eller ødelagt
- ◆ Psykologisk foreldelse: Eieren er lei av produktet og ønsker noe nytt

Ved gjennomlesning av intervjuutsagnene om de enkelte plagg forsøkte jeg å tolke det de sa og plassere dem i ulike kategorier av begrunnelse. De 4 punktene ble da delt opp i underpunkter – med utgangspunkt i materialet. Samtidig som jeg lagde to nye som ikke kunne sies å være et underpunkt av de 4. Disse to nye punktene synes å være spesielt interessante nettopp fordi de ikke er beskrevet i andre studier om avhending. Det er et 5. punkt som dreier seg om klær som ikke har vært i bruk, eller i svært liten grad har vært brukt. Og en 6. gruppe som er klær eieren ikke vil bruke fordi hun ikke ønsker at de skal gå i stykker.

For noen av plaggene har kvinnene enkle og klare begrunnelser for avhendingen, mens andre plagg blir utrangert nærmest uten grunn, eller på grunn av en rekke ulike forhold. I den videre bearbeidingen av materialet har

jeg tatt hensyn til om begrunnelsen var den eneste eller den viktigste når jeg så på hvilke begrunnelser som var de viktigste for hver enkelt av kvinnene. Men i analysen av fordelingen av begrunnelser totalt har jeg latt alle ganger de brukes veie likt uavhengig om de er den eneste oppgitte grunnen, eller om de nevnes sammen med flere. Fordi det kan være flere begrunnelser for hvert enkelt plagg er antallet noterte begrunnelser større enn antallet plagg. Av den grunn har jeg satt opp noterte begrunnelser i hver enkelt foreldelsesform både i prosent av det totale antallet begrunnelser og i prosent av antall plagg. Fordelingen blir da som følger av tabell 4-1.⁴

Tabell 4-1 Argumentene for avhending i prosent av antall argumenter og antall klær

Begrunnelser	Noterte ganger	Prosent av antall begrunnelser	Prosentandel begrunnelser av antall klær
1. Situasjonsbestemt	87	19	27
2. Funksjonell	2	1	1
3. Teknisk	164	36	50
4. Psykologisk	143	31	45
5. Ikke tatt i bruk	60	13	19
6. Museal	3	1	1
Totalt	N=459	100	N=319

Svaret på prosjektets tittel ”stil og mote eller slitt og shabby”? kan dermed bli uavgjort. De to grunnene for avhending er omtrent like store. De utgjør hver sin tredjedel av de oppgitte avhendingsårsakene. De resterende begrunnelser til sammen utgjør den siste tredjedelen.

I det følgende vil jeg utdype dette litt nærmere. Jeg vil dele opp de 6 ulike punktene i underpunkter og diskutere hva slags utsagn det er som ligger bak de ulike overskriftene, hvem bruker dem, på hvilken måte og om hva?

4.1 Situasjonsbestemt foreldelse

Foreldelse som skyldes nye forbrukerbehov blir ikke behandlet av Packard (1960), Nord (1980) eller Nørgård (1979) som alle opererer med en tredeling av foreldelsesmåtene (funksjonell, kvalitetsmessig og psykologisk), men i Strandbakkens diskusjon av disse. Han argumenterer for at den situasjonsbestemte foreldelsesmåten vil utfylle bildet. Som eksempel nevner han utskift-

⁴ Den samme tabellen, men med oppdeling i underpunkter finnes i vedlegg.

ninger av garderoben i forbindelse med vektøkninger eller utstyr i forbindelse med familieførøkelser (Strandbakken 1997:45).

I likhet med den kvalitetsmessige foreldelsesformen mener Strandbakken at dette er en av de "fornuftige" grunnene til utskiftning og at den derfor vil være lettere å ty til, spesielt for forbrukere som har moralske anføkkelser forbundet med avhending.

I bearbeidingen av kvinnes fortellinger knyttet til avhendingen av klærne viste det seg at denne foreldelsesformen var relevant med nettopp vektendringer som det mest opplagte – og oftest nevnte argumentet. I tillegg var det enkelte klær som gikk ut på grunn av endringer i dagliglivet, noe som også uten tvil vil høre inn under denne kategorien. Jeg fant i tillegg tre typer argumenter som har det til felles at de ikke referer til noe galt ved selve plagget. Det blir likevel ikke brukt fordi eieren mangler anledning til å bruke det, noe å bruke det sammen med, eller har så mye annet. Disse tre kategoriene ligger uten tvil på grensen av hva som menes med "situasjonsbestemt" foreldelse. Den "situasjonen" som gjør at plaggene ikke brukes er på en eller annen måte knyttet til en overflod av klær. Dette er dermed ikke noe moralsk spesielt godt argument, slik de andre formene for situasjonsbestemt foreldelse. Jeg har likevel valgt å ta de med her fordi avhendingen ikke er knyttet til plagget i seg selv, men til andre forhold som påvirker muligheten til å bruke plagget. Argumentene for å avhende klær som kan plasseres inn under denne oversikten og antallet ganger jeg har registrert dem blir som det fremkommer av tabell 4-2.

Tabell 4-2 Situasjonsbestemt foreldelse i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall klær.

Begrunnelser	Noterte ganger	Prosent av antall noterte avhendingsårsaker	Prosentandel begrunnelser av antall plagg
1. Situasjonsbestemt foreldelse	87	19	27
Informanten har endret størrelse	53	12	17
Noe nytt og bedre i skapet	17	4	5
Endringer i dagliglivet	7	2	2
Klær med ekstraordinært smalt bruksområde	5	1	2
Passer ikke til noe man har	5	1	2
	N=459	100	N=319

4.1.1 Opp og ned i vekt, det er vel et problem for mange kvinner⁵

Innen de situasjonsbestemte foreldelsesformene er flest utsagn relatert til endringer i størrelse. Som det gikk frem av tabellen over er 17% av klærne avhendet fordi de ikke lenger passer eieren. Ser vi på de viktigste begrunnelsene for hver enkelt av kvinnene er endret størrelse den tredje viktigste form for foreldelse. Bare 5 kvinner har aldri nevnt endret størrelse som grunn i forhold til de gjennomgåtte klærne, mens det var et av de tre viktigste argumentene for 8 kvinner.

Problemet med endrete størrelser settes ofte i forbindelse med graviditet og fødsel, i et par tilfeller også sykdommer. Mange opplever at de går opp i vekt, for så å bli der. En annen variant er at de har en høyere vekt en periode for så å slanke seg ned igjen. En av informantene sier hun bare blir tynnere og tynnere, og at klær dermed ikke sitter som de skal. Også kroppens fasong, og dermed hvordan klærne sitter kan endre seg:

«Jeg merker det veldig godt etter tre barn. Du kan bruke samme størrelse, så er ikke alt på samme måten lenger. Så det har vært litt aktuelt for meg da. Det strammer annerledes enn før. Selv om jeg er kommet ned i størrelsen.» (FrIk6b)

En annen informant forteller at hun har sluttet å bruke skjørt fordi hun da synes at magen synes så godt. I bukser blir den holdt mer inne. Endringer i kroppen endrer hva hun synes hun kler og dermed ønsker å gå med.

I materialet er det alt fra T-skjorter til kjoler som er blitt for smått. Men størst problem skaper klær med faste linninger rundt hofte/mage. Ikke overraskende er derfor bukser den største gruppen med klær som ikke lenger passer (16 mot 33 til sammen av alle andre typer plagg). Bukser som sitter pent og godt er et problem for flere. ”Vil ikke ha dem altfor stram i beina, og så skal de sitte fint over rumpa, vet du (...). Det er ikke så små krav” (BæIk2a). Stretchbukser er en løsning for flere, de er mer fleksible samtidig som de ”sitter”.

I litteraturen om omsøm er omsøm til endret størrelse et viktig tema (Klepp 2000). Blant de avlagte klærne er et par plagg forsøkt sydd inn uten at resultatet ble slik eieren hadde håpet. Å tilpasse klærne en større kropp er trolig for komplisert for at kvinne gir seg i kast med det selv.

Denne foreldelsesformen er ikke uavhengig av andre former for foreldelse. Plaggenes passform er noe som endres med moten. Slutten av 1990-tallet og begynnelsen av 2000 har vært preget av et mer kroppsnært snitt, enn det som var vanlig på 80- og begynnelsen av 1990-tallet. Selv om informanten

⁵ BæPe8a

har blitt større kan klær likevel godt legges bort fordi det er blitt ”for stor i forhold til det jeg bruker nå, alt for stort og uformelige” (FrIk15b). Det er ikke lenger riktig (i følge moten) å drukne i klærne. Gensere og lignende som har vært ”for trange lenge” kan igjen være i riktig størrelse. Jeg ville dermed trolig funnet mer tøy som var gått ut av bruk på grunn av endringer i størrelse i en periode hvor passformen ikke ble endret mot det trangere. Samtidig er det klart at buksemoten er svært avgjørende for hvor mye det er å gå på rundt liv og lår.

To av informantene oppgir endret passform som viktigste grunn for avhending for de gjennomgåtte klærne. For den enes vedkommende er de gjennomgåtte klærne trolig lite representative for det som går ut av bruk vanligvis. Mange av klærne var relativt dyre klær i god kvalitet som var tatt vare på, selv om det var mange år siden de hadde vært i bruk. Informanten hadde opplevd en varig vektøkning. Likevel ønsket hun å ta vare på mye av det hun hadde hatt før. Hun ønsket at klærne skulle finnes i huset, og at noe av det eventuelt kunne tas i bruk av datteren.

Den andre kvinnen som hadde endret størrelse som den viktigste avhendingsårsaken, hadde generelt et bevisst forhold til forholdet mellom kropp og klær. Hun var opptatt av hvordan klærne skulle skjule kroppen, og samtidig også fremheve de partier som hun selv mente var mest fordelaktige. Hun ønsket klær som hun ikke ”merket”. For henne var det klær som hun ikke måtte rette på, dra i eller som på andre måter ”stjal” hennes oppmerksomhet. Både det som var passe stort, det som var kledelig og det som var behagelig ble dermed viktig for hennes bedømming av klærne, og mye ble ikke brukt av en eller flere av disse grunnene. Hennes problem var ikke vektøkningen, men heller at hun satte strenge krav til forholdet mellom kropp og klær.

At klærne ikke passer skyldes ikke bare at kroppen endrer seg. De kan være vasket galt, enten dette skyldes feil merking eller feil valg av vask. En annen mulighet er at de er kjøpt i gale størrelser. Neon er mindre tolerante enn andre for både hvordan klærne føles og hvordan de skjuler/fremhever kroppen. Likevel er det slik at de fleste opplever en vektøkning som gjør at klærne fra tiden som ungdom og ung voksen ikke passer lenger.

4.1.2 Noe nytt og bedre i skapet.

En del klær ble sortert ut, uten at det i og for seg var noe galt med dem. De var kanskje nesten like gode som noe som fortsatt ble liggende der. Men når man ikke har plass i skapet, så må noe ”ut rett og slett” (OsUn4b). I det regist-

rente materialet er det 18 slike plagg, 7 av plaggene kommer fra samme informant mens de andre 9 informantene har en eller to slike plagg i haugene sine. Den informanten med flest avlagte klær av denne typen er også den som viste meg flest avlagte klesplagg. Vi gikk gjennom 51 plagg og hun gav til sammen 71 begrunnelser for hvorfor hun ikke lenger ville ha dem. Det store antallet klær gjenspeiler både et stort klesforbruk og en skikkelig generalopp-rydning i forkant av mitt besøk. I det følgende vurderer hun om hun virkelig skal kvitte seg med en college genser i bomull:

«Kanskje jeg skulle ta den tilbake? Nei! en av grunnene til at jeg gjorde dette herre var å få plass i skapet mit. Få det tøyet ut. Kanskje jeg ville brukt den en gang og så ville den komme tilbake i samme hylla. (...) Nei. Jeg har kastet med hår hånd.» (BePe11b)

Et vesentlig poeng ved å kvitte seg med plaggene var å få plass i skapet. Det er for mange av hvert slag. F. eks. av Ola skjorter:

«Jeg har jo mange sånne i skapet oppe da, og så må man velge bort noe, og grunnen til at jeg har valgt bort denne er at det kanskje er en av knappene som har gått.» (BePe11b)

Om en bluse sier hun; ”den har vel bare rett og slett blitt erstattet av andre ting”. Jeg spør om hun hadde brukt den hvis hun hadde mindre klær, og hun svarer; ”ja da hadde jeg brukt den, vi har alle noe å slite med” (BePe11b). Den selvironiske avslutningen er typisk for intervjuet med henne, hun har mye, kjøper mye og ler av det. Det at det ”blir” for mye klær slik at noe må ut er også knyttet til høyt klesforbruk der terskelen for nyanskaffelser er lav. Men hva som blir ”for mye” er igjen ikke uavhengig av andre former for foreldelse som mote eller slitasje. I valget mellom to nesten like vil hun måtte finne argumenter for den ene fremfor den andre.

Det er også slik at endringer i moten skaper en ”situasjon” der enkelte plagg blir lite brukt selv om de i og for seg ikke er umoderne. Dette gjelder skjorter og bluser. For ”så forandrer moten seg, før gikk man jo med skjorter og bluser, det gjøre man jo ikke så mye lenger, det er topper og gensere” (BePe11b). Dermed blir det unødvendig mange skjorter og bluser i skapet, selv om de i og for seg ikke er blitt for umoderne til å brukes. Her overlapper situasjonsbestemte begrunnelser de psykologiske.

En annen grunn for henne og for enkelte andre er at strømmen med klær inn i huset er for stor. ”Blir jo overøst av sånne reklame-t-skjorter i enhver anledning”(BePe11a). Enkelte av kvinnene har selv en forkjærlighet for å anskaffe spesielle klesplagg. Som f. eks. skjerf:

«De har bare blitt liggende for jeg har tenkt at det kan jo kanskje være godt å ha når man er forskjølet eller noe sånt noe, men "latter", så har jeg førti skjerf, jeg har så mange andre som er så mye finere.» (K11k13b)

Med mye klær, og mye fine klær skal det lite til for at noe kan erstattes av noe bedre. "Vi har såpass mye gensere så når den allikevel er slik (litt krympet) så legger vi den bort" (BePe11b).

Klær som av denne årsak har gått ut av bruk har nesten alltid noe annet negativt ved seg. De er litt mer slitt, eller sitter litt dårligere enn noe annet informantene har. Men samtidig er de fullt brukbare hvis eieren bare ikke hadde hatt så mange av hvert slag. Ikke overraskende er det kvinner med relativt god inntekt som har dette problemet.

4.1.3 Endringer i dagliglivet

Med denne type foreldelse siktes det til at endringer i dagliglivet får konsekvenser for hva slags klær en har bruk for. Flytter man fra Norge til Sudan vil det sannsynligvis bli liten bruk for vintertøy. Og slutter en med en fritidsaktivitet som krever spesielt tøy vil dette bli til overs.

I det gjennomgåtte materialet er bare noen ganske få plagg lagt vekk av slike årsaker, og bakgrunnen for at klærne har gått ut har ikke vært fullt så dramatisk som de tenkte eksemplene. Det dreier seg om ullvanter som ikke brukes fordi informanten nå stort sett kjører bil (18), eller BH som ble kjøpt til amming (8).

Andre klær som har vært brukt under graviditet har jeg behandlet under de psykologiske foreldelsesformene, noe jeg vil komme tilbake til. Det samme gjelder også plagg som har blitt klassifisert som "for ungdommelige".

I intervjuene er det to endringer som synes å få store konsekvenser for garderoben. Det ene er å begynne å jobbe etter å ha vært student, og det andre er å begynne å jobbe igjen etter en periode hjemme. Det siste støttes av andre undersøkelser (Kjepso 1999). Men begge forhold brukes først og fremst som argument for innkjøp av nye klær, ikke i forhold til klær som blir utrangert.

4.1.4 Passer ikke til noe man har

Heller ikke i denne kategorien er det mange plaggene (5). For flere av dem gjelder at de er to delte sett, der den ene delen er blitt for umoderne eller for liten. Det andre plagget blir da ikke brukt selv om det i og for seg er i orden.

Et interessant spørsmål er om dette er en psykologisk barriere mer enn noe annet. Problemet ligger muligens mer i hodet enn i plagget. Fordi plagget er kjøpt og tenkt på som en del av et sett, blir det liggende ubrukt alene. Det vil ikke si at det ikke kunne ha vært fint sammen med noe annet, men til det trengs det en ide om å bruke det annerledes. En slik omdefinering vil være avhengig av flere forhold, både eierens begeistring for plagget, interesse og kreativitet i forhold til klær og tilgang på andre plagg.

Klær kjøpt i sett tydeliggjør mer enn andre klær at hvert enkelt plagg ikke kan forstås isolert. De kan, som Valerie Steele utrykte det heller forstås som musikk, der betydningen av den enkelte tonen er avhengig av det den klinger sammen med. Dette gjelder ikke bare for settene. Det shabby innrykket av et litt slitt plagg dempes ved sammensetning med et nytt, mens det i andre tilfeller vil fremheves av kontrasten. Å finne noe som "passer" sammen med et plagg kan dermed være komplisert. Til det trengs det kunnskap. Noen plagg, med olabuxa som en av informantenes glanseksempel, "passer til alt". Dette kan tolkes i lys av klesnormer, som at disse åpner for bruk av plagget i mange anledninger. Men det kan også tolkes som at kvinnen har store kunnskaper om hva dette plagget kan brukes sammen med og som dermed gjør det brukbart til ulike anledninger.

4.1.5 Klær med ekstra ordinært smalt bruksområde

Det mest opplagte eksempelet på klær med smalt bruksområde er brudekjolen. Den blir jo per definisjon ubrukelig etter en dag. Brudekjolen kan syes med tanke på omsøm, den kan leies, selges eller lånes. Men den kan ikke brukes igjen av samme eier til sitt opprinnelige formål. Brudekjolen, og russedragen har her noe felles. Begge plagg er tett integrert i de ritualene de er en del av, slik at opplevelsen av å være russ eller brud er tett forbundet med det å iføre seg plaggene (Hjemdahl 1999). Når plaggene ikke brukes igjen er det dermed ikke nødvendigvis fordi det ikke finnes anledninger de ville kunne passe til, men fordi de er for tett forbundet med ritualene til å kunne løsrives fra disse. Blant de registrerte plaggene er det ingen brudekjole. Men en har lagt bort en kjole kjøpt til hennes brors bryllup 10 – 11 år tidligere. Hun var veldig fornøyd da hun fant kjolen, en rosa matros bomullskjole. "Den kostet 1000 kr. Husker det, jeg synes det var fryktelig mye penger, lånte penger av en kamerat (latter). Jeg var fryktelig fin skjønner du, veldig søt kjole var det " (BePe11b). Likevel ble ikke kjolen brukt mer enn et par ganger, også da i bryllup om våren. Problemet var at den ikke passet til noe annet. "I andre party sammenhenger blir den for søt, den er jo veldig romantisk og passer i et bryllup

syns jeg” (BePe11b). Den er for pyntet til å bruke på jobb. Og for søt til fest. Hva med barnedåp da, spør jeg ”tja kanskje det, jeg ville aldri vurdert den (..) i stedet for bunad” (BePe11b). Til de få anledningene hun kunne ha brukt den har hun bedre alternativer i skapet.

De andre plaggene med ekstraordinært smalt bruksområde har det til felles at de har en egenskap som ikke passer med det eieren mener plagget ellers passer til. Hva skal man med en tynn morgenkåpe når man ”stort sett bare (bruker) morgenkåpe når det er kaldt” (KlIk13b). Man kan selvfølgelig låne ”den bort til familiene når de reiser bort til Syden og sånn” eller den kan ”tas vare på som klenodium” eller man kan kaste den ut. En litt ”litt for dame-te og litt for sånn tekkelig” draktjakke” blir ekstra vanskelig når den attpåtil er uten ermer.(...) Lettere å bruke den blir det heller ikke når eieren mener hun ”ikke har noe sexy underarmer” (HaIk18b). Det blir mange ”sånne småting som har gjort at jeg har tatt den av meg likevel da” (HaIk18b). Vanskelige blir plaggene også når fargen ikke ”passer” til de assosiasjonene plagget ellers gir. Sort er ikke sporty nok for en sportsgenser (8), og rosa gjør at en jeans – som ellers er et helårsplagg bare kan brukes til bestemte anledninger – og bare om sommeren (9).

Selv om det smale bruksområdet brukes lite som argument i seg selv, er det et viktig aspekt ved hvorvidt klærne blir brukt. Det er dermed påfallende at plagg med bredt bruksområde (bukser, spesielt jeans) er mer slitt enn plagg med smalere bruksområde. Dette viser både kvinnenens egne utsagn, men også en gjennomgang av det innsamlede slitte tøyet.

4.2 Funksjonell foreldelse

En vare er funksjonelt foreldet når det er kommet nye modeller på markedet med bedre yteevne eller videre bruksområde (Strandbakken 1997:43). Dette er en viktig kategori for teknisk avanserte produkter der utviklingen går raskt, som for PC eller mobiltelefon. Også for hvitevarer, brunevarer, kjøretøyer med mer, er dette en viktig grunn for avhending. Men hva med klær?

Jeg fant bare dette argumentet brukt to ganger, begge gangene relatert til nye produkter på markedet.

Tabell 4-3 Funksjonell foreldelse i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall klær.

Begrunnelser	Noterte ganger	Prosent av antall noterte avhendingsårsaker	Prosentandel begrunnelser av antall plagg
2 Funksjonell foreldelse	2	1	1
Nye og bedre på markedet	2	1	1
	N=459	100	N=319

4.2.1 Nye og bedre på markedet.

I det gjennomgåtte materialet brukes denne begrunnelsen bare to ganger og begge i forbindelse med sportstøy, der den tekniske utviklingen går raskest.

Det ene plagget er en allværsjakke fra Helly Hansen, hvit og turkis og ca. 10 år gammel. "Den er blitt litt avlegs da (...) Det går jo litt på sånn mote, at det er ikke så mange som bruker sånn lenger" (BePe8b). Men denne moten er også knyttet til at det er kommet nye, lettere og mer behagelige stoffer på markedet. Informanten har da også fått en ny regndress som er lettere og tynnere og holder regn bedre ute. Den gamle jakken brukes lite, men er fortsatt muligens god nok f. eks. når hun skal ut i båt på hytta. Den har fått et smalere bruksområde. Det er mulig at dette er en viktig grunn til at jeg ikke har registrert mer tøy som har gått ut på grunn av bedre produkter, de kastes ikke men brukes mindre, og mer spesifisert.

Det andre plagget er en bomullsgenser. Informanten har arvet den etter mannen, hun synes den har; "pene farger, men jeg syns den er litt for gutteaktig likevel, og alt for sporty til å gå på jobben med" (BePe11b). Til fritid er den heller ikke ideell, da velger hun heller "forskjellige sånne fleece varianter gjerne med vindstopper i, ikke sant, og på toppen av det hele vannavstøtende hvis det skulle komme en vanndråpe" (BePe11b). Også andre deler av sportsgarderoben har blitt skiftet ut: "f. eks. ting som jeg gikk på ski i før og så har det kommet mye bedre produkter som er mye bedre å ha på seg og som er mer funksjonelt da" (BePe11b).

Det innsamlede materialet er for lite og tilfeldig når det gjelder sportsklær. For å kunne si noe mer om hvordan de nye produktene påvirker bruken av eldre produkter og forholdet mellom de tekniske fremskrittene og endringer i mote, måtte fokus settes direkte mot dette feltet. I en slik undersøkelse ville uten tvil også andre grupper enn kvinner rundt 40 år være interessante.

4.3 Kvalitetsmessig (teknisk) foreldelse

I følge Hille er en vare kvalitetsmessig eller teknisk foreldet når den ikke lenger virker, når den er ødelagt og vanskelig eller dyr å reparere (Hille 1993). Det er dette jeg har tenkt på i overskriften "slitt og shabby". Men i motsetning til Hille vil jeg ikke ta muligheten for reparasjon med i betraktning. Det som da gjenstår er hvorvidt plagget kan brukes slik det er. Omfanget og typen reparasjon avhenger, som jeg tidligere har vist både av kunnskap, tid, lyst (hos kvinnen selv og hennes nærmeste kvinnelige familie) og tilgjengeligheten av disse tjenestene på det betalte markedet. I tillegg kommer kvinnens forhold til det enkelte plagg. Også hva som kan brukes avhenger av den enkelte, men ved å definere den tekniske foreldelsen slik blir det likevel mer håndterbart.

I den følgende analysen er alle begrunnelser for avhending hvor informantene nevner en teknisk årsak tatt med. Disse har jeg gruppert ut fra hvorvidt informantene mener dette skyldes mye eller feil bruk, stell og vask, eller om det er en feil ved varen fra produsentens side.

Tabell 4-4 Kvalitetsmessig foreldelse i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall plagg.

Begrunnelser	Noterte ganger	Prosent av antall noterte avhendingsårsaker	Prosentandel begrunnelser av antall plagg
3. Kvalitetsmessig (teknisk) foreldelse	164	36	50
Slitasje på grunn av mye bruk og vask	84	18	26
Svakheter ved produktet	37	8	11
Feil bruk, stell eller vask	18	4	5
Ubehagelig å bruke	19	4	6
Mislykket reparasjon eller omsøm	6	1	1
	N=459	100	N=319

4.3.1 Slitasje på grunn av mye bruk og vask

Tøy som er slitt på grunn av bruk og vask er den største gruppen innen den tekniske. 26% av klærne er lagt bort fordi det er slitt, eller lagt bort blant annet fordi det er slitt. Dette er den viktigste typen begrunnelse for 8 av kvinnene, og en av de tre viktigste for 13 andre.

"Utslitt etter mine begreper" (BeUn10b), sier en av kvinnene og legger bort et plagg. Og her er det tydelig at begrepene brukes ulikt. Men det ser ut til at det går et viktig skille mellom "utslitt" eller "sundt" og det som er

”slitt” eller ”slitent”. Svært få ting er utslitt. Det som går igjen er plagg som er ”slitte”. Mange av uttrykkene som brukes går på plaggenes fasong de er; ”ut-av-fasong”, ”ufasong”. Andre elementer som går igjen har med fargen eller tekstur å gjøre. Plaggene er ”falmet”, ”stygge i fargen”, ”ikke delikate”, ”blasse”, ”utvasket” og ”triste”. Utrykkene kan også ligge litt midt i mellom: ”slitne”, ”slaskete”, ”sjaskete”, ”velbrukt”.

Kvinnene referer til plaggene mer som utvasket enn som utslitte (på grunn av bruk) Ordet utvasket brukes litt mindre enn dobbelt så ofte som utslitt i intervju B. Avhendingsårsakene stemmer dermed godt overens med kvinnes mening om slitasje i intervju A.

Alt fra kåper til vanter slites, men av de analyserte klærne er det gensere (23), bukser (15) og toppe og t-skjorter (14) det er flest av. Det store antallet gensere skyldes nok både at dette er et viktig plagg, at kravene til at det ser ordentlig ut er større enn for bukser, og at det selges mye dårlig. Det siste mener i hvert fall informantene som trekker frem toppe og gensere når de gir eksempler på for dårlige produkter. ”Gensere spesielt da blir veldig fort stygge, syns jeg. Unødvendig fort stygge. De burde jo tåle én vask” (OsUn4a). ”Jeg er tilbake til bomullstoppene igjen jeg da... det hender jo at det er såpass dårlig kvalitet at etter tre vask så er det ikke noe særlig fasong igjen” (FrIk6a).

Kvinnenes vurderinger stemmer godt overens med det vi så da vi gikk gjennom klærne. Buksene var - i høyere grad en genserne slitte i tradisjonell forstand forstått som at tøyen er blitt tynt, eventuelt hullete. 8 av de innsamlede buksene hadde hull på knær eller i skrittet, 4 av dem hadde flere og store hull. Overdelene derimot hadde andre problemer. Bomullsplagg og ulike typer bomullstoppe og gensere blir ikke slitt på denne måten men skranter. Med det mener jeg at de mister spensten, holdet, eventuelt fasongen og fargen. Det er trolig dette informantene mener med at plagget er ”slaskete” ”utvasket” og lignende. I tillegg til dette var også produksjonsfeil overrepresenterte på toppe. Ullklærne - og en del av de syntetiske materialene har et annet problem; nupper. I det innsamlede tøyen er 13 plagg nuppete, mellom 1 og 4 på fotografisk standard får nupper som går til 5. Dette er med ett unntak plagg for overkroppen.

Typen genser kan også ha betydning for hvor mye slitasje som kan aksepteres. En av flere grunner til at en gammelrosa bomullsgenser ble lagt bort var at den hadde litt flekker, dessuten var ikke fargen riktig ”meg” i følge informanten. Jeg spurte om hun kunne ha brukt den med flekkene hvis hun hadde likt fargen bedre? ”nei ... det blir så shabby liksom, særlig når det er en sånn i utgangspunktet pen modell, det er greiere å gå med flekker på ting som er mer røft da” (BePe8b). Den genseren det her er snakk om hadde trukne knapper bak, og var en tanke innsvinget. Ingen av delene vil ha betydning for

hvor vidt plagget er behagelig å bruke eller ikke. Når det ikke kan brukes som et litt mer "røft" plagg, så er det igjen ut fra de assosiasjonene plaggets design gir. Det har i og for seg ingen ting med plaggets funksjonelle egenskaper å gjøre.

En god del av plaggene har partier med elastikk integrert i plagget. I mange av dem var strikken "råtten" og plagget var dermed slapt, eller ødelagt. Denne måten å integrere strikk har stadig blitt mer vanlig og erstatter strikk som et selvstendig element tredd inn i en løpegang. Strikken kunne dermed byttes når den ble uelastisk. I stadig større grad blir elastikk sydd fast, eller strikket inn. Dermed får plagget en innebygd "datostempling". Strikk råtner også når plagget ikke brukes. Hvorvidt denne formen for slitasje skyldes bruk og vask, eller må tilskrives produsenten blir dermed vanskelig å bestemme. I alle tilfeller er resultatet uheldig, spesielt fordi mange av klærne ikke har en kontinuerlig bruk, men kan ligge "på vent" i form av ny størrelse på opprinnelig eier, eller ny eier.

4.3.2 Svakheter ved produksjonen

Når jeg har kategorisert uttalelser som tilhører denne gruppen har jeg lagt vekt på hvorvidt kvinnen selv tilskriver produsenten feilen. Når et plagg mister farge eller fasong etter en viss bruk kan dette skyldes et (for) dårlig produkt, eller bare vanlig slitasje. Men det kan også skyldes at eieren er nøye, noe jeg vil diskutere videre senere. Når noen av kvinnene bruker dette argumentet mye kan det dermed skyldes at de stiller større krav til produktene enn andre, like mye som at de handler klær med lavere teknisk holdbarhet.

Halvparten av kvinnene bruker argumentet en eller flere ganger og for 4 kvinner er dette en av de 3 viktigste begrunnelsene. Tre av disse kvinnene jobber eller har jobbet i klesforretning. De har det til felles at de alle har interesse for klær og er opptatt av kvalitet. Typen forretninger de handler i, mengde og prisklasse er svært ulik. En av dem handler så å si alt i en av lavpriskjedene, mens en av de andre holder seg til "gode merker".

«Til meg sjøl så kjøper ikke jeg i store kjøpesenter og... fordi jeg irriterer meg når plagget ikke tåler tre vask og det vrir seg og sånn. Da betaler jeg heller dobbelt så mye og får en genser som varer.» (FrIk15a)

Men likevel opplever hun å kjøpe dårlige klær. Og ikke minst - hun bruker ikke klærne spesielt lenge. Med 1,5 år i gjennomsnitt for de avhendede klærne har hun faktisk den korteste brukstiden av alle informantene. Dette er både i

følge SIFOs bedømming- og hennes egen datering av klærne. Et eksempel er en kjole med jakke over. Lommene på jakken er sydd på med litt for mye stoff slik at de bølger seg nedover. «Hadde jeg kjøpt den på Hennes og vært fornøyd med å handle der så hadde det kanskje vært greit, men når du kjøper ganske dyrt, da vil du se litt mer ordentlig ut» (FrIk15b). Selv om hun holder seg til 2–3 merker hun stoler på opplever hun likevel å kjøpe en del dårlige plagg.

Den tredje informanten er spesielt opptatt av kvalitet, og ikke bare i klær men i design mer allment. Hun liker gode, vakre og gamle ting. I intervjuet bruker hun uttrykket ”godt klesplagg”. Klær som faller inn under denne kategorien får godt stell, blir reparert hvis de går i stykker og får henge på loftet når de har gått ut av bruk. Hun er ikke overraskende den som har gjennomsnittlig eldst tøy med 14,3 år i gjennomsnitt (egen vurdering). Med hennes interesse for det gode plagget fører også til oppmerksomhet mot det som ikke holder mål.

Hos den siste av informantene (10) registrerte jeg bare 5 plagg. I tillegg er disse trolig resultat av et mer ”best”-utvalg av avlagte klær. Hun har vært opptatt av å vise meg klær med produksjonsfeil fordi hun tenkte at dette ville være klær vi på SIFO ville være (og burde være) spesielt interessert i.

Gjennomsnittsalderen for klær med produksjonsfeil er ikke overraskende lavere enn for det slitte tøyet med 4,1 år. En del klær er ikke tatt med her fordi jeg mangler opplysninger eller fordi det er klær informanten selv har ”arvet”. Det siste er i seg selv interessant, fordi en del av disse klærne ser tilsynelatende helt greie ut. Det er først i bruk deres svakhet viser seg. De er dermed mulig både å selge og gi bort, men ikke bruke.

Hva er det så som feiler klærne – i følge informantene? Ja det er det meste. De viktigste årsaken er dårlig snitt/fasong/farge eller nupper. Men her finnes det meste fra sømmer som glir ut, manglende knapper, alvorlig feilmerking, feil størrelse (på et plagg som ikke kan prøves) til klær som rett og slett er en dårlig idé. For hva skal man med en vindbukse som ikke er vindtett, eller en hvit, lett sommerbukse som er så gjennomiktig at ”alt” syns? Noen av klærne er også så ubehagelige at de nærmer seg det ubrukelige.

Kvinnenes vurderinger stemte langt på vei med det vi på SIFO så da vi gikk gjennom plaggene. For oss ved SIFO var det ikke mulig å se på forhold som gikk på for rask falming, slitasje osv. fordi de opplysningene om bruken til det er for tilfeldig. Vi begrenset oss dermed til å vurdere søm, snitt og til en hvis grad design. Her registrerte vi 41 feil, som er flere enn det kvinnen selv hadde oppgitt av alle typer produksjonsfeil og svakheter. Spesielt var det påfallende mange av toppene som var skjevt klippet slik at de ikke vil henge pent.

Design er spesielt vanskelig å vurdere. I eksemplet med den utette vindbuksen er problemet forholdet mellom tekniske egenskaper (manglende luftmotstand) og design (rød, strikk i livet, knyttinger med hvite lisser osv.). Her er vurderingen ikke så veldig vanskelig. Det er jo selvfølgelig mulig at buksen er tiltenkt en annen type bruk der vindtetthet ikke er en ønsket egenskap, og at det dermed er vi (og informanten) som har tolket plaggets design feil. Men det er lite sannsynlig. Vanskeligere er det når det er estetikken alene som gjør plagget ubrukelig. Her vil både smak og mote selvfølgelig være medbestemmende. Likevel mener jeg at vi har enkelte eksempler på at designen i hvert fall vanskeliggjør bruk. Et eksempel er et par hjemestrikkede gensere. Kombinasjonen av farger og striper er svært uheldig og må trolig ha virket for "slitsom" selv på miten av 1980-tallet. Likedan er en svart T-skjorte trolig laget mer for å selges enn for å brukes. T-skjorten har en dekor som er tenkt å være morsom, med spørsmålet "hvordan har du det i dag?" sammen med 30 små ansikter som illustrer ulike sinnstilstander. Dekoren er hudfarget og hvit på den sorte t-skjorten og limt på slik at den danner en nærmest klebrig plastfilm oppå bomullsstoffet. Jeg vil tro det vil være vanskelig å finne en lykkelig bruker til denne.

At såpass mange av de innsamlede klærne har opplagte (tekniske) feil fra produsentens side reiser spørsmålet om hvorfor ikke disse klærne har blitt returnert gjennom den retten kunder har til å reklamere. I intervju A spurte jeg kvinnene om de hadde reklamert på klær. Det hadde de, men for meg i overraskende liten grad. En gang er det vanligste svaret. Noen har aldri gjort det, og noen har gjort det noen få ganger.

Et tema som informantene tar opp i denne forbindelse og som ikke er initiert av meg er forholdet mellom pris, og til dels forventet kvalitet og reklamasjon. Det synes som en stor enighet at det bare er på dyre plagg det er mulig eller vil lønne seg å reklamere.

«Nei... hvis jeg kan få kjøpt en bukse til 2-300 kroner, så går du ikke og klager på det. Men skulle jeg kjøpt noe til 1000 og knappene spratt ut og glidelåsen ikke virket og sånn, så ville jeg gått og klaget». (BeUn10a)

Heller ikke klær på salg mener informantene det kan klages på, og noen nevner type butikk klærne er kjøpt i som en grunn til å ikke reklamere.

«(Reklamere) kan man gjøre hvis man kjøper dyre klær. Men det skal mye til før jeg gikk på Hennes & Mauritz og reklamerte, tror jeg. Men det jeg har opplevd på Hennes & Mauritz, er jo at første gangen du vasker det så faller knappene ut eller det går opp i sømmen og sånn, og da gidder jeg ikke gå til Hennes & Mauritz.» (OsIk3a)

”Det er klart det er reklamasjonsrett der og (kjedebutikker), men de bryr seg ikke om kundene, synes jeg da” (FrIk16a).

Reklamere er noe informantene sier de gjør ”hvis jeg har lagt litt penger i det og jeg forventer at det skal holde” (Bæk1a). Men i praksis oppgir denne informantene å ha reklamert en gang.

Da vi så på klærne informantene mente var lagt bort på grunn av feil eller svakheter ved produksjonen spurte jeg også om reklamasjon. Grunnen til at de ikke har reklamert på noen av disse konkrete plaggene er knyttet til den tiden som har gått fra kjøpet til feilen oppsto, eller ble oppdaget, i tillegg til prisen som ble betalt.

Et ganske ekstremt, men ikke desto mindre illustrerende eksempel, er en drakt. Den ble kjøpt for 1000 kr i 1986 og var hverken billig eller på salg. 13 år etter kjøpet ble den vasket første gang. Den hadde til da bare vært brukt i bryllup og andre store selskap. Drakten ble vasket etter anvisning. Dette førte til total ødeleggelse av plagget fordi sømmonnet skled helt ut. Et plagg som ikke tåler å vaskes etter vaskeanvisning er en klar reklamasjonssak, men 13 år etter? Informantene mener at selv et halv år kan være for mye, selv om plagget ikke har vært tatt i bruk i denne tiden. Reklamasjon kan bli uaktuelt fordi det går lang tid fra et plagg kjøpes til det tas i bruk, og enda lenger før det vaskes.

Andre grunner informantene nevner for at de ikke har reklamert er at de har vasket i maskinen plagg som er merket håndvask, eller at de har brukt plagget for lenge, vasket det for mange ganger, eller gjort noe som har gitt noe mer enn vanlig slitasje.

Alt i alt er materialet om reklamasjoner lite, men det er overraskende entydig. Kvinnene har felles oppfatning om når det lønner seg, eller de har rett til å klage. Disse oppfatningene avviker klart fra det som er nedfelt i kjøpsloven. Der det ikke sies noe om klær på "salg". Klagefristen er 2 år for det fleste varer, mens enkelte dyrere varer vil en kunne klage på etter 5 år.

Kvinnenes toleranse for feil, og kunnskap til å avdekke feil ved klærne varierer. I SIFOs gjennomgang registrerte vi flere feil, spesielt ved topper og overdeler enn det informantene hadde pekt på. Feil ved søm og konstruksjon av plagget er lettere å definere, enn feil ved plaggets design. Men i en del tilfeller var slike feil så tydelige at også disse er med. Kvinnene irriterer seg over de dårlige klærne, men reklamerer i veldig liten grad. Den lange tiden som ofte er gått før feilen avsløres er en av grunnene. En annen grunn er kvinnenes egne tanker om når de har "rett" til å reklamere.

4.3.3 Ubehagelig å bruke

6% av klærne er lagt bort helt eller delvis fordi de er ubehagelige å bruke. Det ubehagelige har dels med materialene og dels med snittene å gjøre. Blant materialer er det enten ullplagg som oppleves som stikkete (2 plagg), plagg i kunstfiber eller kunstfiberblandinger som oppleves som kalde, klamme eller ekle (5 plagg). Snittet kan forhindre kroppens bevegelser, som f. eks. et skjørt med for lite gå-vidde eller en jakke med kombinasjonen stivt stoff og kroppsnært snitt. Kombinasjonen snitt og materiale gjør også at en del plagg ikke sitter slik de skal. Det er overdelene som glir ned på skuldrene, bluser som glir opp av linningene. Det ubehagelige ved disse klærne er at de påkaller bærerens oppmerksomhet - de må rettes på. Klær som ikke påkaller en slik oppmerksomhet var en av flere kriterier på "yndlingsklær" i en finsk studie av dette (Raunio 1996). Som før nevnt er det en av informantene som er spesielt opptatt av dette.

Klær som er ubehagelige blir oftere enn andre plagg ikke tatt i bruk eller brukt lite. Dette gjelder 7 av klærne og utgjør nesten en tredjedel. Men det er også en viss sammenheng mellom mote og hva som oppfattes som ubehagelig. Det er påfallende at så mange opplever skjorter/bluser som ubehagelige og arbeidskrevende nå. Det må de tydeligvis ikke ha ment på 1980-tallet da de anskaffet seg mange slike plagg. Hva vi "tåler" av ubehageligheter har uten tvil sammenheng med hvor viktig det er for oss av andre grunner å bruke de bestemte plaggene eller materialene – og det har selvfølgelig også sammenheng med den tekniske utviklingen av stoffer. Trikot-plagg er konfeksjonsindustriens svar på det ettersittende plagget uten bruk av kompliserte (og dyre) snitt. Det erstatter klær som i større grad former kroppen og kan dermed oppleves som mer behagelige. Men samtidig flyttes korsettet inn og blir en del av mentaliteten (Pedersen 2000). Om det føles mer behagelig å holde magen inne, enn å la korsettet gjøre jobben avhenger blant annet av mote.

I tillegg til å bidra til at noen klær går ut av bruk, er også det ubehagelige en grunn til å ikke anskaffe seg bestemte typer plagg eller plagg i bestemte materialer, spesielt kunstfiber.

4.3.4 Mislykket reparasjon eller omsøm

Av de 328 plaggene har jeg funnet 6 som er lagt bort på grunn av en mislykket reparasjon. Årsaken til at klærne er forsøkt endret er alt fra endringer i vekt, mote, endret behov eller feilkjøp til et ønske om å gjøre plagget litt mer spennende. Teknikkene som er brukt er omsøm (sydd inn og sydd om), om-

farging, og malt dekor. Årsaken til at dette har blitt mislykket skyldes delvis manglende kunnskaper (som f. eks. om hvordan de ulike tekstile materialene i en jakke vil reagere ulikt på fargestoffer) og delvis at endringen ikke var radikal nok slik at det som opplevdes som feil ved plaggene fortsatt var tilstede. I et tilfelle orket ikke eieren å gjøre ”prosjektet” ferdig: «Fikk aldri sydd det opp. Orker ikke, har masse sånn i skapet for jeg får aldri gjort noe med det likevel» (OsUn4b).

Det hadde vært interessant å sammenligne mislykkede reparasjoner og omsøm med de vellykkede, men det har jeg ikke materiale til.

4.4 Psykologisk foreldelse

I følge Hille er en vare psykologisk foreldet når eieren er lei av varen og ønsker seg noe nytt (Hille 1993). Strandbakken skriver at dette er ”særlig beskrevet for klær og sko” og kommer videre inn på betydningen av mote (Strandbakken 1997:44). Med det likhetstegnet det ofte har blitt satt mellom kvinner og mote kan man i utgangspunktet forvente at dette er en viktig avhendingsårsak for kvinner.

Samlet utgjør de ulike argumentene som jeg har kategorisert som psykologiske 31% av avhendingsårsakene⁶. Dette utgjør 45% av klærne. Dette er noe mindre enn de tekniske årsakene, men større enn de andre gruppene av årsaker. Det er mulig at de psykologiske årsakene ligger noe høyere enn dette tallet skulle tilsi. Før jeg går inn og ser nærmere på de psykologiske årsakene til avhending vil jeg drøfte dette litt nærmere.

Psykologiske grunner for avhending kan være underrapportert fordi de i mindre grad har status som ”gode grunner” (Strandbakken 1997:45). I denne undersøkelsen viser dette seg tydeligere i andre deler av materialet der spørsmålene er stilt på en måte som får frem et ideologisk nivå. Mange tror f. eks. at de selv avhender mindre på grunn av mote, enn andre kvinner på 40 år. Dette kommer jeg tilbake til senere. Men samtalen rundt de enkelte plagg er

⁶ I kategoriseringen av informantenes utsagn om klærne brukte jeg i utgangspunktet to ulike kategorier for ”umoderne”. Den ene var der informanten selv uttrykte dette. I tillegg hadde jeg en kategori der jeg foreslo, og informanten aksepterte mote som avhendingsårsak. I praksis ble det vanskelig å skille disse to kategoriene fra hverandre. I tillegg ble den sistnevnte så mye mindre enn den første (7 i forhold til 48 registrerte tilfeller) at jeg har lagt de to sammen i den videre bearbeidingen av materialet.

mye mer konkret, og slike mer ideologisk ”riktige” svar kommer av den grunn mindre frem.

Hvorvidt årsaker som skifte i smak eller mote oppfattes som ”gode grunner” er dessuten kulturavhengig. I et intellektuelt radikalt miljø er det åpenbart ikke det. Det kommer frem i følgende intervju:

«De fleste jeg kjenner har veldig behov for å ha en god begrunnelse for at de kvitter seg med ting. Og jeg tror det er få som vil si at... som vil tørre å si at de kvitter seg med klær fordi at de er umoderne.» (KIik13a)

Grunnen til dette er at dette er ”sløsete og usosialt”. Hun tror de heller vil finne ”en annen begrunnelse da: at de passer ikke lenger, er blitt for trange (KIik13). Hennes synspunkter er her helt i tråd med det Strandbakken skriver, og uten tvil har hun rett når vi begrenser det til å gjelde hennes venner. Men dette forholdet til mote – eller til noen av de andre psykologiske grunnene for avhending er ikke noe som preger materialet som helhet. Snarere var jeg (som også synes dette er sløsete og usosialt) ofte sjokkert over fraværet av en moralsk diskurs i mange av informantenes omtale av sitt store klesforbruk.

En annen, og etter min mening viktigere grunn til en underrapportering av de psykologiske årsakene er at disse - som det kom frem i kapitlet om mote, er ubevisste. I mange tilfeller vet ikke kvinnene hvorfor de har sluttet å bruke plaggene. Som kvinnen i det følgende intervjuet sier det: ”Jeg bruker den ikke, aldri. Jeg bare tar den frem og så legger jeg den tilbake”. Når jeg spør om årsaken svarer hun: ”Jeg lurer på om det kan være det at jeg egentlig ikke er så glad i så store mønstre, at det ikke er meg” (BeUn10b). Fordi store mønstre var svært moderne da dette plagget var nytt, men ikke på intervju-tidspunktet spør jeg om det kan være mote som er årsaken. Hun svarer: ”Ja det er nok litt mote og da, ja og så har jeg så mye annet som jeg heller da setter på meg, og den ligger der og opptar plass” (BeUn10b).

Fordi jeg har observert at mote som årsak til avhending kan være svært ubevisst har jeg gått svært langt i å tolke utsagnene i retning av mote. Ikke bare de eksplisitt uttrykkene for mote, men også de implisitt er dermed kommet med. En informant sier f. eks. om en bukse at den er ”for vid i lårene” (FrIk5b). Så lenge hun ikke er blitt tynnere har jeg tolket dette som et uttrykk for at hun finner buksen umoderne.

For enkelte av informantene har mine spørsmål vært med på å bevisstgjøre mote som avhendingsårsak. I utgangspunktet mente hun at mote ikke ”interesserte” henne. Hun mente hun brukte ”den stilen man er sikker på sjøl, for det er det du kommer tilbake til” (KIpe14a). ## Men etter hvert så ble dette endret. Dette kan skyldes en utvidelse av forståelsen av mote som fenomen.

Fra å stå i en motsetning til "klassisk" forsto hun det etter hvert som større endringer. Men det kan også skyldes en større selverkjennelse. Noe hun også sier: "Jeg har liksom ikke trodd at jeg har latt meg styre så mye" (KIPE14a).

«Da skjønner jeg jo at skjortene ser ikke sånn ut lenger, eller det skal ikke være bluser lenger, det skal ikke være sånn. Og det er mote som forteller meg det. Skjønner jeg nå!» (FrIk15a)

Dette kan for denne kvinnens tilfelle forklare diskrepansen mellom det hun sier i intervju A og antall klær som avhendes på grunn av mote.

Under planleggingen av prosjektet var det mote, og til en hvis grad stil jeg tenkte på som psykologisk foreldelse. Det var også mote jeg satt opp mot slitasje i forbindelse med det anslaget kvinnene har gjort over hvordan deres avhending står i forhold til andres. Men i intervjuene fant jeg mange andre grunner for å ikke bruke klærne, som kan karakteriseres som psykologiske. Dette er knyttet til stil, kledelighet, eller til omstendigheter rundt bruken av klærne. De psykologiske begrunnelsene er dermed delt opp i følgende underpunkter:

Tabell 4-5 Psykologiske begrunnelser i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall plagg

Begrunnelser	Noterte ganger	Prosent av antall noterte avhendingsårsaker	Prosentandel begrunnelser av antall plagg
4. Psykologisk foreldelse	143	31	45
I en stil en ikke (lenger) ønsker	42	9	13
Umoderne (uttrykt av informanten)	48	11	15
Umoderne (Forslag fra forsker)	7	2	2
Ikke (lenger) kledelig	16	4	5
Brukt under graviditet	13	3	4
Lei av	5	1	2
For nært knyttet til en ubehagelig opplevelse	3	1	1
	N=459	100	N=319

Det er en vesentlig ulikhet mellom mote på den ene siden og de andre formene for psykologisk foreldelse. Mote referer til vedvarende endringer i klærnes utseende. Hvorvidt informantens klær er i overensstemmelse med gjeldende mote vil således ikke bare være et psykologisk forhold, men også noe konkret og synlig. For de andre formene for psykologisk foreldelse er dette ikke tilfelle. Dette har blant annet konsekvenser for bearbeidingen av materialet. Mens de andre formene for psykologisk foreldelse diskuteres ut fra informantens

utsagn alene, så har jeg i tillegg de innsamlede klærne som materiale i diskusjonen rundt mote. Drøftelsen av slitasje og mote får dermed flere fellestrekk. Noe jeg vil komme tilbake til i kapitlet om avhending og klesvaner. Et annet forhold jeg også vil diskutere der er hvorvidt mote er å regne for en psykologisk årsak for avhending.

4.4.1 Umoderne

Mote er den største grunnen innen psykologisk foreldelse. Også når vi ser på hva som har vært den viktigste avhendingsårsaken for den enkelte kommer mote høyt. 8 kvinner nevner dette oftest, like mange som for slitasje.

Hva slags tøy er det så som er umoderne? Blant de registrerte klærne er det mye bukser og overdelers og lite undertøy, yttertøy, kjoler og skjørt. Men dette gjenspeiler også tendensen i materialet som helhet. Jeg har ikke foretatt en grundig sammenligning av type plagg mellom de ulike formene for avhending. Men det kan se ut som bleserjakker, bluser, bukser (med unntak av svarte og blå jeans) og dertil en del spesielle plagg som tights og vester er overrepresentert blant de ”umoderne” klærne.

Vest, bluse, skjorte og ikke minst tights er plagg som på undersøkelsestidspunktet var ”ute”, eller i hvert felle lite brukt. ”Det var en periode det var veldig sånn, kordfløyel og skjorter i alle fasonger, jeg har en drøss av dem (BePe11b). Det samme kan ikke sies om bukser og bleserne. Her var det heller detaljer ved utformingen av plaggene som var utslagsgivende.

En del av buksene hadde legg og vidde og bleserne kunne være for brede over skuldrene og dobbeltspent. Noen av de ”umoderne” plaggene hadde også spesielle farger eller detaljer som gjorde dem spesielle – og vanskelig for eierne å bruke. Eksempler på dette er rødrotete eller rosa jeans. I det hele tatt har jeg en følelse av å ha sett lite til slitte rosa klær – noe som selvfølgelig kan bero på en tilfeldighet.

Informantene ble ikke bedt om å si hva som er umoderne, men å forklare meg hvorfor de ikke lenger bruker plaggene. Formuleringene knyttet til ”det umoderne” ble dermed svært ulike. Dette gjør plasseringen av utsagnet i kategorien ”umoderne” til et tolkingsspørsmål. Det er en gradvis overgang fra der informantene formulerer dette klart, til der jeg gjør en selvstendig tolkning eller eventuelt stiller ledende spørsmål. Som jeg allerede har vært inne på har jeg gått langt i tolkningen av informantenes utsagn på dette punktet. Fordi jeg tror kvinnes formuleringer i forbindelse med det umoderne ikke bare kan gi et innblikk i hva som ligger til grunn for mine tolkninger, men også kan si noe mer om hvordan de oppfatter mote, vil jeg gå litt nærmere inn på dette.

Grovt sett kan det se ut som det er 5 kategorier av formuleringer som opptrer omtrent like hyppig, og ofte i kombinasjoner.

- ◆ Konkrete beskrivelser av det ved plagget som er galt
- ◆ Henvisning til det som "blir brukt", eller "kan brukes" i dag
- ◆ Angivelse av tid, eller bruk av uttrykket "80-talls"
- ◆ Henvisning til endringer av egen smak eller stil påvirket av mote
- ◆ "Mote" eller moterelaterte uttrykk

I alle de 5 gruppene kan mote være mer eller mindre implisitt kontra eksplisitt formulert, og mer eller mindre bevisst eller ubevisst fra informantens side.

De konkrete beskrivende formuleringene kan være konsentrert om da plagget var moderne, som i denne samtalen om skjorte og vest: "Ja også buuts, det var den gang det var ålreit med buuts. Det var vel gjerne en eller to vintre hvor dette var litt hått. Noen moter sånn går veldig fort over" (BePe11b). De konkrete beskrivelsene kan knyttes direkte til mote: "Da det var veldig moderne med leopard" (BePe9b). Eller det kan være beskrivelser av hvordan moten er i dag (og som dermed gjør plagget uaktuelt.):

"Det har skjedd det siste året at det går an å ha gensere oppi buksa uten å hjemme seg. Det er muligens derfor at jeg ikke tar frem de største plagga lenger. Det har ikke blitt så farlig å vise frem rumpa lenger som det var." (FrIk15b)

I sitatet kommer hun også inn på hva som "går an", dermed refererer hun også til hva som blir brukt eller kan brukes i dag. Dette uttrykkes på flere måter som f. eks. at plagget har blitt "litt feil nå" (FrIk5b). En neste gruppe refererer på ulike måter til tid. Selve uttrykket "tid" kan brukes som i "gått ut på fasong og tid" (BæIk2b). Eller de kan snakke om at det "tross alt har gått noen år", tiden har "løpt fra plagget" eller at det har "gått ut på dato". En siste mulighet er at det refereres til tid som årstall – og da gjerne 80-tallet, som nærmest blir brukt som et synonym med umoderne "typisk 80-talls". En del refererer til endringer i egen smak eller stil som de så mer eller mindre eksplisitt relaterer til motendringer.

Mens beskrivelsen av hva som "går an" ser på mote som en ytre faktor, er henvisningene til endringer av egen smak beskrivelser av mote som en indre endring: "Nå syns jeg ikke den er noe fin lenger. Det er noe med de stripe- ne på tvers som jeg unngår (...) forandret meg litt sånn i stil, det kan vel være påvirkning av mote og litt sånn forskjellig." (OsIk3b) eller:

«Det var i 80-åra litt bredere og kortere. Det handler ikke mest om påvirkning fra moter, men ønske om å være mer lang og kvinnelig, og mindre guttete. Og kanskje er det mote som påvirker meg til det, eller så er det min egen utvikling: "føler meg mer som en kvinne på en måte" (det siste i en ironisk tone)». (Halk18b)

Dette sitatet reiser også et spørsmål som har med årsaken til endringene i mote. Det kan jo tenkes at det ikke er mote som får informantene til å ønske å være mer kvinnelig, men de samme årsaken som får både informantene og moten til å bli mindre maskulin. I forskningen knyttet til mote er dette et gjennomgående tema f. eks. blir "new look" forklart som en ønske om å komme tilbake til de kvinnelige idealer etter de mannhaftige klærne krigen medførte (Steele 1985).

Den siste gruppen er klart den enkleste. Her brukes moterelaterte uttrykk direkte. Klærne er "håpløst umoderne", "out", "gammeldagse" eller "ikke klassisk nok".

Som det har gått frem i det foregående er mote noe som brukes ulikt, både som noe indre, noe ytre, noe valgt og noe uunngåelig. De 5 ulike måtene mote ble brukt som grunn for avhending kan tolkes som; (1) henvisning til selve stilskiftet, (2) mote som norm, (3) mote som en materialisering av tid, (4) en prosess som virker gjennom endringer av smak, og til slutt (5) som et selvforklarende system - en del av vår kultur som vi ikke stiller spørsmål ved. Det er verdt å merke seg at bare en av disse måtene å forstå mote kan sies å være psykologisk. Dette vil jeg komme tilbake til.

4.4.2 Ikke (lenger) min stil

I behandlingen av dette har jeg slått sammen 3 former for psykologisk foreldelse; det som er i en stil informantene ikke lenger ønsker, det som ikke lenger er kledelig og til slutt også det som oppfattes som for ungdommelig.⁷ Blant kvinnene er det flere som har dette som en av de aller viktigste årsakene for avhending. I mange tilfeller har det vært vanskelig å skille denne kategorien fra det umoderne. Dermed er det også mye overlapp mellom de to kategoriene. Men stil og mote er som vi har sett ikke det samme.

⁷ Mellom de tre grunnene til avhending er det 4 overlapp. Summen bli dermed ikke $42 + 16 + 9 = 67$, men 63 fordi overlappene må trekkes fra når de summeres. Se tabell i vedlegg eller i innledningen til psykologisk foreldelse. Til sammen er disse tre avhendingsårsakene notert 63 ganger, dette er 13,7% av avhendingsårsakene, og 19,5% av de avhendete klærne har blitt lagt bort helt eller delvis av disse årsakene.

Det er to viktige temaer som går igjen; kledelighet og stil, forstått som type. I begge temaene er alder en avgjørende faktor.

Kledelighet kan være knyttet til detaljer, men har som tidligere behandlet oftest med farger å gjøre. Et skjerf har gal farge. Det var en gave fra en god venninne: "Hun vet det nok nå at jeg ikke liker svart, men ikke da hun kjøpte det. Jeg snakket ikke så mye om det at jeg ikke likte svarte klær, jeg bare kjøpte det ikke. Skjerfet har ligget i 8 år og vært i bruk en eneste gang. Eieren mener selv skjerfet er; "veldig pent etter mine begreper. Det er fantastisk fint" (KIPe14b).

Farger kan også kuttes ut av andre grunner enn kledelighet. Det kan f. eks. være en måte å få en mer ryddig garderobe: "Så har jeg egentlig kvittet meg med alt som er sort, jeg har besluttet at jeg ikke vil ha både sort og blått, og da falt det bort" (BæIk1b). Informanten referer her et kjent råd både fra opplæringen av kvinnen i den nye forbrukerrollen på 1950-tallet (Klepp 2000) og fra dagens ukeblader. Tanken er at begrensingen til noen farger vil gjøre det lettere å ha "riktig" tilbehør uten å måtte ha veldig mye. Alder påvirker hva som oppfattes som kledelig. Klærne skal skjule uønskete tegn til aldring.

«Den var fin når jeg var brun og fin (...) Men da var rosa mer moderne. Jeg føler meg for gammel til rosa, og så treffer den akkurat der nede på rumpa (...) Det blir helt feil, jeg får verdens største rumpe skjønner du. Det er den linningen og lengden, det hele blir feil altså.» (Halk18b)

Rosa er hun for "gammel til", rumpa er blitt for stor i forhold til lengden på blusen og i tillegg er det noe galt med skjæringen i halsen. "Jeg liker veldig godt den skjæringa (...) men nå begynner jeg å bli rynkede altså" (Halk18b). Rynkene avsløres med den dype v-ringingen så også det er blitt galt. En annen informant har problemer med en kjole; "den er uten ermer og jeg ser jo det at nå som jeg har begynt å bli eldre så er ikke det så pent lenger alltid, bare akkurat midt på sommeren når du er kjempebrun" (BePe9b).

De karakteristikkene som går igjen når gal stil blir beskrevet er for: "damete", "pikete", "tekkelig", "søt", "konete" eller rett og slett "kjerring". Det siste uttrykket brukes oftest. Det er flere overraskende ting ved dette. For det første er det påfallende at de er for mye av ulike feminine egenskaper ved klærne som gjør at de ikke brukes. Riktignok finnes det blant de umoderne klærne en del som er for vidt og mannhaftig. På 1990-tallet skulle kroppen synes, men klærne skulle likevel ikke være for feminine. Det er for eksempel

utenkelig at klærne skulle kunne være for lite søte, for lite damete eller for lite pikete. Å være feminin på den "riktige måten" kan være å gå på stram line. Det blir lett for mye kvinnelighet.

Utrykket "kjerring" i nedsettende betydning faller meg tungt for brystet, ikke minst når det som her brukes av kvinner. Utrykket brukes også i moteblader rettet mot kvinner. Hva er det det betegner, hva er kjerring? Et skjørt som er "definitivt kjerring" (BePe11b) beskrives slik: "det er plissé og det er grått med rødrosa blomster (...) kontor, fru kontor med hvit bluse, herregud!" (BePe11b). Det er påfallende at klærne som karakteriseres som "kjerring" i dette materialet alle er spesifikke feminine plagg: skjørt, kjoler eller bluser. Selv om jeg vet at uttrykket også brukes om bukser⁸

"Kjerring" har noe med mote å gjøre, men det har trolig også sammenheng med alder. Klærne som kan virke "for damete" på en 40-åring, kan ha vært helt fine på samme dame da hun var rundt 30. Da ville det "damete" kunne virke som en fin kontrast til det ungdommelige, mens det fremhever det "satte" ti år senere. Noe slikt er muligens grunnen til avhendingen av en rød og sort uniformsinspirert festkjole. Den har etter informantenes mening noe "gammelmodig over seg" (BePe11b). Men kjolen sitter pent og gjorde stor lykke på slutten av 1980-tallet.

Det som er "kjerring" er feminint på feil måte. Kjerringen er eldre enn det informantene ønsker å være. Men klærne kan også være for feminine på en ungdommelig eller retter sagt for utfordrende måte. Om det er deres alder i seg selv eller deres status som mødre, gifte eller plass i arbeidslivet vet jeg ikke. Selv nøyer de seg med å si at de har "vokst fra", blitt ferdig med eller ikke lenger kan bruke disse plaggene.

To korte og trange kjoler er fra en "tid da jeg var veldig mye utpå byen. Jeg hadde ikke noen mann og barn da (...) jeg har mye minner med dem – hatt mye moro da vet du" Nå vil hun føle seg for "krampaktig" (FrIk6b) hvis hun skulle gå med dem.

En kjole er et feilkjøp fordi den viste seg å være for kort. Eieren har aldri brukt den og kommer heller ikke til å gjøre det. "Vart for kort og vart som en fjortis som ungdommen sier" latter (InUi21b). Å kle seg som en ungdom kan for noen være galt i seg selv, som tidligere behandlet.

I materialet finnes det enkelte eksempler på at informantene forsøker å bli "flinkere" til å bruke skjørt, kjoler eller rød farge "Dette er et sånt typisk eksempel på et skjørt som jeg har kjøpt, men som jeg omtrent aldri har brukt.

⁸ I et materiale om ungdomskoleelevers klesbruk brukes det f. eks. om bukser som går helt opp i livet. (Arnesen 2000)

(..) For da trodde jeg at jeg skulle bli flinkere til å bruke skjørt”. Hvorfor ”flinkere” spør jeg: ”Jo for jeg synes vel kanskje det hadde vært lit ålreit i godt voksen alder, men det går ikke så bra” (FrIk16b). Her knyttes flinkheten opp mot det som passer i forhold til alder. Men selv om hun mener at dette vil ”passe” så får hun det ikke til, det ”går ikke så bra”. Også andre kan ha meninger om hva som ”passer” i forhold til alder. De andre som omtales i materialet er ikke først og fremst mannen eller venninner men foreldre (og spesielt mødre). En så å si ubrukt pels er en gave fra foreldrene. ”Dem kjøpte jo en pels da, men jeg valgte jo blant en del pelser, men det er noe med pels som ikke passer til meg.” (...) ”Men dem synes at det hørte liksom litt med da” (IkB). Når foreldrene mener at ”det hører med” har det trolig med alder å gjøre.

Alder og stil kan også ha noe med slitasje å gjøre. Om en bomullsfrakk sier informant: ”Den likte jeg godt, men jeg har blitt for gammel og jeg har vokst bort fra den.” Nå må det være ”litt mer ordentlig (Halk18b). Selv om hun fortsatt liker frakken, vil hun ikke bruke den. Den er for slitt i forhold til hennes alder.

Gal stil behøver ikke ha noe med alder å gjøre. Det kan også være knyttet til smak som tilfelle er med denne kåpen som er ”arvet” av en fjern slektning. Den er:

«Litt for stor for meg, men en kåpe som faller i smak i tiden, for den er grå som alt skal være nå og den er gørrkjedelig og uformelig og det syns alle er topp så jeg har fått så mye komplimenter for denne kåpen som jeg syns er stygg som fy. Men jeg har brukt den en del da fordi jeg ikke har noe annet vinterplagg » (Kllk13b)

Kåpen er etter hennes mening ”stor, uformelig og trist – nesten som en spøkelsesdrakt”. Men den er ”moderne”. I dette tilfelle er ikke det at den (etter informantens mening) er moderne noe ankepunkt mot kåpen i seg selv, slik tilfellet er med en gortexjakke jeg skal komme tilbake til.

I enkelte tilfeller er klærne kjøpt i gal ”stil”, som noen klær kjøpt i utlandet. Tilbake i Norge endrer konteksten klærne skal brukes i så mye at de simpelthen oppleves på en annen måte.

«Du vet vi hadde med oss veldig mye fra Thailand som vi syntes veldig om når vi va der, men så når du kjem, du blir så blende tå, ja så tenker du at det hadde vært artig å hatt sånn skal jeg kjøp meg, så kjem du heim, hjem til vintermorgen sant, du bruker itte i hele tatt. » (Uib)

Stil er noe man velger ut fra hvem man er og vil være. Også andre kan prøve å påvirke stilen og den påvirkes av alder og ens omgivelser. I intervjuene finnes

enkelte fortellinger om endringer i stil. F. eks. fra freakete ungdomstid til mer vanlig som voksen. Men disse større endringene gjentas ikke som grunn for avhending. Muligens fordi det ligger såpass langt tilbake i tid. Et annet tema fra det første intervjuet, nemlig den vanskelige balansegangen mellom ulike måter å uttrykke det feminine gjennom klærne, kommer derimot tydelig frem. Kvinnene ønsker å finne en balansegang mellom for ung og for sexy femininitet og en eldre, satt og usexy femininitet uttrykt som "kjerring". Her er det tydelig en del skjær i sjøen og det feminine blir lett "for mye" på den ene eller andre måten.

4.4.3 Brukt under graviditet

En del av de klærne som brukes under graviditeten er spesielt lånt eller kjøpt inn for dette formålet. Etterpå er det ikke bruk for dem og de kan regnes som spesielle plagg for denne "anledningen". Avhendingen av dem vil da gå under situasjonsbestemt foreldelse. Graviditet fører ofte til en mer eller mindre varig endring av kroppen som også påvirker avgjørelsen. Disse forhold vil jeg ikke diskutere videre her. Det jeg derimot vil rette oppmerksomheten mot er hvordan graviditet brukes som begrunnelse for avhending av klærne som ikke er i gal størrelse, og som ikke er omstendighetsklær i utgangspunktet. 3% av klærne er lagt bort med denne begrunnelsen. Det er dermed ikke noe stor grunn for avhending. Men ingen av informantene hadde nylig vært gjennom en graviditet slik at dette var aktuelt for dem. Dermed kan det likevel være en årsak verdt å se nærmere på. To kvinner har spesielt ofte brukt denne avhendingsårsaken, begge hadde nylig fått barn.

Jeg har også vært gravid, og brukte for det meste klær jeg allerede hadde – etterpå fortsatte jeg å bruke disse klærne uten å tenke at det skulle være noe galt i det. Jeg ble dermed overrasket over at såpass mange av informantene anså at det at klærne hadde vært brukt under graviditeten gjorde dem uaktuelle for videre bruk. Senere har jeg i samtaler med andre fått vite at dette er "helt vanlig". Hva er det som da er galt med klærne?

I de to første eksemplene vi skal se på er det typen plagg eller plaggets stil som er feilen. Klærne er ikke laget som, men har fungert som omstendighetsklær. Det først er en viskose kjole, "ikke egentlig mammkjole" (FrIk6b) som hun etter eget utsagn "gikk igjen i" både på jobb og som "gåbortkjole". Men hun ville "aldri brukt en sånn kjole hvis jeg ikke var gravid da, jeg liker ikke sånne telt. Nei" (FrIk6b). Under graviditetene brukte hun også tights, selv om hun "hater tights egentlig, men det er greit i den tiden der (...) så sparte jeg egentlig de andre buksene jeg hadde" (FrIk6b). Her er det

kommet flere ulike begrunnelser frem. Klærne kan være i en type eller en stil en ikke ellers liker, men som passer da. I tillegg gir hun uttrykk for å unnlate å bruke sine vanlige klær for å spare på dem. Men fortsatt vet vi lite om hva ved bruken under graviditeten det er som ødelegger klærne.

I en del av sitatene bruker ikke kvinnene graviditeten som direkte begrunnelse for avhendingen, isteden sier de at plagget har "mistet fasongen". Klær tar jo form av kroppen, så dette er selvfølgelig en mulighet, men så lenge jeg ikke kan se at plagget har fått noen ufasong har jeg ikke helt kunnet godta dette. I andre tilfeller henviser de til selve bruken av plagget som omstendighetsplagg som en grunn i seg selv til å slutte å bruke plagget: "Det er jo ikke så fryktelig artig å gå med den etter at du har gått gravid med den" (FrIk6b), eller: "Jeg har gått gravid i den flere ganger, da synes jeg liksom jeg har brukt den opp" (FrIk6b). "Brukt den mye til det bruket der (gravid) og derfor bruker jeg den ikke lenger nå. Det sitter litt i" (FrIk6b). Hva som sitter i vet jeg fortsatt ikke, men det er mulig det har med fasong å gjøre, samt med uttrykket "brukt opp".

En kvinne har en blå collage genser hun ikke ønsker lenger. Genseren er rundt 4 år gammel, den kostet ca 1100 kr. "for det er sånn ungdomsmerke som er veldig dyrt". Om plagget sier hun: "Når jeg ser på den nå, så akkurat den halsen det er i år, det med to sånne..." Genseren er altså moderne i år. Og hun bruker fortsatt mye mørkeblå college gensere. Men "når jeg hadde godt gravid i den så var den på en måte ødelagt, for da følte jeg meg liten og litt sånn bollete når jeg tok den på meg" (FrIk15b). Her kommer en forklaring. Det er ikke fasongen på genserne, men følelsen hvordan kroppen ser ut i den som fortsatt "henger i". Dette er trolig forklaringen på de andre plaggene som "har mistet fasongen". Det er ikke klærne men følelsen av kroppen i klærne som er ut av fasong.

Klærne er dermed ubrukelig når eieren ikke er gravid, men kan selvfølgelig fortsatt brukes under graviditet, av en selv eller andre. En bomullsjakke med brodert pynt, som heller ikke er produsert som omstendighetsplagg, har "gått på vandring mellom alle mine venninner, og nå er den tilbake her, og alle har brukt den" (BePe11b). Plagget er uaktuelt for annet bruk, men fortsatt absolutt brukbart som omstendighetsplagg. Det kan også hende at denne vandringen mellom "alle mine venninner" representerer en tilleggsverdi (så lenge de var gravide) som et ledd i kvinnefelleskapet.

4.4.4 For nært knyttet til en ubehagelig opplevelse

Det er bare tre ganger jeg har registrert argumenter i denne kategorien. Det særegne ved dette argumentet er at det ikke er noe galt med plagget i seg selv, men at det forbindes med noe ubehagelig. Det kan være en lite fordelaktig kommentar fra en annen, eller at en selv mener å en gang ha sett ufiks ut i plaget.

Det siste er tilfelle med et olaskjørt. Det er etter eierens mening "ikke så gammelt", ca. ti år, men det er noen år siden sist bruk. "jeg så et bilde av meg selv med det skjørtet. (...) jeg vet ikke hvorfor jeg sluttet å bruke det. Jeg følte meg plutselig så forferdelig ufiks i det. Jeg vet ikke helt (OsIk3b).

En annen mulighet er at eieren har sett noen andre i plagget, i hvert fall hvis denne andre ikke er en som vedkommende ønsker å se ut som. Det er tilfelle med denne genseren som svigermoren strikket til seg sjøl, men som informanten fikk." Og den har jeg brukt en gang, satt og så på TV og "hallo-dama" hadde genser... Herregud, hvor har jeg sett en sånn genser før? (latter) Det er uklart hvorvidt dette er den egentlige grunnen til at hun ikke har brukt den, eller om det også har med å gjøre at den er for "damete" (NaIk23b).

I intervju A forteller den samme kvinnen om et skjørt. "Kjøpt i full fart". Men både hun og datteren synes det var fint. Men "så var det noen som sa til meg: gud, det der var så kjerringaktig" og dermed så har det hengt. Jeg har ikke brukt det" (NaIk23a). Dette er noe hun har opplevd flere ganger. Hun bruker ikke plagget etter en slik kommentar. Det som er endret er hverken plagget, eller hennes smak, men det er en negativ følelse som blir hengende ved plagget.

Klærnes mening er ikke "bare" avledet av deres fysiske form og egenskaper, og heller ikke "bare" av de sosiale normer og konnotasjoner de er forbundet med. Også private følelser og opplevelser kan klebe seg til klærne og bli en del av dem. Dette blir tydeligst i forbindelse med dødsfall - en situasjon forbundet med der spesielt sterke følelser aktiviseres. Den videre bruken av den døde klær er langt fra bare et spørsmål om å finne en ny bruker praktisk og økonomisk. Noe av den døde kropp og kanskje til og med sjel forbindes med plaggene og dette blir det tatt hensyn til i den videre behandlingen av dem. Dødsfall er en ekstrem situasjon der mye "irrasjonelt" kommer frem. Men jeg mener det er den samme typen overføring av tilstander eller følelser som skjer i argumentet om at klær som er brukt under graviditet, eller i forbindelse med en ubehagelig opplevelse, ikke fortsatt er brukbare.

I det daglige er det det samme fenomenet som gjør at noe av "tilstanden" ved det å være gravid følger plaggene. De er permanent i "ufasong" og

det skal mye til å løsrive plagg fra negative kommentarer eller andre uheldige opplevelser.

4.4.5 Lei av

Som det kom frem i diskusjonen om kvalitet, er "lei av" noe som flere av kvinnene snakker om. De bruker dette som et argument mot å legge for mye penger inn i plaggene. Med billige plagg kan man skifte oftere og forhåpentligvis dermed ikke bli "lei av" dem. Jeg hevder mot dette synet at dette kan bli selvoppfyllende. Jeg har vanskelig for å tro at gode plagg, som eieren liker, kler og trenger, blir utsatt for dette fenomenet.

Med bakgrunn i dette - og i formuleringen av de psykologiske avhendingsårsakene der Hille og Strandbakken også bruker uttrykket "lei av", lot jeg dette være en kategori for avhending. Men her skulle det vise seg å bare dukke opp 6 tilfeller.

Et av dem er en bukse. "Den er litt sånn nyere dato og den har kostet flekk (...) Men det var veldig vellykket en stund, jeg tror snittet i denne er veldig pent til meg, men så fikk jeg nok av den" (BePe11b). Dette til tross for både det pene snittet og at den er "litt nøytral og passet til mye av det jeg hadde". I tillegg til å være lei av den mener hun også at buksen er litt "umoderne".

Et råd for økonomiske kleskjøp er som tidligere drøftet å holde seg til "nøytrale" ting på basisplaggene for så å "skeie ut" med tilbehør og småplagg. I materialet er det bare et eksempel på at et plagg med en litt outrert detalj har gått ut av bruk fordi eieren ha blitt lei av den. Dette er en rød genser i ull/akryl, med en sort hals. Det er et par år siden eieren kjøpte den, og nå "blir (den) liggende i skapet" (Nalk23b). Hvorfor spør jeg: "Nei, jeg tror at jeg begynner å bli lei...", sier eieren og legger til at den ser "sjarken" ut (uten at jeg kan se det).

Det er som det kommer frem i disse to eksemplene slik at klærne eieren er "lei av" også feiler noe annet. Ikke i noe tilfelle har informanten opplyst dette som den eneste avhendingsårsaken. De kan være umoderne, litt for spesielle eller litt slitt. Det som interesserte meg mest var om kvinnene kunne bli "lei av" klær som de i utgangspunkt likte og som ikke var noe annet galt med enn at de hadde brukt dem "opp". Det kan virke slik i diskusjonen om klesvaner. Materialet her er lite. Men jeg har i hvert fall ikke funnet noe eksempel der dette er tilfelle.

Alt i alt brukes "lei av" svært lite som avhendingsårsak. Dette er litt overraskende. En skulle tro at et ideologisk såpass problematisk synspunkt ville komme tydeligere til uttrykk i det mindre ideologisk pregede materialet som intervju B er. Er det mulig at kvinnene i mindre grad enn de tror blir "lei av klær"? Eller at de ikke blir det i det hele tatt? Kanskje er det slik at de tror de blir lei av ting og handler ut i fra det, mens det i virkeligheten er helt andre grunner til at tøy legges vekk. I tilfelle er det svært interessant, ikke minst fordi en da kan begynne å spekulere på hvorfra denne tankegangen kommer - og hvem som tjener på den. En annen mulighet er selvfølgelig at det gir seg andre språklige former i diskusjoner rundt enkeltplagg, eller at det beror på tilfældigheter.

4.5 Ikke tatt i bruk

Dette er en type "avhendingsårsak" jeg ikke tidligere har sett behandlet. Det er også en underlig årsak - for hvorfor anskaffe ting som en ikke ønsker å bruke? Mange av klærne er det informantene kaller "feilkjøp, impulsjøpet og sånne ting" (BæIk2a). Alle vet hva feilkjøp er. På et spørsmål fra meg om et plagg kan regnes som feilkjøp svarer en av informantene slik: "Halvveis feilkjøp da, men jeg har tross alt brukt den" (FrIk6b). Et skikkelig feilkjøp er ikke tatt i bruk i det hele tatt. Begge deler er tatt med og fordelingen av denne begrunnelsen er som det går frem av denne tabellen.

Tabell 4-6 Avhendingsårsaken "Ikke tatt i bruk" i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall plagg.

Begrunnelser	Noterte Ganger	Prosent av antall noterte avhendingsårsaker	Prosentandel begrunnelser av antall plagg
5. Ikke tatt i bruk	60	13	19
Aldri brukt	29	6	9
Brukt kun noen ganger	31	7	10
	N=459	100	N=319

Det er 60 plagg i denne kategorien og 19% av de registrerte plaggene er dermed lagt bort før de er tatt i bruk! 29 av disse plaggene har aldri vært brukt, mens de resterende 21 er brukt en gang eller to uten at det var en suksess. Det er likevel ikke den korte brukstiden isolert som er kriteriet for et feilkjøp. For

enkelte plagg - og for enkelte kvinner - vil en så kort brukstid være akseptabelt.

Det er ikke alle plaggene jeg har alle opplysninger om. I en del tilfeller husker ikke informantene hvor plaggene kommer fra, i andre tilfeller har jeg glemt å spørre. Men for 47 av plaggene er informasjonen relativt fyldig. For disse klærne gjelder det at litt mindre enn halvparten er anskaffet av informantene selv, 11 plagg er arvet⁹ og like mange er gaver, fire plagg har litt ulik opprinnelse. Jeg har ikke noe full oversikt over gaver ellers i materialet, men det er klart at en andel her er stor.

Det som "feiler" gavene kan være at mottakeren ikke liker dem eller ikke synes hun kler fargen eller fasongen. Men det kan også være at hun ikke bruker den type plagg som er gitt bort. Dette gjelder nattøy eller undertøy i kunststoff, superundertøy til en som sverger til ull, eller "stikkete" ullgensere til en som opplever at ull klør.

Noen av gavene er gitt slik at mottaker selv har kunnet velge. Likevel har ikke kjøpet blitt vellykket. Det hjelper ikke å velge pelsen hvis man ikke ønsker seg pels, eller å velge kåpe når det ikke finnes noe man liker i butikkene.

Klærne som er arvet er ikke sjelden også opprinnelige "feilkjøp". Det er som jeg har vært inne på mulig at "feilen" så å si er innebygget i plagget. Det kan være produksjonsfeil som gjør dem vanskelig eller umulig å bruke, selv om de ser tilforlidelige ut. Men med et så begrenset materiale er det vanskelig å gå dypere inn i dette.

Jeg stilte innledningsvis spørsmålet om hvorfor man anskaffer klær som man ikke vil bruke. I dette spørsmålet ligger noe av kjernen til å forstå feilkjøpene, nemlig anskaffelsen. I den prosessen det er å skaffe noe nytt vil det, som vi har sett, være ulike forhold som taler for og i mot. Det som taler for kan være at kvinnen liker å anskaffe nye ting, at hun liker plagget, at hun har brukt for det, eller at hun ikke vil skuffe giveren. Mot anskaffelsen taler forhold som at hun ikke liker å anskaffe nye ting, at det koster penger (som kan brukes til noe annet) og muligens også forhold som transport og oppbevaring.

Felles for tøyene som ikke er tatt i bruk er at terskelen mot anskaffelse er lav. Det som skjer da er at andre forhold enn om man virkelig trenger og liker plagget blir avgjørende. At dette er tilfeller ved arv og gaver er opplagt. Det koster lite å si ja, giveren blir glad og selv har kvinnen ingen annen kostnad enn å måtte oppbevare gaven en viss tid. Omkostningen ved å si nei, eller bytte plagget er opplagt større både følelsesmessig og praktisk. Hva da med de klærne som eieren har kjøpt selv?

⁹ Med "arvet" mener jeg her overtatt etter andre som ikke lenger ønsker å bruke dem.

I intervju A var også feilkjøp et tema. Jeg spurte om kvinnene hadde klær i skapet de aldri hadde brukt, eller brukt en gang eller to. Dette bekreftet de aller fleste og de fortalte om feilkjøpene sine. Disse historiene er påfallende like. Det de trekker frem er det spontane og lite gjennomtenkte ved selve valget av plagg, samt hvor billig plagget var. Mye av det samme preger fortellingene om feilkjøp i intervju B. I over halvparten av tilfellene har informantene uoppfordret fortalt at plagget var kjøpt på salg. Det er godt mulig at andelen her er større i og med at dette ikke er et forhold jeg har spurt om. Når såpass mange har fortalt dette er det interessant av flere grunner. For det første er det klart at et billig plagg og spesielt et plagg som ellers koster mer er et forhold som gjør terskelen mot kjøpet lavere. Men det er også tydelig at informantene bruker "salg" som en forklaring ovenfor seg selv (og meg) på hvorfor feilkjøpet kom i stand. På spørsmål om hva en genser (som hun aldri har brukt) kostet svarte en slik: "Nei det er ikke mye det 50 kr. Kanskje 70, det er sånn billiggreie du bare plukker med deg" (BePe11b). For en del av kvinnene oppleves ikke feilkjøpene som belastende hvis prisen bare er lav nok.

«Men så føler man egentlig ikke at det gjør noe, fordi at man har ikke betalt så mye for det. Sett at jeg har kjøpt en blazer for 250 og har brukt den 2-3 ganger, så sender den på brukt... eller gir den bort til en venninne, da er det...» (BePe9a)

Her ser vi at i tillegg til lav pris er også muligheten til en akseptabel avhending avgjørende for resonnementet.

Fortellingene om feilkjøpene inneholder også andre elementer som skal bidra til å forklare hva som ble utslagsgivende for det dårlige valget. Det kan være dårlig tid, trangt eller eventuelt varmt i prøverommet, eller plagget kan være et av flere som ble kjøpt samtidig. Å handle sammen med en venninne kan også i enkelte tilfeller senke "terskelen" for innkjøpet. En bukse er kjøpt på "Salg på Verner Jakobsen vinteren for et og et halvt år siden. Halv pris 400 ca. satt ned fra 850 eller noe sånt" (OsIk3b) Buksen er aldri brukt.

«Jeg prøvde den slett ikke. Og så var det så lang kø foran prøverommet. Og så hadde jeg prøvd en annen bokse av samme merke, en kordfløyel og så regnet jeg med at når det var samme størrelsen så ville det være sånn noenlunde, og så videre. Men jeg hadde ikke sant skjorter og trøyer og teskjorter og ikke sant og så var det veldig trangt der nede. Og det er jo ikke da men gjør de veldig gode veloverveid sjakktrekkene.» (OsIk3b)

Også formen for handel kan være avgjørende. Noen former er mer kjent for å lede til feilkjøp. Slik forklarer f. eks. en av informantene feilkjøpet av en genser: "Postordre, ja nettopp det er vel sakens kjerne" (FrIk6b).

Et par av plaggene er anskaffet under press. Det er oppstått en situasjon hvor et raskt innkjøp av et klesplagg var nødvendig. Ofte er da både tiden og utvalget begrenset. Det umiddelbare behovet for klesplagget vil veie så tungt at plaggets brukbarhet i liten grad blir overveiet.

Et eksempel på dette er et skjørt i polyester innkjøpt på en reise. Kjøpet gikk i "hu og hast for å finne noe å ha på kvelden. Vi gikk ut med jobben. Vi hadde misforstått vi skulle være penere kledd enn det vi hadde med i kofferten (OsUn4b)".

I dette tilfellet ble plagget brukt, og det oppfylte således sin funksjon. Men for mange av plaggene gjelder det at de aldri har vært tatt på. Hvorfor går da kvinnene ikke tilbake med dem? Jeg har tidligere omtalt reklamasjoner og hvorfor informanten ikke benyttet denne retten oftere. Når det gjelder feilkjøpene kan det også se ut som om kvinnene oppfatter dette som selvfor skyldt. Det følgende eksemplet er en jakke som til tross for at den er ubrukt både har hull og er skitten. Hvorfor ikke reklamere? "Nei. Da var det litt sånn du får takke deg selv. Med halv pris og full fart" (FrIk15b).

Kvinnenes holdninger til feilkjøpene er blandet, det er mye smil og selvironi ute og går. Noen sier at de har blitt flinkere enn de var før. Klær som ikke er tatt i bruk finnes blant et stort flertall av informantene. For to er dette den viktigste årsaken for avhending, mens det er en av de tre viktigste for 7 til.

Bare en av kvinnene sier at hun ikke gjør feilkjøp:

«Nei. Nei. Det gjør det ikke. Jeg kjøper meg itte klær og heng i skapet og gir det bort etterpå. Det gjør jeg itte. For når jeg har kjøpt noe klær, så vet jeg at det er detta jeg vil ha. Detta er jeg ute etter. » (HaUn17a)

Hennes strategi er å deponere på klærne og så gå tilbake med det som viser seg å ikke passe. Hun kan bruke lang tid på hvert kleskjøp og kjøper også lite klær. I løpet av de 11 månedene mellom mine to besøk hadde hun lagt av to plagg. Et av dem var lite brukt. Det var en bukse hun hadde fått av en venninne "Hun kjøper mye og prøver ikke." (HaUn17b).

Den kvinnen med størst innslag av klær hun ikke har tatt i bruk i det avhendete materialet er også den som i det første intervjuet gir klare uttrykk for at feilkjøp det gjør hun "masse, kjempemasse" (Halk18a). Hun hadde samlet opp 30 plagg hvorav 9 ikke var, eller var svært lite brukt. Hun gir flere forklaringer på dette. Det er trøstekjøp, impulsjøp, men også pussig nok en holdning til at klær er noe man egentlig ikke skal bruke penger på: "Jeg får ikke til å bruke så mye på klær, jeg. Det er så dumt, der er jo da at jeg ender opp med fem poser som koster like mye, ikke sant. Kanskje jeg bare er fornøyd med en tredjedel av det" (Halk18a). Feilkjøpene kommer også i stand

som en følge av ”lysten på å kjøpe noe kanskje (sukker)” (Halk18a). Hun forteller om hvordan hun ”går og daffer rundt på alle butikkene i et kjøpesenter og.. billigbutikker” (Halk18a). Og så blir noe bare med hjem.

Denne informanten kom også med en feilkjøperens forsvarstale der hun gjør rede for hvorfor hun også i fremtiden kommer til å kjøpe klær hun ikke vil bruke. For henne er feilkjøpene en del av en innkjøpsstrategi som også har enkelte positive sider. Utgangspunktet for resonnementet er en bleser kjøpt på H&M ”på salg tenker jeg”, ”Jeg var nok i tvil når jeg kjøpte den” (Halk18b).

«Når jeg tenker på det så irriterer det meg litt at jeg bruker så mye penger på ting jeg ikke bruker og det går jo på å være ustrukturert og impulsiv. Jeg blir kanskje litt sånn grådig i butikker og det iriser meg litt og alt jeg drasser på, at jeg drasser på så mye. Men samtidig så aksepterer jeg at det er prisen jeg må betale for noen av de riktig gode kjøpa jeg gjør. For sånn å gå sånn systematisk å lete i butikker og så ikke kjøpe det og så eventuelt gå tilbake og sånn det gidder jeg ikke altså. En sånn type tid og energi gidder jeg ikke bruke på klær. (...) Jeg må ta avgjørelsen der og da.» (Halk18b)

Dette er ikke en måte å handle på som har høy prestisje, men som i følge denne informanten har enkelte positive sider.

I kvinnenes fortellinger om feilkjøpene er billigbutikker, lagersalg og salg viktige temaer. Feilkjøpene er ikke noe de er stolte av, men som de heller ikke anser som noe stort problem - så lenge de er billige. Noen sier de har blitt ”flinkere”, men totalt sett gir de inntrykk av at feilkjøpene er mer noe litt kjedelig, men uunngåelig. Bare en av de 24 kvinnene sier at hun ikke kjøper feil innimellom.

4.6 Bevaring

Plaggene i denne kategorien har det felles at de er tatt ut av bruk fordi eieren ikke ønsker at de skal slites ut. Dette gjelder 3 registrerte plagg - alle hos den samme informanten.

Tabell 4-7 Avhendingsårsaken "bevaring" i prosent av det totale antall avhendingsårsaker og av det totale antall plagg.

Begrunnelser	Noterte ganger	Prosent av antall noterte avhendingsårsaker	Prosentandel begrunnelser av antall plagg
6. Bevaringsmessig	3	0,7	0,9
Ønsker ikke at det skal slites ut	3	0,7	0,9
	N=459	100	N=319

Denne kategorien er tidligere ikke omtalt og det kan selvfølgelig diskuteres hvorvidt den er en form for avhending. Klærne fortsetter jo i en viss forstand å være i bruk, men da som "klenodium". Man kan altså se dette som en overgang mellom to ulike funksjoner. Men også mange andre avlagte plagg får en ny status etter at deres liv som klær i bruk er avsluttet, uten at dette påvirker avhendingsårsak. Dermed er ikke det at plagget får en ny funksjon et kriterium i seg selv for at det ikke er avhendet.

Nesten alle kvinnene har noen klær lagret som de vet de ikke kommer til, eller kan bruke igjen. De gir forskjellige begrunnelser for denne lagringen, alt fra karneval og utkledding for barna, til familieklenodier som bør gå i arv. Noen av klærne fungerer også som en personlig historisk dokumentasjon der typiske plagg for forskjellige tidsperioder blir lagret. Eller det kan være plagg forbundet med gode minner. Forseggjorte "gode" klesplagg har større sjanse for å bli innlemmet i slike "samlinger". Mens det ikke ser ut som om klær som er sterkt preget av mote er noen hindring, snarere tvert i mot. Noen av disse plaggene kan i en gitt situasjon bli tatt i bruk som vanlige klesplagg igjen. Denne situasjonen er hvis plagget igjen skulle vise seg å være moderne når eierens døtre er i den rette alder (og størrelse). Med det sterke innslag av retrospektive moter på slutten av 1990-tallet var dette noe som flere av kvinnene opplevde. I tillegg til at de kunne ergre seg over alt de ikke hadde tatt vare på og som ville ha vakt store begeistring hos deres døtre (eks. platåsko og dekorativt lappede jeans med sleng). Kvinnene med freakete ungdomstid har trolig i enda større grad kunnet oppleve dette på begynnelsen av det nye årtusen da både afghanerpelser og perlebroderier igjen var mote.

Men det at noen av de "bevarte" klærne kunne få luften seg igjen vil ikke si at kvinnene ikke var opptatt av at de fortsatt skulle bevares. De kunne lånes ut, men ikke ødelegges og de skulle tilbake til lageret etterpå. Det er dermed ikke (primært) på grunn av denne mulige nye bruken de er bevart. Og når det gjelder de tre plaggene som denne kategorien er konstruert på grunnlag av, så ville eieren her neppe tillatte noen form for ny bruk. Grunnen er at hun anså de fine silkestoffene som så morkne at de ikke ville tåle det.

Michael Thompsons teori om søppel vil muligens kunne bidra til å klargjøre denne kategorien. Det spesielle ved disse tre plaggene er at de går direkte fra kategorien "transient", den kategorien der verdien er fallende og avhengig av bruksverdien, og over i den kategorien "durable" der verdien er stigende og ikke direkte knyttet til bruksverdi. De tre plaggene hopper dermed over mellomstasjonen som "søppel", i hvert fall hvis vi isolert ser på plaggenes liv hos informanten. Ser vi derimot på plaggenes totale livsløp så blir dette annerledes. De er alle tre arvet. Etter å ha vært i bruk (hos grandtante eller bestemor) så gikk de ut av bruk av en for oss ukjent grunn. Deretter ble de "gjenoppdaget" av nærværende eier. Hele deres liv hos nåværende eier kan dermed tolkes i lys av kategorien durable.

For de fleste klærne som ligger på lager er dette annerledes. De var da de gikk ut av bruk "søppel", men eieren så at de kanskje senere vil kunne gå over til å få en ny verdi. Denne tvilen har kommet klærne til gode. Senere har eierene opplevd at dette faktisk ble tilfelle. Enten deres nye status er knyttet til ny bruk og dermed en ny "transient" fase, eller til varig verdi som klenodier.

Det er interessant å merke seg at teknisk kvalitet i form av gode stoffer og gode materialer, samt sterkt preg av mote synes å være noe som kvalifiserer for et slikt "evig liv". I forhold til denne kategorien kan man dermed si at det ikke lønner seg å kjøpe billige (dårlige) moteklær, men heller klær, mote eller ikke, med god kvalitet.

5 Avhending og klesvaner

I dette kapitlet vil klærne representert ved de tolkningene av dem vi har gjort ved SIFO trekkes inn og brukes sammen med intervjuene. Perspektiver som er kommet frem i kapitlene om "klesvaner" og "avhending" skal nå sees i sammenheng. Det sammensatte materialet gir muligheter til å se på sammenhengen mellom hva de sier og resultatene av de konkrete handlingene. Materialet egner seg dermed godt til å belyse forholdet mellom holdning og handling.

I miljørelaterte studier av forbruk har dette vært et viktig felt (Lavik 1997, Ramm 1997, Methi 2000). Forståelsen av dette har gått fra en nærmest kausal relasjon til ulike måter å forklare hvorfor de miljøriktige holdningene ikke nødvendigvis fører til miljøriktige handlinger. Her trekkes blant annet kulturelle, økonomiske og praktiske forhold, samt vanen og rutinens rolle inn (Methi 2000: 43-49). Methi skriver at selv om vi i dag ikke lenger ser på forholdet mellom holdning og handling som en kausal relasjon, må vi kunne forvente en viss sammenheng. På den annen side er det ikke uvanlig at ting ikke alltid blir som vi har planlagt eller som vi ønsker.

I det følgende vil jeg blant annet se på forholdet mellom holdning og handling gjennom å se på hvem av informantene som har størst og minst forskjell i hva de sier og hva de gjør. I tillegg ønsker jeg å rette oppmerksomheten mot hva det er ved kvinnenens klesvaner som kan bidra til å forklare disse ulikhetene.

Et forbehold må jeg imidlertid komme med umiddelbart. Materialet er begrenset – og det er selvfølgelig mulig at de registrerte klærne ikke er dekkende for klær som informantene vanligvis slutter å bruke. Av denne grunn har jeg i liten grad trukket informanter med få registrerte klær inn i denne delen av analysen. Dette er også grunnen til at bare ytterpunktene i materialet vil bli drøftet.

5.1.1 Kvalitetskrav

Det er ikke noen direkte sammenheng mellom graden av slitasje, eller andre tekniske problemer og det at klærne faktisk legges bort. Dette avhenger som vi tidligere har sett av både hva slags type plagg det er og hva slags anledning det skal brukes i. Kravene er høyere på "penklær" og på klær opp mot ansiktet, og lavere for klær som brukes "bak kulissene". I det følgende skal vi se på hva de avhendete klærne sammen med intervjuene kan fortelle om informantenes kvalitetskrav.

For å se klær og informantutsagn i sammenheng har jeg gått veien om tallene. Ved SIFO er alle de 157 innsamlede plaggene plassert i en skala fra 1 til 4, der 1 representerer plagg uten merker av slitasje, 2 var litt slitte, men helt OK plagg, 3 var slitte plagg og 4 var utslitte plagg. Det har dermed vært mulig å få frem et tall som sier noe om den gjennomsnittlige graden av slitasje per informant. Dette tallet varierer fra 1,6 til 3,9, altså fra et sted midt mellom ingen tegn til slitasje og klær som er helt i orden men med spor av slitasje, til bare helt utslitt tøy. En lignende plassering av informantenes omtale av de samme klærne er også foretatt. Her har jeg sett på om informantene nevner slitasje i forbindelse med avhending av det innsamlede tøyet, og i forbindelse med alle de registrerte klærne. 1 er ikke nevnt, 2,5¹⁰ er nevnt men ikke hovedårsak, mens 4 er hovedårsak for avhendingen. Også her er det store forskjeller mellom bruk av argumentet på 1.5 til 4, med et gjennomsnitt på 2,87.

Dette gjør det mulig å sammenligne analysen av klærne gjort ved SIFO, med informantenes begrunnelse for avhending knyttet til de samme plaggene. Resultatene av denne sammenligningen viser at selv om de med mest slitt tøy også er de som oftest bruker dette argumentet, er det ingen direkte sammenheng.

De kvinnene som har lite slitt tøy, men som bruker tekniske argumenter for avhending mye, kan sies å stille høye tekniske krav til klærne. Dette gjelder for 11, 14 og 15. Kvinnen som er intervjuet som nr 15 har laveste grad av slitasje (1,6), men bruker likevel tekniske argumenter ganske ofte (2,9). Hun har tidligere vært presentert som en person som legger stor vekt på å se "ordentlig" ut. Hun har lett tilgang på klær og romslig økonomi. "Hvis genserne er stygge, så gidder jeg ikke gå med dem" (FrIk15a). Er et typisk sitat fra henne. En annen med den samme tendensen, om ikke så ekstremt, er nr 14. Det innsamlede tøyet har en gjennomsnittlig grad av slitasje på 2,0, mens hennes egen bruk av argumentet ligger på 2,5. I motsetning til nr. 15 har hun ikke spesielt god råd, men interessen for å se "ordentlig ut" deler de. Størst er likevel differansen hos nr. 11. Hun har noe mer slitt tøy i SIFOs vurdering med 2,5, men selv synes hun dette tøyet stort sett er helt utslitt (3,3). Hun de-

¹⁰ Skalaen går fra 1-4 og 2,5 er dermed midten.

ler interessen for ordentlig tøy og, en ungdomstid som ”soss” med nr. 15 hun er langt mer eksperimentell både i forhold til mote, farger og stil. En annen viktig forskjell er at hun har klærne sine mye, mye lenger. Forskjellen er mellom 3,0 år mot 8,7 år i SIFOs bedømming av de innsamlete tøyet. Både 11 og 15 er representanter for kvinner som stiller høye tekniske krav til klærne og som har økonomisk mulighet til å bare bruke klær de trives godt med. Forskjellen mellom de to kvinnene ligger dermed først og fremst i kreativiteten og evnen til å omdefinere og sjonglere med farger og stiler.

I den andre ytterlighet ligger de som har svært slitt tøy (i SIFOs vurdering), men som ikke bruker de tekniske argumenter for avhending i noen spesielt stor grad. Dette er kvinner som kan sies å ha lave tekniske kvalitetskrav. Dette gjelder ikke de to med aller mest slitt tøy, men kvinne intervjuet som nr. 1 på ”tredjeplassen”. I SIFOs vurdering av slitasjen på klærne har hun i gjennomsnitt 3,4 og i egen bruk av argumentet et gjennomsnitt på 2,2. En annen med stor differanse er kvinnen intervjuet som nr. 22. Hennes avhendete klær har et gjennomsnitt på 3,3 i SIFOs vurdering. Selv bruker hun slitasje som argument lite med et gjennomsnitt på 2,5. Fordi jeg har få avhendete plagg fra denne kvinnen er det begrenset hva dette kan fortelle.

Hva kan da bidra til den store diskrepansen mellom klærne, og argumentet, tolket som et lavt kvalitetskrav hos kvinnen som er intervjuet som nr. 1? Hun har et kreativt og engasjert forhold til klær. Men hun er ikke så opptatt av at de er nye eller av å se ”ordentlig” ut. For henne er det kledeligheten både i form av farge og snitt, samt at hun liker stilen som er avgjørende. Alderen på klærne hennes ligger høyt (SIFO vurdering 9,9 år). Hun har bevisst begrenset innkjøpene av klær en periode av økonomiske årsaker. Hennes garderobe bærer preg av en økonomisk bevissthet og en vilje til å foreta garderobeplanlegging med utgangspunkt i egen kropp og farger hun ”kler”. Arbeid hjemme og som lærer åpner også for en større frihet enn for en del av de andre kvinnene.

Kvinner med veldig slitt tøy kan sies å ha lave kvalitetskrav uavhengig av om de bruker dette argumentet ofte eller ikke. Nr. 12 og 20 har f. eks. brukt sine klær lenge etter at de andre ville ha lagt dem bort. Årsaken til de lave tekniske kvalitetskravene er forskjellige. For den ene er dette et ideologisk valg, mens det for den andre er en blanding av at hun tidligere hadde knapp økonomi og derfor ikke har hatt ”råd til å kjøpe så mye klær” (InUi20a). Men også at klær er lavt prioritert i det miljøet hun er en del av.

Hva kan så bidra til å forklare ulikhetene mellom høye og lave kvalitetskrav. Hvilke andre ulikheter er det mellom gruppene 11, 15 og 14 på den ene siden og 1, 22, 20 og 12 på den andre?

Verken høy inntekt eller tilhørighet i et ”sossete” miljø i ungdomstiden er noe felestrekk for de 3 med høyest kleskrav. Likevel er det slik at blant de som tjener mest er det f. eks. ingen som har spesielt mye slitt tøy. På den andre siden er det ingen direkte sammenheng mellom relativt lav inntekt og

slitte klær, verken i SIFOs vurdering eller i kvinnenens egen bruk av tekniske argumenter for avhending.

Den variabelen som har mest betydning i forhold til kvalitetskravet er kvinnenens kleskode på jobben. Ingen med yrker innen det private næringsliv og med krav til at klærne er ”representative” har mye slitt tøy – eller lave kvalitetskrav. En av de med høyest krav har riktignok et yrke der dette ikke kreves. Men hun referer mer til de kleskoder som gjelder for henne i kraft av at hun er sin manns kone.

Kvinnene med lave kvalitetskrav har uniform på jobben, eller ikke bestemte krav til klærne der. Materialet er selvfølgelig lite, men det tenderer mot at kleskoden på jobben og i noen grad økonomi og ideologi er avgjørende for de tekniske kravene som stilles til klærne. Metodisk er det interessant å merke seg at resultatene fra den tekniske og den fortolkende innfallsvinkelen, eller de to typer materialer: intervjuer og klær, synes å sammenfalle samtidig som de også utdyper hverandre.

5.1.2 Hvem har avhendet umoderne tøy?

I gjennomgangen av klær ved SIFO gjorde vi en liknende analyse av klærnes grad av å være umoderne, som av slitasje og andre tekniske feil og mangler. Hvert plagg ble plassert i en skala fra 1 til 4, der 1 representerer plagg som ikke er umoderne, 2 var litt umoderne, men brukbare, 3 var umoderne og 4 var helt umoderne og trolig umulig å bruk. Det har dermed vært mulig å få frem et tall som sier noe om den gjennomsnittlige graden av umoderne klær per informant. Dette tallet varierer fra 1,0 til 3,1, med et gjennomsnitt på 2,14.

En tilsvarende plassering av informantenes omtale av de samme klærne er også foretatt. Her har jeg sett på om informantene nevner mote i forbindelse med avhendingen av det innsamlede tøyet. 1 er ikke nevnt, 2,5 er nevnt men ikke hovedårsak, mens 4 er hovedårsak for avhendingen. Resultatet her ligger også mellom 1,0 og 3,1 med et gjennomsnitt på 1,58. Dermed er det mulig å sammenligne analysen av klærne gjort ved SIFO, med informantenes avhendingsårsaker knyttet til de samme plaggene.

Et forhold gjør denne sammenligningen mer komplisert enn den som er tilsvarende for slitasje. Med 1 har jeg definert det som ikke er umoderne. Dette inneholder som tidligere nevnt både det som er moderne, og det som ikke kan gjøres til gjenstand for en slik gradering. Informanter med liten grad av umoderne tøy kan dermed bli en sammensatt gruppe.

I SIFOs bedømming av det innsamlede tøyet er det fire informanter som peker seg ut ved å ha mye umoderne tøy (11, 18, 6 og 1). Umiddelbart er det store ulikheter disse informantene i mellom. De skiller seg for eksempel i graden av

slitt tøy, fra å være en av de med minst slitt tøy (18 med slitasjegrad på 1.5) til å være blant de med relativt stor grad av slitasje (1, med slitasje på 3,4). De synes heller ikke å ha noen felestrek med hensyn til økonomi, kunnskap eller interesse for tekstil, lengden på utdanning eller arbeid i ulike sektorer.

Når jeg prøver å se disse 4 kvinnene foran meg, så er det likevel noe jeg opplever som felles. For to av kvinnene er fellestrekkene opplagte. De er begge glad i klær og i å synes. De liker å handle og å planlegge innkjøpene. De kler seg særpreget og i "sin egen stil". De forholder seg kreativt og fritt til moten og kan godt like nye ting, samtidig som de ikke automatisk misliker det som er umoderne. I hvert fall ikke med det første. De er "ikke er redd farger", for å si det med informantenes ord. Felles har de også at de kjøper for det meste billig og bruker klærne lenge, noe også gjennomsnittlig alder på avhendet tøy vitner om. De to kvinnene har begge nettopp vært gjennom en periode med nedprioritering av klær til fordel for hus, hjem og barn, og står ovenfor en fornyet innsats både i garderoben og i arbeidslivet. Det store innslaget av umoderne tøy i det de har avhendet kan dermed forklares med at de liker "moteklær" samtidig som det ikke er så viktig for dem å "følge" moten. Intervju-tidspunktet i forhold til hjemme/ute arbeid kan også være en medvirkende årsak.

Hva så med de to andre? Begge hadde en større opprydning av garderoben i forbindelse med mitt andre besøk, og de ligger på topp med antall registrerte avlagte klær (30 og 51 plagg). Men der slutter også fellestrekkene. Den ene er glad i å kjøpe, synes mote er spennende, har bakgrunn i et "sossete" miljø og hang til det "klassiske". Den andre er svært ambivalent til å kjøpe og til mote. Hun liker ikke å bruke mye penger på klær, liker ikke å planlegge kjøpene, men ender opp med alt for mye trøst- og feilkjøp. Hun har bakgrunn i et freakete miljø. I forhold til avhending er de også de rake motsatser, mens den første har et stort klesforbruk, som hun godt kan ironisere over og le av, og som på ingen måte plager henne, "hater" den andre å kaste. Hun bruker også hyppig uttrykket "dårlig samvittighet". Den første har en direkte måte å bruke mote som avhendingsårsak. Hun snakker om hva man "går" i nå og "gikk" i da, og forholder seg til moteendringen som kollektive "påbud" mer enn som ubevisste smaksendringer. Den andre kvinnen derimot lar seg motstrebende lede av mote.

For disse to informantene synes det store innslaget av umoderne tøy å bero på en kombinasjon av høyt klesforbruk, og at klærne har blitt liggende litt før avhendingen. Mens den ene følger moten bevisst og med all mulig velvilje, følger den andre mer ufrivillig etter. Hennes innkjøpsvaner med stort innslag av varer på salg i motepregete billigkjeder bidrar til dette.

Et stort innslag av umoderne tøy synes ikke å ha noen felles forklaring. Både hva de kjøper og hvor lenge det har blitt liggende før avhending er av betyd-

ning. For de tre med mest umoderne klær kan dette synes som et resultat av at de handler i rimelige "motebutikker" og av at klærne har blitt liggende litt lenge før avhending.

5.1.3 Hvem avhender minst umoderne tøy?

Det er tre kvinner som skiller seg ut ved å ha lite umoderne tøy blant det som er gitt til SIFO. Disse tre har langt flere fellestrekk enn de 4 kvinnene med mye umoderne tøy. Kanskje overraskende har de like gammelt tøy som de med umoderne avlagte klær med et gjennomsnitt mellom 8,7 og 12,8 år i SIFOs bedømming av det innsamlete tøyet. Dette indikerer allerede at det de tre kvinnene har til felles ikke er at de har spesielt moderne tøy. Nr 12 har mest slitt tøy av alle, mens de to andre 7 og 13, har middels stort innslag av slitasje på det innsamlede tøyet. Det tøyet vi fikk til SIFO med størst og flest hull kommer fra to av disse kvinnene

Ingen av de tre har spesielle krav til klær på jobben, i hvert fall ikke i det daglige. De har en relativt lang akademisk utdanning, arbeider i det offentlige og har verken spesielt god eller dårlig råd.

To av kvinnene hadde sin ungdomstid i et freakete miljø. Den tredje sier at: "Jeg vet ikke om det var noen navn på det, men det var jo olabukser og flanelsskjorter som var antrekket" (FrIk7a). Felles for ungdomsmiljøene deres har vært en negativ holdning til mote, og trolig også til forbruk generelt.

Alle tre uttrykker et negativt og veldig distansert forhold til mote. De mener samtidig at de påvirkes, men svært langsomt. Jeg vil gå litt nærmere inn på deres forhold til mote – og til klesforbruk mer generelt.

For den ene er endringene i mote noe som først og fremst fører til at det blir vanskelig for henne å få tak i de klærne hun ønsker, i de butikkene hun handler i og til de priser hun er villig til å betale. Det er ikke dårlig økonomi som holder henne fra å kjøpe klær, men en blanding av det hun referer til som "puritanisme" og at hun misliker selve handlingen: å kjøpe klær. "Jeg bruker tøyet til det er utslitt, og så kjøper jeg nytt, gjerne litt på etterskudd, sånn at jeg gjerne skulle ha kjøpt en bukse ganske lenge før jeg orker å gå og gjøre det liksom." (TrIk12a). Hennes egne utsagn stemmer helt overens med det tøyet vi fikk – som er det mest slitte av alle informantenes. Beskrivelsene av klesinnkjøpene er svært lite preget av pasjon og interesse. Dette var faktisk også utgangspunktet for å intervju akkurat henne. En venninne sa til meg at hun var den eneste hun kjente som kjøper klær som de fleste kjøper melk og mel: når det er tomt i skapet. I tråd med dette kunne hun ønske seg klesbutikker mer liknende matbutikker, med forutsigelig faste varer og priser.

«Men disse kjedene er så innmari motesvingende, at de ikke har sånn standard... at du ikke for eksempel kan gå inn i en sånn... gå inn på Lindex og alltid få ensfarget bomullsskjorte eller sånn, det... eller alltid få en bukse som er 100% bomull, det syns jeg... det irriterer meg veldig.» (TrIk12a)

Hennes forhold til klær er gjennomtenkte, og kravene hun stiller til dem er nærmest absolutte. Som tidligere nevnt skal de være i naturmaterialer (i hvert fall mot huden), de skal være behagelige, praktiske og de skal helst "henge sammen med sånn som jeg er" (TrIk12a). Disse ulike kravene kan komme i konflikt med hverandre som i et eksempel med en gortex jakke: "jeg ville gjerne ha det fordi at det er veldig fornuftig da, og særlig når du sykler til jobb". Men samtidig så følte hun seg litt "fremmedgjort hvis jeg plutselig går i noe som er sånn veldig... sånn som alle går i... Alle hadde sånn... her kalles det "trønderbunad". Hun mislikte det selv, men var samtidig klar over at "utenfra sett så jeg jo helt normal ut". Men det å "føle at det var meg... det var vanskelig med den som var moderne" (TrIk12a). Det problematiske med jakken var at den var noe alle hadde, noe moderne og noe hun ikke var vant til. Det var en konflikt hos henne mellom å gå kledd "som seg selv" og velge noe praktisk. I dette tilfelle vant det praktiske. I intervjuet uttrykker hun ingen ønske eller vilje til å følge moten, men i dette eksempelet det motsatte: at jakkens status som moderne var en ulempe.

Også en av de andre tre misliker å handle, men for henne er det butikkenes utforming og belysning mer enn det å kjøpe klær i seg selv som oppleves ubehagelig. En løsning for henne er å få med seg noen. Hun har klare ideer om hvordan klærne skal være utover at hun liker farger og at det må være behagelig. På den annen side er hun svært tydelig på hva hun ikke bruker klærne til. "Jeg bruker mer munnen og hodet til å markere meg, til å vise hvem jeg er, (mer) enn å bruke klær" (FrIk7a).

Den første av disse to kvinnene har også et bevisst og reflektert forhold til dette og beskriver inngående hvordan klær og utseende nedtones på hennes arbeidsplass.

«Jeg tror intellektuelle bruker mindre penger på klær enn folk som må vaske gulv rett og slett, også da fordi at det er andre ting som er symbolsk viktige da. Når du sitter rundt kantinebordet, så er det viktig om du klarer å være med i diskusjonen, men det spiller liksom ikke så mye rolle hva slags skjorte du har på deg.» (TrIk12a)

Dette vil ikke si at det ikke finnes kleskoder der:

«Det skal også være tøy som er straight. Du skal ikke se pynta ut, men du skal heller ikke se lassete ut. Du skal se helt sånn nøytral ut på et eller annet vis. På jobben min så ville det ha vært påfallende hvis jeg liksom kom og var veldig sånn pynta, og det så ut som jeg hadde anstrengt meg veldig for å se veldig ordentlig ut

når jeg kom dit, da ville det på en måte vært litt rart, for det er ingen som gjør det.
(TrIk12a)

Sentralt i denne kleskoden er å ikke se ut som man vet man får oppmerksomhet, og ikke se ut som ens utseende er resultat av noen form for anstrengelse. Utseende er ikke noe som skal ta oppmerksomheten vekk fra intellektuelle (og dermed viktigere) saker.

Også den tredje av disse tre kvinnene har en freakete ungdomstid. Klær var i ungdomstiden noe hun uttrykte seg gjennom. Nå ønsker hun ikke lenger at klær skal stenge for kontakt med andre. "Jeg liker ikke noe særlig det at jeg lager avstand med klærne» (KIIk13a). Som tidligere behandlet har hun tatt avstand fra den freakete stilens estetikk og i bruken av klær som protest. Denne endringen har ikke ført til noe ønske om å bli usynlig, lik de andre, moderne eller til noen høyere prioritering av klær. Det som er viktig er at klærne ikke er så annerledes at dette blir et hinder for kontakt.

Alle tre kvinnene snakker om mote som noe som angår dem i liten grad. De benekter ikke at de kan bli påvirket av mote, men at den påvirkningen skjer langsomt. Som tidligere nevnt ligger de 10 år eller mer, "etter".

Det er også påfallende at de tre kvinnene har stort sammenfall mellom det jeg kan se de gjør på grunnlag av det innsamlede materialet, og det de tror de gjør med hensyn til avhendingen. Alle tre har i det første intervjuet ment at deres prosentvise avhending på grunn av mote er langt mindre enn det som er gjennomsnittet for kvinner på deres alder. De bruker også mote i svært liten grad som argument knyttet til de enkelte plagg. Det er her et stort sammenfall mellom holdning, ord og handling.

5.1.4 Mote og brukstid

Et ofte gjentatt råd i forbindelse med kleskjøp er at det lønner seg å holde seg borte fra det mest motepregete på store og dyre plagg. Det som ligger bak dette rådet er tanken om at moteklær fortere enn andre klær blir umoderne og dermed går ut av bruk. Det lønner seg bedre å kjøpe dyre kvalitetsplagg som er "tidløse". Dette er også en tankegang som informantene har gitt uttrykk for. Jeg vil i det følgende se om materialet kan bekrefte eller avkrefte en slik påstand.

Det første jeg vil se på er forholdet mellom motepregete klær og hvor lenge eieren har hatt plagget. Blir moteklær avhendet fortere enn andre klær? Her er svaret nei. I dette materialet er klærne som helt eller delvis er avhendet på grunn av mote, eldre enn de andre avhendete klærne. For det "umoderne"

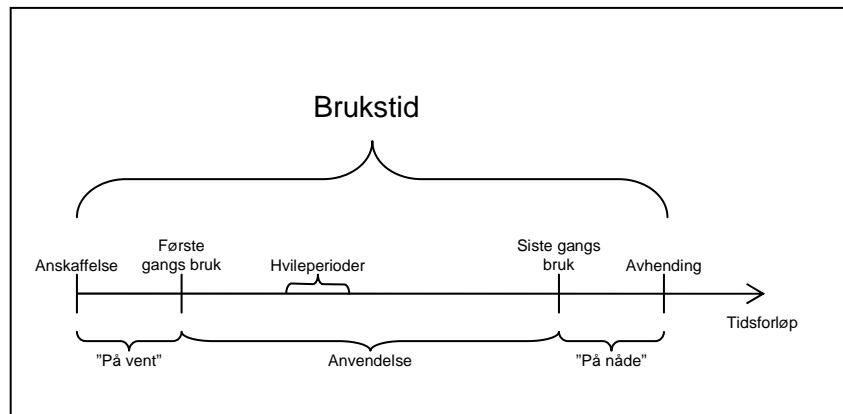
tøyet er gjennomsnittlig brukstid 8,05 år¹¹. Det tilsvarende tall for alle klær er 7,14 år og for det slitte tøyet 7.5 år. Klærne som avhendes på grunn av mote, er faktisk litt eldre enn både gjennomsnittet for alle klær og for det slitte tøyet. Hva kan være årsakene til dette?

En mulighet er at antall år hos eieren, brukstiden, ikke sier så mye om den tiden plagget faktisk har vært anvendt. For å komme videre vil jeg dermed skille mellom anvendelsestid og brukstid. Anvendelsestid er dermed tiden fra plagget tas i bruk til siste gang det ble brukt. Mens brukstiden fortsatt omfatter tiden fra anskaffelse til plagget defineres som utrangert.

Tiden fra anskaffelse til første gangs bruk kan, med et uttrykk fra informantene kalles "på vent". Lengden på denne perioden har jeg liten kunnskap om, men det er trolig svært store forskjeller informantene i mellom. Det er også mulig at denne perioden har noe med det store innslaget av klær som aldri tas i bruk å gjøre.

Tiden etter sist bruk og frem til avhending har jeg ikke noe tilsvarende god betegnelse for i materialet. Trolig gjelder det for disse klærne at de først og fremst er "usynlige" og samtidig i veien. Vi kan foreløpig kalle perioden for "på nåde".

Tiden i mellom blir da anvendelsestiden. Men den kan være avbrutt av kortere eller lengre "hvileperioder". En graviditet kan utgjøre en slik periode, andre midlertidige vektendringer likeså. Dermed får vi frem en nyansering av brukstiden som kan illustreres med følgende tegning:



Figur 5-1 En nyansering av klærs brukstid

¹¹ Gjennomsnittet er regnet ut på grunnlag av informantenes opplysninger om alle klær de kan huske når de anskaffet.

Materialet har vist store variasjoner kvinnene i mellom når det gjelder lengden på den tiden plaggene henger ubrukt i skapet, eller flyttes frem og tilbake mellom ulike midlertidige lagringsplasser, altså på tiden klærne er "på nåde". Her er det muligens også ulikheter mellom typer plagg og avhendingsårsaker. Det kan jo tenkes at klærne som ikke er slitt, har blitt liggende lenger "på nåde" enn slitte klær.

For å svare på dette valgte jeg å sammenligne klær som har gått ut på grunn av teknisk foreldelse med opplysninger om klær som har gått ut på grunn av mote¹². Der informanten nevner begge typer årsaker er plagget ikke tatt med. Jeg fant opplysninger om dette for 39 klær som var gått ut på grunn av slitasje og 22 klær som eierene mente var umoderne. For å gjøre analysen mulig har jeg sett bort fra kategoriene "på vent" og "hvileperioder". Jeg går da ut fra at alle klærne tas i bruk når de anskaffes, eller at denne tiden ikke utgjør noen stor forskjell.

Analysen viser store forskjeller. Blant klærne som hadde gått ut grunnet slitasje utgjorde klær sist brukt for mindre enn et år siden en hovedgruppe med 18 plagg. Bare 1 av de umoderne plaggene hadde ligget ubrukt så kort tid. Hvis jeg utelater klær som har ligget ubrukte mer enn 10 år er gjennomsnittet for de to gruppene henholdsvis 1.13 og 2.82 år. Klærne som er slitt har altså ligget gjennomsnittlig 1,69 år kortere før avhending enn de umoderne klærne.

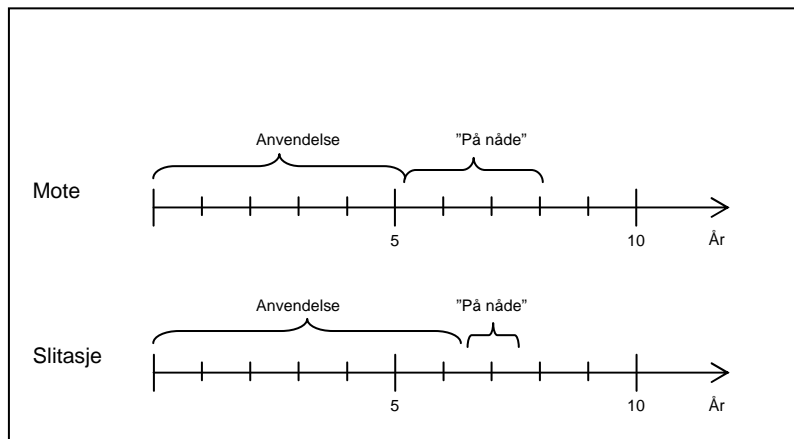
De gjennomsnittlige livsløpene for disse to gruppene med klær blir da som følger:

Tabell 5-1 Forskjellen på bruks og anvendelsestid for klær som er avhendet på grunn av henholdsvis mote og slitasje. År.

Avhendingsårsak	Anvendelsestid	Lagringstid etter sist bruk	Brukstid. (Fra anskaffelse til avhending)	Antall klær
Mote	5,22	2,83	8,05	22
Slitasje	6,37	1,13	7,50	39

Dette kan også settes opp lineært som livsløp som i figur 5-2.

¹²I teknisk foreldelse har jeg tatt med kategoriene svakhet ved produksjon, slitasje på grunn av mye bruk og vask, og feil bruk eller vask. Begge kategoriene for mote, både der informantene selv har foreslått dette og der de bekrefter min tolkning av noe som mote, er tatt med.



Figur 5-2 Forskjellen mellom brukstid og anvendelsestid for klær som er avhendet på grunn av mote og slitasje.

Det er ikke lett å huske når man brukte et plagg sist, spesielt ikke når det er mange år siden. Den sikreste delen av dette materialet er dermed de 19 plaggene som faktisk er brukt mindre enn et år før avhending. Dette utgjør 49 % av de slitte klærne og bare 4.5 % av de umoderne. Det er dermed grunn til å tro at unøyaktigheter i utregningen går i retning av større differanse mellom de to gruppene klær.

I avsnittet "Kaste?" i kapitlet om klesforbrukets stadier så vi hvordan kvinnene rangerte de ulike avhendingsårsaker med hensyn til moral. Det enkleste var å kaste det slitte tøyet i søpla. Brukbart tøy derimot voldt mer trøbbel. Her var den foretrukne løsningen å gi bort til nær familie, eventuelt venner, dernest innsamlinger til et godt formål. Å finne en ny god eier til klærne kan som vi har sett kreve mye tid og omtanke. I tillegg kan det ta mer tid før plaggenes ubrukbarhet blir erkjent når den egentlige årsaken til at det ikke brukes er mote, og dermed mer diffust.

En annen mulig - og ikke minst interessant - forklaring på ulikhetene i lagringstid er at klærnes karakter av å være umoderne er et resultat av lang lagringstid mer enn en årsak til lagringstiden. Klærne kan jo ha vært mindre umoderne da de ble brukt siste gang ca. 3 år før de ble avhendet. Det er mulig at det i utgangspunktet var andre grunner til at de ikke ble brukt, men at disse grunnene var lite konkrete og at klærne derfor fikk en såpass lang tid "på vent". Hvis så er tilfelle finnes det i materialet en overrapportering av mote som avhendingsårsak.

Et illustrerende eksempel er den allerede omtalte rosa matroskjolen. Den passer svært godt å bruke i bryllup om våren, men svært dårlig til det meste annet. Eieren har brukt den to, tre ganger. Den kan godt ha blitt liggende ubrukt i mange år, mens den fortsatt ikke var for umoderne til å brukes. Når den gikk ut av bruk var mote, sammen med manglende anledning begrunnelsen.

Avsnittet om kvalitetskrav viser imidlertid at dette varierer veldig kvinnene i mellom. Mye av det de med høye kvalitetskrav kaster (med god samvittighet), kan dermed være klær de andre gladelig hadde brukt, eller som de hadde hatt problemer å kvitte seg med.

Påstanden om at det er for "tidløse" plagg kvalitet lønner seg bekrefte gjennom at plagg som avhendes på grunn av mote (og dermed trolig er mer preget av mote) brukes et år kortere enn klær som avhendes på grunn av slitasje. Men det er samtidig også mulig at de vellykkede plaggene blir brukt, slitt og kastet, mens de mindre vellykkede blir liggende til de blir så umoderne at de ikke lenger tas til nåde.

Materialet viser at de negative holdningene til å kaste får et konkret målbart resultat i handlingene. Denne analysen har også fått frem at brukstid er et for unyansert begrep når klesvaner og avhending skal diskuteres. Men analysen får ikke frem noe entydig svar på hvorvidt moteklær brukes kortere enn andre plagg.

5.1.5 Hvem vet at mote er viktig for dem?

For å svare på dette må jeg først se på hvem som har mote som en vesentlig årsak til avhending. Jeg har allerede sett på de to gruppene som avhender henholdsvis mye og lite umoderne tøy. Men hva med de som avhender relativt moderne tøy? Ut fra SIFOs analyse av det innsamlede tøy kan jeg ikke svare på dette spørsmålet. Den måten vi analyserte på var lite egnet til å gi et slikt svar. Det er heller ikke så lett å gjøre det i ettertid. Mote er av natur ikke statistisk. En slik analyse vil dermed være avhengig av når den utføres.

Spørsmålet er i seg selv også noe selvmotsigende. Klær blir jo ikke avhendet fordi de er moderne. Dermed blir det mer vesentlig å se på hvem som har mote som en viktig avhendingsårsak. Hva kjennetegner klesvanene til disse kvinnene?

To kvinner (9 og 15) har en kombinasjon av mye vekt på mote og mye nye klær blant de avhendete. Tre kvinner (6, 11 og 18) legger vekt på mote i forbindelse med avhendingen og har i tillegg mange avhendete klesplagg. De fleste av disse kvinnenes klesvaner har jeg allerede drøftet. Enten for å ha lite slitasje og høye kvalitetskrav (15), fordi de har avhendet mye umoderne (6 og 18) eller for generelt mye tøy (11). Igjen står da bare en nr. 9. I

diskusjonen rundt klesvaner fremsto hun som den som operer med flest ulike anledninger, og lite overlapp mellom disse. Hun har en jobb med strenge krav til klær. Hun bruker ikke de samme klærne der som til andre litt penere anledninger. Hun synes mote og klær er gøy, har en romslig økonomi og dertil lett tilgang på klær til reduserte priser. På den annen side har hun også kunnskap og kreativitet til å sy om og bruke klærne i nye sammenhenger. Hun kjøper både dyrt og billig, og legger stor vekt på å ikke "gå igjen" i klær. Jeg skal komme tilbake til henne.

Betydningen av mote for den enkelte kommer, som tidligere vist også frem i diskusjonen rundt mote i intervju A. I tillegg ble de bedt om å dele alle klær som gikk ut av bruk for dem selv og for andre i tre grove kategorier; slitt, mote eller andre grunner. Som beskrevet før var ikke det metodiske her godt nok gjennomtenkt og materialet har derfor en del mangler. Jeg vil likevel benytte dette i drøftelsen av erkjennelsen av mote som avhendingsårsak.

Det slående ved dette materialet er at nesen alle enten mener de avhender mindre på grunn av mote, eller at de er som kvinner flest. Hele 10 mente at slitasje var viktigere grunn for deres avhending av klær enn, for til et gjennomsnitt av norske kvinner rundt 40 år. Det var 8 som mente at de avhendet mindre på grunn av mote enn vanlig. Noen fant spørsmålet vanskelig, eller anslo at de var som gjennomsnittet. Bare en mente at hun avhendet mer på grunn av mote enn andre.

Hvordan kan dette tolkes? En nærliggende forklaring er den som jeg i og for seg har referert til flere ganger; mote er noe som gjelder andre mer enn en selv, i likhet med begreper som status, statussymboler, eller identitet for den saks skyld. Her finnes det dermed også et belegg for Strandbakkens beskrivelse av mote som en "dårlig begrunnelse".

I gruppen som tror de sliter mer enn gjennomsnittet finnes både de som faktisk gjør det - og de som tror de gjør det. Men det er her viktig å være oppmerksom på at denne "handlingen" både kan måles utenfra som graden av slitt tøy, eller "innenfra" som bruk av slitasje for avhending av egne klær. De som har høye kvalitetskrav bruker selvfølgelig slitasje som argument oftere enn andre. Men klærne er ikke mer slitt av den grunn.

Blant de som sliter mest, er det et godt sammenfall med hva de gjør og det de sier. Men noen av de som mener de sliter mer enn andre har ikke selv brukt slitasje som argument noe spesielt ofte i forhold til de konkrete klærne. En av disse er kvinnen som er intervjuet som nr.8 Hun bruker ikke argumentet spesielt mye, 1,8, mens vi fant at tøyet var litt under middels slitt. Men hun tror hun sliter tøyet mer enn andre og hun tror at slitasje er hennes viktigste argument for avhending. Det hun har rett i er at hun har tøyet sitt lengre enn andre (det registrerte tøyet har en gjennomsnitts alder på over 8 år). Hun mener også at tøyet vi gikk gjennom nok er mindre slitt enn gjennomsnit-

tet. Dette er fordi de slitte kastes etter hvert. Tøyet vi så på var mer resultat av en opprydning, der hun hadde grepet fatt i klær hun av en eller annen grunn ikke hadde brukt på lenge, uten at hun i utgangspunktet visste hva som "feilte" det enkelte plagg.

Uansett er det klart at det er flere med "selvinnsett" blant de som sliter mest. Der er det mest sammenfall, mellom det de sier og det de gjør. Dette gjelder for intervjuene 1, 12, 20 22 - de kvinnene med mest slitt tøy i SIFOs bedømming.

Som tidligere nevnt var det bare en av kvinnene som trodde hun avhendet mer på grunn av mote enn andre. Dessverre er materialet for dårlig til å vise om hun faktisk gjør det, men det er svært sannsynlig. Spesielt det store antall anledninger, strenge krav til å ikke "gå igjen" i noe og streng kleskode på jobb peker i denne retning. Hun vet at mote er viktigere for henne enn for gjennomsnittet, og kan dermed sies å ha godt sammenfall mellom det hun gjør, og det hun tror hun gjør.

Et viktig funn er at det er de som sliter ut klærne sine som er mest realistiske, altså har det største sammenfallet mellom det de tror de gjør, det de begrunner sine handlinger med og slitasjen på tøyet. Det er også denne gruppen som har minst "press" til å bortforklare sine handlinger. En tilsvarende "realisme" finnes også blant en av de med klesvaner der mote spiller en stor rolle.

5.1.6 Hvem bruker klærne sine lenge?

"Lenge" kan her forstås på flere måter. Det kan referere til bruks- eller anvendelsestid. Dette er forhold som allerede er diskutert. Her vil jeg isteden prøve å nærme meg hvem som bruker klærne lenge forstått som mye.

De kvinnene som har stort innslag av slitt tøy kan sies å bruke klærne mye. Som vi tidligere har sett kan dette både ha økonomiske og ideologiske årsaker i tillegg til at kleskoden ikke minst på jobben er avgjørende. Det som imidlertid ikke blir tatt hensyn til ved bare å se på slitasjen er **hvordan** klærne brukes. De som bruker klærne forsiktig, bruker forkle eller andre "spareklær" hjemme og bytter til eldre klær der de utsettes for søl eller andre belastninger vil kunne beholde klærne sine "nye" lenger.

En av kvinnene peker seg ut ved å ha en gjennomført "spare" holdning i forhold til sin garderobe. Samtidig som hun også legger stor vekt på å pynte seg og se fin ut. Det er kvinnen intervjuet som nr. 17. Innkjøpene gjøres omhyggelig og gjennomtenkt. Hun bruker den moderne versjonen av forkle; joggedressen hjemme. Dette plagget har flere funksjoner, et er å spare på de "ordentlige" klærne, og dermed markere forskjell mellom arbeid og hvile/helg både estisk, men også økonomisk. I tillegg sparer hun nye klær til spesielle

anledninger og hun opplever dermed ikke at klærne slites mye, selv om hun kjøper lite, og relativt rimelig.

Hos denne kvinnen registrerte jeg bare sett på to avlagte plagg. Dette kan ha sammenheng med et generelt lavt tekstilforbruk, selv om det ikke behøver å ha det. Det ene plagget er overtatt fra en annen og har ikke vært brukt mye. Det andre derimot, en skjorte har hun kjøpt selv. Plagget har hun brukt mye, noe som også ble registrert i ved analysen av plagget ved SIFO, der det fikk karakteren 2 både i overflate og søm. Men det er dermed ikke så slitt at det ikke kan brukes. Selv mener hun at hun hadde hatt det i 5 år "sendt etter på Sparkjøp". Da skal den ha kostet ca. 149 kr. I bedømmingen av plagget ved SIFO har vi anslått en noe høyere alder. Plagget har gått ut av bruk av flere sidestilte årsaker. Skjorten har vært brukt som jakke, men nå når den er litt slitt og dermed tynnere er den ikke så pen til det lenger. Dertil har den blitt litt trang over bysten, og den er umoderne fordi den er stor og lang. I vår bedømming av mote fikk den karakteren 3. Plagget var et vellykket kjøp og de mange ulike avhendingsårsakene kan sees som et sammenfall av teknisk og psykologisk slitasje, og dermed som en god utnyttelse av plagget.

Materialet er her selvfølgelig svært lite. Men de to innsamlede plaggene bidrar til å sannsynliggjøre kvinnens presentasjon av eget klesforbruk.

Ved innsamlingen av materialet la jeg vekt på å få frem variasjon eller bredde både i forhold til kleskode på jobben og geografi. Analysen har vist at disse to variablene har betydning for klesforbruket¹³, men materialet er lite og det er også vanskelig å isolere "effekten" av de enkelte variablene fordi de opptrer i kombinasjoner. Det er ikke bare kleskoden på jobben som skiller Oslo-vests næringslivskvinner fra ufaglærte i utkanten, men også økonomi, bakgrunn, tilgangen på klær og vektlegging av klær i deres omgivelser.

Det er flere med lavt klesforbruk blant de kvinnene jeg har intervjuet fra "utkanten" og blant de kvinnene med lavere inntekt. Det synes som dette først og fremst har med at klær vektlegges mindre i disse miljøene. Det er færre typer anledninger og lavere krav til variasjon. I tillegg til at det økonomiske selvfølgelig er med på å sette begrensinger. Blant kvinnene med god økonomi er ideologi mer avgjørende. Men det synes å være et sammenfall mellom kvinnenes "egen" ideologi og den som preger deres omgivelser. Sakt på en annen måte; kvinnene i de høyere akademiske yrkene uttrykker en skepsis til mote og høyt klesforbruk som korresponderer med kleskoden i deres omgivelser. Den samme sammenhengen men med motsatt fortegn finnes blant kvinnene i gode stillinger innen næringslivet.

¹³ Se f. eks. diskusjonen om variasjon eller om kvalitetskrav og hvem som avhender slitt og umoderne tøy.

Et borgerlig nøysomt, spartansk forbruksmønster i kontrast til de lavere klasser "kjøpeglede" er dermed ikke spesielt fremtredene i materialet. Dette vil ikke si at det ikke finnes enkelte kvinner hvor et slik mønster kan sies å passe inn. Jeg vil også understreke at andre personlige egenskaper som kunnskap og interesse for klær, innkjøpsvaner og frihet og oppfinnsomhet i forhold til klesnormene og ikke minst forholdet til egen kropp også er avgjørende for klesforbruket.

Det finnes dermed enkelte kvinner i ulike sosiale lag og fra ulike steder som bruker klærne sine lenge, og likevel fremstår som velkledde. De legger vekt på å gjøre gode kjøp, sparer på klærne, reparerer dem og til en viss grad også tilpasser dem ulike moter og anledninger.

5.2 Mentale og fysiske avhendingsårsaker

Inndelingen i avhendingsårsaken som jeg har benyttet meg av er ikke primært utarbeidet for klær. I bruken av dem har jeg lagt til og nyansert de enkelte kategoriene for å få systemet til å passe med det empiriske materialet. Når jeg valgte å bruke dette systemet var det delvis fordi det var tilgjengelig. I tillegg gjør det resultatene fra denne undersøkelsen sammenlignbar med kunnskap om avhending av andre forbruksvarer.

I det følgende vil jeg kort skissere en alternativ måte å kategorisere avhendingen som mer direkte tar utgangspunkt i klesvanene.

Vi har sett at det er to vesentlige dimensjoner ved klærne. Den ene har med det fysiske å gjøre. Klær er forgjengelig, de slites av kroppen gjennom bruk, og de kan ødelegges av den behandlingen de ellers utsettes for. Kroppene våre er også i stadig endring. Dette har avgjørende betydning både for hvordan klærne slites, men også for hva vi bruker - og ikke minst slutter å bruke.

Den andre dimensjonen er mental. Også her er det to nivåer; et mikro og et makro. På makronivå har vi en rekke samfunnsnormer knyttet til klærne. Innenfor det samfunnsmessige meningsplan ligger både mote- og klesnormer. Her finnes distinksjoner mellom klesdrakten til de fleste viktige samfunnsgrupper og klær knyttet til sosiale anledninger som det er viktig å skille ut. Disse klesnormene er også i endring. På mikronivå finnes de psykologiske årsakene, personlige assosiasjoner og preferanser, smak og stil.

Gjennomgangen av klesvaner har vist at disse dimensjonene ikke er klart avgrenset. Mote og smak henger sammen på samme måte som mote også påvirker hva som oppleves som trangt, stort, slitt osv. Likel er det mulig å forsøke å gruppere de avhendete klærne ut fra hvor de ulike begrunnelsene hører hjemme.

Fysiske endringer:**A. Kroppens endringer.**

Avhending knyttet til denne dimensjonen er klærnes passform og i en viss forstand kledelighet. Her er klærne som er blitt for små som det heter. Noe som selvfølgelig er en talemåte med unntak av krymping. Det er kroppen som "er blitt for stor". "Kledeligheten" kan ha med å skjule alderstegn og fremheve det ved kroppen som til en ver tid anses som pent.

B. Tekstilenes endringer.

Både det som er slitt og det som blir ødelagt av andre grunner hører hjemme her. Denne kategorien har også mye med kropp å gjøre. Det er kroppens bevegelser som sliter klærne, og avfallet fra kroppen som fjernes gjennom vask, som igjen sliter. Motens krav til passform og bevegelighet, samt krav til renhet fra kroppslukter og kroppsform vil være avgjørende for tempoet i denne slitasjen.

Mentale endringer:**A. Samfunnsmessige endringer**

Endringer i klesnormer, og derunder ikke minst mote. Fordi moten endrer klærnes utseende raskere enn andre klesnormer endres. I tillegg kommer også endringer i teknologi og produksjon slik som at produkter avløses av nye og bedre.

B Psykologiske endringer

Her er de helt private assosiasjonene knyttet til klærne, de ubehagelige opplevelsene og kommentarene. Men også psykologiske fenomener som "lei av" hører hjemme her. I tillegg kommer endringer av smak og stil.

Hvis vi sammenligner dette med den inndelingen jeg tidligere har benyttet ser vi en markant forskjell. Mote er ikke "psykologisk", men en samfunnsmessig endring. De stadige endringene av klærnes utseende er en del av det vestlige samfunns klesnormer. Som vi har sett får dette blant annet de metodiske konsekvensene at mote kan brukes som utgangspunkt både for datering og gradering av klærne uavhengig av opplysninger fra informantene. Dette gjelder ikke for "psykologiske faktorer". Men det har samtidig også kommet frem at en av de måtene mote som mekanisme "virker" er gjennom endringer i smaken. Mange opplever dermed moteendringer som psykologiske endringer.

En annen forskjell er selvfølgelig at de ulike dimensjonene ved klærnes mening og materie, individ og kollektiv tydeliggjøres og inndelingen blir

på denne måten mer systematisk. Sist men slettes ikke minst kommer kroppens betydning for klærne og for bruken av dem tydeligere frem.

Jeg har forsøkt å plassere de ulike måtene kvinnene begrunner avhendingen inn i dette systemet. Hadde jeg hatt bedre tid og mer kunnskaper om statistikk, ville jeg kunne ha benyttet et mer raffinert system. Men jeg har måttet nøye meg med å kategorisere begrunnelsene og deretter telle dem opp. Resultatene fra denne opptellingen vises i tabell 5-3, som er delt opp i 4 kategorier som tar utgangspunkt i endringer i henholdsvis samfunnet, psykologien, kroppen og klærne. Kategoriene er satt opp i prosent av alle avhendingsårsakene og av antallet klær.

Tabell 5-1 Alle argumenter for avhending.

Endring i:	Noterte ganger	Prosent av avhendingsårsakene	Prosent av klærne
Samfunnet	69	20,1	26,0
Psykologi	71	20,6	26,7
Kropp	94	27,4	35,47
Klær	109	31,8	41,1
Sum	N=343	N=343	N=265 ¹⁴

54 plagg er avhendet av årsaker som ikke faller inn under disse fire gruppens årsaker. Det er de samme plaggene som heller ikke falt inn under Strandbakens avhendingsårsaker og dermed var årsak til at jeg konstruerte to nye kategorier. Dette er klær som ikke er tatt i bruk, eller som tas ut av bruk for å bevares for ettertiden. Som vi ser faller begge strengt tatt utenfor også dette konseptet. Det er ingen endring som fører til at klær som ikke er tatt i bruk, ikke tas i bruk. Snarere tvert om. Dermed kan disse utelates her, og heller knyttes opp til andre stadier i klesforbruket. På den annen side er det selvfølgelig ulike årsaker til at de ikke tas i bruk. Disse årsakene faller inn under inndelingen over. Det er som tidligere diskutert mulig at de har innebygde "feil" som ikke oppdages før i bruk. Plagget kan dermed plasseres under "klær". En annen mulighet er at plagget ikke passer, og plagget kan dermed plasseres under "kropp" osv.

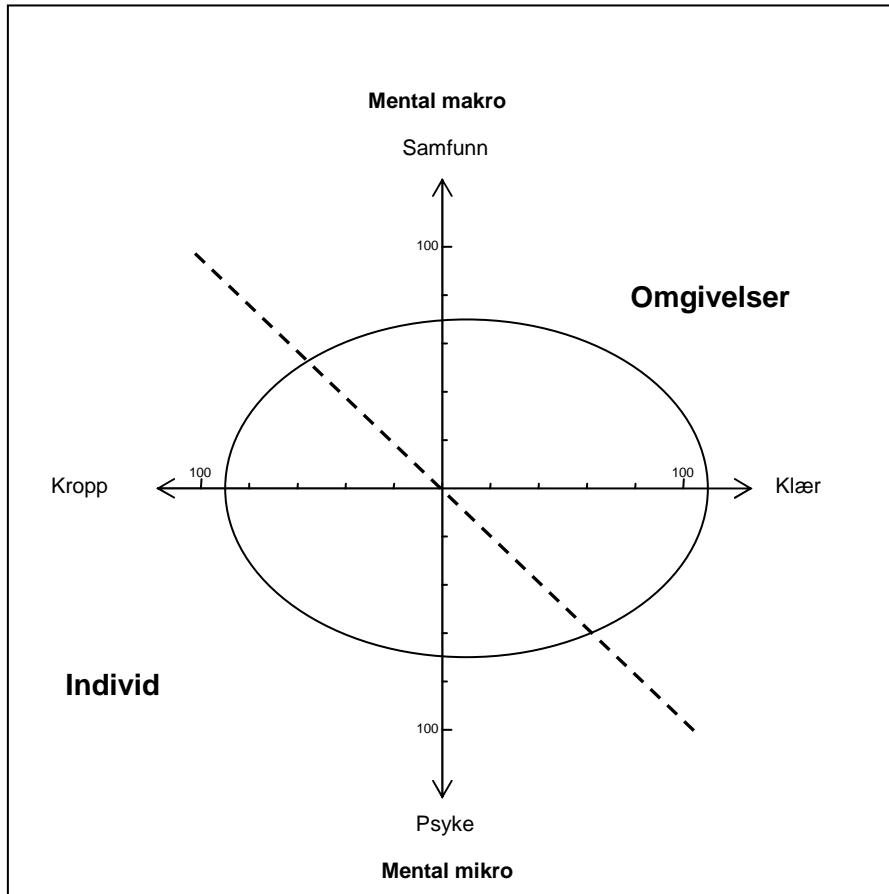
Tabellen viser at de fysiske endringene synes noe mer utslagsgivende enn de mentale.¹⁵ Dette kan selvfølgelig skyldes en overrapportering av de fysiske avhendingsårsakene. De er begge "gode grunner" og lettere å sette fingeren på enn det som har med mening å gjøre. Men på den annen side kunne man jo også tenke seg at de fysiske endringene ville bli betraktet som litt

¹⁴ Fordi 54 av plaggene faller utenfor inndelingen blir N 319-54 = 265 plagg.

¹⁵ Summen av de to fysiske endringene er 203, mens de mentale er 140.

ufine. Vi har jo også gode tradisjoner i å fornekte kroppen og se på materiens forgjengelighet med litt ublide øyne.

Tabellen kan også settes opp som en kryss. Jeg har latt den fysiske aksene være horisontal, mens den mentale er vertikal (ikke helt uten grunn). Da får vi frem en liggende oval. Det påfallende ved figuren er dens symmetri. De fire aspektene er ikke så ulike i størrelse.



Figur 5-3 Viser de fire ulike avhendingsårsakene knyttet til endringer i det fysiske nivået; kroppen og klærne, og i det mentale nivået; samfunnet og individet. Graderingen står for antall ganger avhendingsårsaken er registret.

I tillegg til de to aksene har jeg også tegnet inn en diagonal i systemet. Denne diagonalen deler det som har med individet fra dets omgivelser. Individet le-

ver i klærne og i samfunnet. Som vi er også omgivelsene både ånd og materie. Dette utgjør til sammen individets omgivelser. Summerer vi avhendingsårsaker knyttet til samfunn og til klærnes fysiske egenskaper får vi 179. Det som er individuelt kroppen og psyken utgjør til sammen 165. Igjen ser vi at de ulike aspektene synes å veie svært jevnt.

En konklusjon på rapporten kan være at det er fire dimensjoner som påvirker avhendingen av klær. Disse fire befinner seg i et spenningsfelt mellom individ og kollektiv og mellom det mentale og det fysiske. De fire dimensjonene synes å være like viktige for avhendingen. Det påfallende ved dette funnet er at det fysiske og da ikke minst i form av kropp spiller en såvidt stor rolle.

Det er i og for seg også symptomatisk at det (fortsett) er kroppen som glemmes i forståelsen av klærne. Kroppen er en vesentlig faktor i slitasje og i tillegg er kroppens endringer en viktig avhendingsårsak i seg selv. En mer teknisk orientert tekstilforskning kan, slik jeg har erfart det, ikke bare kaste lys over produktene (klærne), men også tilføre forståelsen av konsumentene flere viktige dimensjoner.

5.3 Representativitet

Det jeg ønsker å diskutere her er hvorvidt de avhendete klærne, og de argumentene kvinnene bruker for å slutte å bruke disse er representative for det de vanligvis slutter å bruke. Et annet spørsmål er selvfølgelig hvorvidt de 24 kvinnene er representative for kvinner rundt 40 år i Norge. De er, slik det kommer frem innledningsvis, valgt ut for å dekke en størst mulig bredde. Dette ble gjort for å få frem spennet i materialet. De er ikke valgt ut for å representere en helhet. På den annen side er det heller ingenting ved utvalget som skulle tilsi at de var spesielle i forhold til klær. I de tilfeller de er valgt ut med utgangspunkt i et spesielt forhold til klær, f. eks. en som kjøper klær som hun kjøper melk og brød, så har jeg valgt ut en annen ut i fra den motsatte ytterlighet. Hun er pekt ut av en venninne som en som kjøper veldig mye. Jeg tror dermed ikke at utvalget av kvinnene skulle gi materialet en bestemt slagside.

Det jeg ba kvinnene om var å ta vare på det de ellers kom til å kvitte seg med; alt det som gikk ut av bruk i mellom mitt første og andre besøk. Jeg tenkte meg dermed at det var "rubbish" jeg skulle få se. Men i en del tilfeller fikk jeg også se en del klær som har mer varig status som "durable". Det er som det har kommet frem en uklar grense mellom "på nåde" og "bevaringsverdige". En konsekvens av dette er at jeg har sett mer relativt gamle og "gode" plagg enn det som trolig er gjennomsnittet

En annen grunn til at slitte klær nok er underrepresentert er at de kastes underveis. Som vi har sett er tiden "på nåde" for de slitte klærne kort og dette vil si at det til en hver tid vil finnes færre slike plagg lagret enn andelen av slike klær i det som går ut av bruk. En del slitte plagg, spesielt undertøy, strømpebukser, sokker med mer vil trolig også være av en slik karakter at kvinnene ikke ønsker å ta vare på det og vise det frem. Men blant de intervjuede kvinnene er det også noen som trolig ikke har drevet en slik form for sensur.

Som jeg har vært innpå tidligere er det mulig at mote som avhendingsorsak er underkommunisert fordi dette ikke anses som noen "god grunn". På den annen side blir klær som ikke er utslitt, men heller ikke i bruk, liggende i mange år før avhending. De er dermed mer umoderne når de avhendes enn når de gikk ut av bruk. Det er også mulig at grunnen til at kvinnene ikke lenger brukte klærne var enda mer diffus og vanskelig å få fatt i enn mote er. Med den vide måten å tolke avhendingsårsaker relatert til mote, vil jeg dermed tro at mote i hvert fall ikke er underrepresentert blant avhendingsårsakene. Det kan på den annen side være tilfelle med en del av de psykologiske årsakene.

Gjennomgangen av de klærne som ble gitt til SIFO viser at flere av dem har produksjonsfeil enn det kvinnene selv oppgir. Et eksempel er en gul buksedress. Den er gitt til nåværende eier av en venninne. Ingen av dem har brukt den. Men min informant kunne ikke helt sette fingeren på hva det var. Vi på SIFO mener jakken er feil sydd slik at det mangler stoff og dermed bevegelighet i skulderpartiet. Det vil resultere i at jakken både er ubehagelig, men også at den sitter mindre pent. Jakken oppfattes trolig som "feilkjøp" av den første eieren og avhendes med begrunnelsen at det er noe feil med jakken av den andre. Til tross for store kunnskaper om tekstil er hun ikke i stand til å sette fingeren på hva som er galt med den, og det godt mulig at en annen kvinne ville ha lagt den bort med en moterelatert begrunnelse. Dressen har uansett ligget så lenge ubrukt at den i dag fremstår som mindre aktuell på grunn av mote. Samlet vi jeg dermed hevde at kvinnenens bruk av tekniske feil ved plaggene trolig er underrapportert. På den annen side er enkelte plagg spesielt tatt vare på fordi informanten ønsket å vise det til oss ved SIFO. Dette utgjør likevel trolig en mindre del enn der feilene ikke er oppdaget.

Vektendringer er en begrunnelse som er knyttet til en stor del av klærne. Men som jeg også har vært inne på før ville den andelen trolig ha vært enda større hvis vi ikke nettopp hadde gått igjennom en periode med endring av snittet fra vidt til det trange. Her er altså ikke problemet manglende representativitet ved kvinnenens klær, men at materialet er tidsbestemt og at en annen sammensetning av avhendingsårsakene ville kommet frem om materialet var samlet inn 5 år før eller 5 år senere.

Det er grunn til å tro at fordelingen av avhendingsårsaker slik det kommer frem i denne rapporten er representativ for det de 24 kvinnene avhendet med noen unntak. Unntakene gjelder at slitte klær er underrepresentert, i noen grad også klær med produksjonsfeil. De minst beviste av alle avhendingsårsakene, de som er knyttet til det personlig, er trolig også noe underrepresentert. Klærnes lagringstid er trolig representativ. Selv om noen av klærne er lagret svært lenge, vil dette oppveies av en del av det som går ut på grunn av slitasje etter hvert og har en svært kort lagringstid. Avhending som er knyttet til mote og til klærnes passform er trolig representative, i hvert fall for det tidspunktet materialet ble samlet inn.

6 Hva kan bidra til at klær brukes lenger?

Isteden for å oppsummere rapporten ved å gjenta de viktigste årsaken for avhending av klær sett i lys av klesvaner har jeg her valgt å snu på flisa. Hva kan bidra til at klær brukes lenger? For nesten en femtedel av klærne som ikke tas i bruk må selvfølgelig spørsmålet omdefineres til, hva som kunne bidra til å forhindre dette. Jeg vil da fortsatt prøve å begrense meg til å snakke om brukstid, eller rettere sakt anvendelsestid, hos den enkelte eier. Det vil selvfølgelig ikke si at jeg anser gjenbruk og resirkulering som uinteressant. Men det ligger utenfor problemstillingen i denne rapporten.

Svaret på det stilte spørsmål kan lett bli så urealistisk at det ikke blir interessant. Hvis vi i Norge igjen ble fattige, og den vestlige verden beveget seg bort fra mote som en ledd i klesnormen ja da ville klærne utvilsomt brukes lenger. Mer spennende er det å se på forhold som ligger innenfor typer av beslutningsprosesser vi i noen grad kan påvirke.

Jeg vil dele opp svaret ved å først se på forbrukerne og ulike stadier i klesforbruket. Deretter vil jeg rette oppmerksomheten mot klærnes produksjon og omsetting. Avslutningsvis vil jeg også knytte noen bemerkninger til klesnormer. Men først vil jeg si noe mer om min bakgrunnen for å stille spørsmålet, og informantenes forhold til dette. Det er som nevnt innledningsvis ønske om et mer bærekraftig tekstilforbruk. I intervjuene inngikk både spørsmål knyttet til helse, etikk og miljø. Men fordi informantene ikke oppfattet dette som spesielt relevante temaer i forhold til klær (muligens med unntak av å vaske nye klær til små barn), er dette ikke blitt noe tema ved presentasjonen av deres klesvaner. Det er rett og slett et blankt kapittel. Ikke en gang avhendingen, som jo ellers er forbundet med så mye samvittighet og anfektelser, er miljø noe egentlig tema. Ubehaget ved å kaste er mer generelt og trolig, som jeg har vært inne på, mer forbundet med det å sløse enn det å forurense. Fordi tekstiler foreløpig ikke er trukket med i den generelle oppmerksomheten rundt bærekraftig forbruk, vil en økt oppmerksomhet ved tekstilenes miljøbelastninger i seg selv kunne bidra til å minske disse. Men det vil også en rekke andre forhold.

Forbrukeren

Det stadiet i klesforbruket hvor det synes å være mest å vinne i forhold til brukstid er ved anskaffelse. Dette gjelder enten det er til en selv eller andre man kjøper eller lager klær. Det sentrale spørsmålet må da bli hvorvidt klesplagget kommer til å bli likt og bruk. Materialet viser alt for mange klær som anskaffes og ikke blir brukt fordi de er feilkjøp, eller uheldige gaver eller mislykket hjemmeproduksjon.

I forhold til anskaffelse kan de fleste av rådene som tidligere ble omtalt som "garderobeplanlegging" komme til anvendelse. Disse var i utgangspunktet utarbeidet for å holde utgiftene nede, nå kan de brukes til å holde miljøbelastningen nede. Dermed må forbrukerne (hvis de ikke har dårlig råd) være oppmerksom på at anskaffelse av varer og miljøbelastning henger sammen for å se noe poeng med dette. De miljømessige gode kjøpene er kjøp av varer som vil bli brukt - helst lenge og mye. Her ser vi et sammenfall av det som gagnar miljøet og forbrukerens interesser. Et miljømessig godt kjøp er kjøp av teknisk og designmessig gode produkter. For å kunne foreta gode valg ved anskaffelser av klær trenger forbrukerne to typer kunnskap: kunnskap om eget klesforbruk og kunnskap om produktene.

En annen strategi for å nå et mer bærekraftig forbruk er å fokusere på mindre miljøbelastende produkter. Dette perspektivet ligger også utenfor denne rapporten. Ut fra intervjuene er det klart at dette ligger hinsides informanternes bevissthet. Dette er i og for seg ikke overraskende med den lave oppmerksomheten rundt, og tilstedeværelsen av, slike produkter i Norge. Hvis det kom et større innslag av slike produkter på markedet ville forholdet rundt deres brukstid og levetid være et interessant felt å undersøke.

Det neste stadiet i klesforbruket er bruken og vedlikeholdet av klærne. Som vi har sett er dette svært avhengig av anskaffelsen. De vellykkede kjøpene får også best stell. Men også her er holdninger og kunnskaper viktige faktorer. I tillegg kommer selvfølgelig kvaliteten på det tekniske utstyret som inngår, vaskemidler og vaskemaskiner og kunnskap om dette.

Kunnskap om reparasjon og omsøm er også av betydning for klærnes brukstid, og ikke minst levetid. Enten dette er i form av kunnskap hos den enkelte forbruker, eller i form av tjenester på det kommersielle markedet. I motsetning til det mange tror gjør kvinner fortsatt en god del slikt arbeid. I hvert fall hvis rapportens 24 kvinner og deres mødre og svigermødre er representative for den norske kvinnelige befolkningen. Her vil derfor en opprettholdelse av dagens kunnskapsnivå kunne forhindre en nedgang i brukstiden for klærne. Men et slikt mål er langt fra sett i forhold til den utviklingen som finnes innen dette kunnskapsområdet.

Klær kan brukes til kun det de er tiltenkt for, men de kan også "vandre" mellom ulike garderobes eller anledninger hos den enkelte eier. For å omdefinere klærne og se alternative bruksmuligheter for dem krever igjen vilje

og kunnskap. En annen forutsetning for slik internt "gjenbruk" er en viss fleksibilitet ved produktene. De må ikke ha et alt for snevert bruksområde.

Gjenbruk av klær ligger helt i grensen av rammen for denne rapporten. Sett i forhold til brukstid hos den enkelte forbruker, vil tilgang på former for avhending som fremstår som moralsk akseptable virke negativt inn. Det er lettere å kjøpe noe når ubehaget ved å kvitte seg med det er så lavt som mulig. Innsamlingsorganisasjonen gjør, som flere av informantene har vært inne på, en dobbelt god gjerning. De skaffer klær og penger til de fattige, og de fritar de rike for forbrukets moralske bismak. Jeg er selvfølgelig oppmerksom på at gode systemer for gjenbruk samtidig også forlenger både varens levetid og brukstiden sammenlagt hos flere eiere.

Omsetting

Dyrere produkter i seg selv, og ikke minst færre produkter på salg vil bidra til at det legges ned mer arbeid i anskaffelsen av varene fordi terskelen mot å kjøpe noe øker med øket pris. De mange feilkjøpene kan sess på som et resultat av at for lite veier mot kjøpene. Oppmerksomhet om plagenes miljøbelastning kan selvfølgelig være en slik motvekt mot kjøpelyst, men trolig er høy pris mer effektivt.

I tillegg vil romslige prøverom, gode lokaler, og gode ordninger for deponering og reklamasjon ha positive effekter. Det lave innslaget av reklamasjon, og ikke minst informantenes oppfatninger om når de har "rett" til å klage synes som et området der det er mye og hente tatt i betraktning det store antallet produksjonsfeil.

I omsetningsleddet ligger det også et stort potensiale for kunnskaps-overføringer. Både i form av informasjon knyttet til det enkelte produkt og i form av generell god veiledning. Begge forholdene ligger utenfor denne rapporten.

Produktene

Når halvparten av klærne som avhendes helt eller delvis legges bort fordi de er slitte og shabby er det opplagt mye å hente ved bedre produkter. Vanlig slitasje utgjør bare en del av dette bildet. Innslaget av i utgangspunktet teknisk dårlige produkter synes svært høyt. Ikke minst gjelder dette ulike former for "topper" som vrir og vrenger seg i alle retninger. Den dårlige tekniske kvaliteten kan sees som et resultat av forbrukerens vektlegging av pris fremfor kvalitet. Men kan også knyttes til manglende kvalitetssans i bransjen selv. Dette siste forhold ligger igjen utenfor denne rapporten.

Teknisk gode produkter er produkter som i utgangspunktet ikke har feil, og som tåler bruk og stell. I tillegg viser gjennomgangen av klesvanene at klærne kan ha perioder "på vent", hvileperioder og bli liggende "på nåde" etter anvendelsestiden. De gode produktene bør derfor også kunne tåle å ikke bru-

kes. Et eksempel på det motsatte er plagg med strikk og lycra som ikke kan skiftes og som også "råtner" når plagget ellers ikke utsettes for slitasje.

Gode produkter har også med klærnes design å gjøre. En ting er det rent estetiske, noe som bare helt unntaksvis er trukket med i denne rapporten. Det som er diskutert som fenomenet "å bli lei av klær", vil trolig kunne forebygges ved god design - teknisk så vel som estetisk. Dette vil kunne være et spennende, og ikke minst vanskelig tverrvitenskapelig forskningsfelt.

Det som utvilsomt kan hevdes med belegget i rapporten er at klær med lav toleranse for kroppens endringer virker negativt inn på brukstiden av klærne. Klær som går ut av bruk helt eller delvis på grunn av vektendringer utgjør en betydelig del av klærne. Til tross for en omfattende slankeindustri er det lite som tyder på at "opp og ned" i vekt ikke fortsatt vil være aktuelt for mange kvinner. Mer fleksible klær vil gi lengre brukstid, men også være mer behagelige for brukeren med tanke på kroppens mindre, men også hyppigere endringer.

Gode produkter kan også være klær som har et potensielt bredt bruksområde. Bredden på bruksområdet var en vesentlig faktor i behandlingen av klesvanene, men som ikke på samme måte synes i gjennomgangen av de avhendede klærne. Det er ikke fordi klærne har et smalt bruksområde de avhendes men på grunn av mote, størrelse, stil osv. De endringene som er innenfor mote er ikke større eller raskere enn at de kan håndteres samtidig som at klærne slites ut. Flere av informantene er opptatt av mote uten at de dermed har noe "problem" med å slite ut klærne. Lavt sammenfall mellom bruks- og levetid oppstår heller som en kombinasjon av smalt bruksområde og moteendringer. De blir da ikke utslitt før de ble umoderne eller for små. Produkter med stor fleksibilitet ovenfor anledninger har større potensiale for sammenfall mellom bruks- og levetid. I materialet er det særlig olabukser som har et slikt bredt bruksområde. Det peker blant annet på at bruksområdet først og fremst er sosialt definert.

Klesnormer

Dermed har vi forlatt produktene og kommet over i samfunnets kollektive klesnormer. Rapporten har vist at kvinner med høye krav til klær på jobb også får generelt høye kvalitetskrav. Det som særlig synes å bidra til kort anvendelsestid er kravet om variasjon og derunder ubehaget ved å "gå igjen" i klær. Dette forholdet burde undersøkes nærmere. Samtidig er det klart at de kles- og kvalitetsbevisste har noen opplagte miljømessige fortrinn. De er vant til å kjøpe dyrt og de er vant til å tenke klær og kvalitet. For å utnytte dette potensialet burde fokus kunne dreies bort fra kvantitet som statusgivende over mot stil og kvalitet.

I skrivende stund er "alle" motekspertene opptatt av å gi vår fremtidige kronprinsesse gode moteråd. I steden for å begrense rådene til dreie seg om

hvilke farger hun tar seg best ut i, kunne man tenke seg noen litt større utfordringer. Uten at "gjenganger" perspektivets historie er undersøkt er det likevel sannsynlig at kongehuset har spilt en interessant rolle i spredningen av denne tankegangen. Et moderne kongehus kunne nettopp gjennom handling mer enn ord bidra til å bryte med denne ideen. Det kunne være en interessant utfordring å fremstå som velkledd, og gjerne også moderne med et klesforbruk som er lite miljøbelastende. Her kunne en utvilsomt også spille på lag med mye av det som rører seg innenfor moderne design.

Prosjektet har helt fra starten hett "Stil og mote, eller slitt og shabby?". Svaret på dette spørsmålet er at slitasje fortsatt er en relevant forklaring på at klær går ut av bruk. Men slitasje bidrar ikke til å forklare vårt høye klesforbruk. I motsetning til hva mange kanskje ville tro så skyldes dette heller ikke "bare mote". I hvert fall ikke blant kvinner rundt 40 år. Årsakene er svært sammensatte. Mange lite gjennomtenkte kjøp, der fokus rettes for ensidig mot lav pris er en viktig faktor. Dårlige produkter både i forhold til teknisk kvalitet, men også i forhold til fleksibilitet i anvendelse og i tilpassing til kroppen er en annen. Men under det hele ligger kvinnes ofte vanskelige problemstilling med å kle seg; ikke for ungdommelig, ikke for utfordrende, ikke for kledelig og slettes ikke for kvinnelig. Dette skulle i og for seg ikke forundre noen så lenge både kvinnekroppen og vår tilstedeværelse i det offentlige rom fortsatt ikke er helt uproblematisk.

Litteratur

Agins, Teri 1999: The end of fashion. The mass marketing and the clothing business. New York.

Alnæs, Anne Hambro 1995: Identifying Dress. Clothes as Instruments of Division and Expression of Belonging. Universitetet i Oslo.

Antonides, Gerrit 1990: The lifetime of a durable good. An Economic Approach. Dordrecht.

Appadurai, Arjun 1986: The Social Life of Things. Commodities in a Cultural Perspective. Cam./N.y.

Arnesen, Cathrine 2000: "Å kle seg som den man er". I: Boe, Liv Hilde og Hjemdahl, Anne-Sofie (red.), Kropp og klær (Oslo: By og Bygd XXXVII, Norsk folkemuseums årbok 2000).

Barthes, Roland (1967) 1983: The Fashion System. New York.

Benjamin, Walter 1991: Kunstverket i reproduksjonsalderen: essays om kultur, litteratur, politikk red. Tord Larsen. Oslo.

Bogatyrev, Petr 1971: The functions of folk costume in Moravian Slovakia. Paris.

Bourdieu, Pierre (1979) 1995: Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften. Oslo.

Brattland, Marianne 1997: Kvinner, klær og identitet. Om voksne kvinners bruk av klær som kommunikasjons- og identitetskapende middel. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.

Brenninkmeyer, Ingrid 1962: *The Sociology of Fashion*. Winterthurt.

Broady, Donald og Palme, Mikael 1994: *Pierre Bourdieus kultursociologiske og Pierre Bourdieus utbildningssociologi I: Oppdragelse til det moderne*, Harald Thuen og Sveinung Vaage (red.) Oslo

Broby-Johansen (1923)1953: *Kropp og klær*. København.

Cook, Bill 1999: *The Global Textile Industry, An Ecological Imperative for Reinvention*. I: *The Nordic Textile Journal* 2, special edition: *Sustainable Development in Textiles*.

Crane, Diana 2000: *Fashion and its social agendas. Class, Gender and identity in clothing*. Chicago.

Dahl, Rolf 1980: *Produkters brukstid. En empirisk undersøkelse av foreldelse og utskiftning av varige forbrugsgoder i de nordiske land*. SIFO. NU B 1980:13.

Davis, Fred 1993: *Fashion and the Construction of Identity*. Chicago.

Eneroth, Bo 1984: *Hur mäter man "vackert"? Grundbok i kvalitativ metod*. Göteborg.

Enger, Anniken 1995: *Kildesortering. Forholdet mellom forbrukernes holdninger og handlinger*. SIFO rapport nr. 11.

Entwistle, Joanne 2000: *Fashion and the Fleshy Body: Dress as Embodied Practice*. I: *Fashion Theory* vol. 4 iss. 3 september 2000.

Frønes, Ivar 1992: *Veier til det moderne. Et essay om historisk fortolkningsformer*. Rapportserie nr. 17. Institutt for Sosiologi, Universitetet i Oslo.

Goffman, Erving 1992 (1959): *Vårt rollespill til daglig. En studie av hverdagslivets dynamikk*. Oslo.

Gombrich, Ernst 1968: *"Style"* I: *International Encyclopedia and the Social Science* vol. 15.

Gullestad, Marianne 1993: *Livsstil og likhet: om nærmiljø i byer*. Oslo.

Harvy, John 1995: *Men in Black*. London.

Haye, Amy de la & Elizabeth Wilson 1999: *Defining Dress. Dress as object, meaning and identity*. Manchester.

Hebdige, Dick 1979: *Subculture: The Meaning of Style*. London.

Hille, Jon 1995: Environmental shares and sustainable consumption. I: Stø, Eivind: *Constainable consumption*, SIFO Working report nr. 2.

Hjemdahl, Anne-Sofie 2000: "Når vennene klistres på kroppen". I: Boe, Liv Hilde og Hjemdahl, Anne-Sofie (red.), *Kropp og klær* (Oslo: By og Bygd XXXVII, Norsk Folkemuseums årbok 2000).

Hjemdahl, Anne-Sofie 1999: *Kledd i russetid – en samtidsstudie av rødrussens klær*. Hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo.

Jacobsen, Maja 1994: *Kläder som språk och handling. Om unga kvinnors användning av klädseln som kommunikations- och identitetskapande medel*. Stockholm.

Kaiser, Susan 1997: *The social psychology of clothing: symbolic appearances in context*. New York.

Kemi 1997: *Rapport från kemikalieinspektionen: Kemikalier i textilier, redovisning? av ett regeringsuppdrag*. Kemi 2/97.

Kjepso, Helena 1999: *Fra en tilknappt tidsalder til stilpluralisme og kompleksitet. En studie av klesbruken på slutten av det 19. og 20. århundre*. Hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Bergen.

Klepp, Ingun Grimstad 2000: *Fra eggvendte laken til festlig lapp på baken*. Rapport nr. 3, SIFO.

Klepp, Ingun Grimstad, 1998: *På stier mellom natur og kultur*. Acta Humaniora 24. Oslo.

Krog, Rønnaug Wergeland 1996: *Den forunderlige loppemarkedskulturen. Loppemarkeder i Oslo i dag*. Hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo.

Lavik, Randi 1997: *Miljøengasjement i endring? Arbeidsrapport nr. 7 - 1997*. SIFO.

Lien, Marianne 1994: Offer, strateg eller iscenesetter? Bilder av forbrukeren i forbruksforskningen. *Sosiologisk tidsskrift* 1. s. 41-61.

Lurie, Alison (1981) 1992: *The language of clothes*. New York.

Methi, Nina 2000: Miljøvernets plass i hverdagslivet. SIFO Rapport nr. 8.

Meyer, Siri 2001: *Kledd for demokrati. I: Varene tar makten*. Red. Erling Dokk Holm og Siri Meyer, Oslo.

Miljøverndepartementet 1994: Symposium: Bærekraftig forbruk. Oslo 19.-20. januar 1994. Oslo.

Nondal, Turid Johanne 1989: Den "lille" forskjellen. En diskusjon av forståelser av mote. Magistergradsavhandling i sosiologi, Universitetet i Oslo.

Nyberg, Anders 1999: Miljømonitor. Stabilitet og endring i forbrukernes miljøengasjement. SIFO Rapport nr. 6.

Nylén, Anna-Maja 1962: *Varför klär vi oss: kring dräktens roll förr och nu*. Stockholm

Nyström, Paul 1828: *Economics of Fashion*. New York.

Packard, Vance 1960: *The status seekers*. London.

Pantzar, Mika 1995: *Toward sustainable consumption: Two perspectives*. I: Stø, Eivind 1995: *Sustainable consumption. Report from the International Conference on Sustainable Consumption at Lillehammer February 1995*. SIFO arbeidsrapport nr. 2.

Pedersen, Kari-Anne 2000: "Fra korsett til silikoninnlegg". I: Boe, Liv Hilde og Hjemdahl, Anne-Sofie (red.), *Kropp og klær* (Oslo: By og Bygd XXXVII, Norsk Folkemuseums årbok 2000).

Ramm, Jorun Skoglund 1997: Forbrukerens miljøinnsats. Kildesortering, innkjøps- og energiatferd. SIFO rapport nr. 2. SIFO.

Rasch, Tone 2000: *OP POP Rain DROP I*: Boe, Liv Hilde og Hjemdahl, Anne-Sofie (red.), *Kropp og klær* (Oslo: By og Bygd XXXVII, Norsk Folkemuseums årbok 2000).

Raunio, Anna-Mari 1996: Favorite Clothes - A Look at Individuals Experience of Clothing. I: Suojanene, Ulla (ed) : Clothing and its Social Psychological, Cultural and Environmental Aspects. Helsinki.

Roach-Higgins, Mary Ellen & Joanne B. Eicher 1993: Dress and identity. I: Lennon & Burns: Social Science Aspects of Dress: New Directions. ITAA (International Textile and Apparel Association Special Publication number 5. USA.

Rogan, Bjarne 1991a: Konsum, status- og smak. I: Dugnad 2-3.

Rogan, Bjarne 1991b: Skrot og verdier, erfaring og hensikt. I: Dugnad 4.

Sandvik, Birthe Cathrine 1998: Skikk og bruk. Bruk og kast. Klesvaner i det moderne Norge. Hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo.

Selsth, Nils Tore 2000: Korrekt antrekk I: Boe, Liv Hilde og Hjemdahl, Anne-Sofie (red.), Kropp og klær (Oslo: By og Bygd XXXVII, Norsk Folkemuseums årbok 2000).

Simmel, Georg 1990 (1904): Moten. I: Sosiologi i dag nr. 2.

Skikk og bruk 1960: Red. Waldemar Brøgger. J.W. Cappelens Forlag, Oslo.

Solheim, Jorun 1998: Den åpne kroppen. I: Finn Skårderud & Per Johan Isdahl (red.) Kroppstanker. Kropp - kjønn - idehistorie. Oslo.

Statistisk sentralbyrå 2000: Avfallsregnskap for tekstiler, 1998. Oslo.

Steele, Valerie 1985: Fashion and eroticism. Ideals of feminine Beauty from the Victorian Era to the Jazz Age. New York.

Steele, Valerie 1989: Men and Women. Dressing the Part. Washington.

Stortingsmelding Nr. 8, 1999-2000. Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.

Strandbakken, Pål 1995a: Bærekraftig forbruk. En teoretisk drøfting og empirisk tilnærming til diskusjonen om et bærekraftig forbruk. SIFO rapport nr. 1.

Strandbakken, Pål 1995b: The challenge of sustainable consumption. I: Stø, Eivind: Constainable consumption, SIFO Working report nr. 2.

Strandbakken, Pål 1997: Produktlevetid og produktkultur. En undersøkelse av forbrukeroppfatninger. SIFO rapport nr. 6.

Stø, Eivind 1995: Sustainable consumption. Report from the International Conference on Sustainable Consumption at Lillehammer February 1995. SIFO arbeidsrapport nr. 2.

Tarde, Gabriel 1903: The Laws of Imitation. New York.

Thompson, Michael 1979: Rubbish Theory. The Creation and Destruction of Value. Oxford.

Thorsen, Liv Emma 1993: Det fleksible kjønn: Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondevinner. Oslo.

Tufte, Per Arne 1999: Brukstid på vaskemaskiner, støvsugere og komfyrer. SIFO Arbeidsnotat nr. 14.

Veblen, Thorstein (1899) 1976: Den arbeidsfrie klassen: En økonomisk studie av institusjoners utvikling. Orig. The theory of the leisure class. Oslo.

Vittersø og Strandbakken 1998 : Miljøbelastninger ved forbruk av klær og sko. Forbrukerinformasjon TemaNord 1998:589.

Von Borhn, Max 1919: Modespiegeln. Berlin.

Wilson, Elisabeth (1985) 1989: Kledd i draumar. Om mote. Oslo.

Wintzell, Inga 1995: Jeans och jeanskultur. Nordiska Museet.

Vedlegg

Argumenter for avhending i prosent av antall argumenter og i prosent av antall klær. Samlet oversikt.

Begrunnelser	Noterte ganger	Prosent av antall noterte avhendingsårsaker	Prosentandel begrunnelser av antall plagg
1. Situasjonsbestemt foreldelse	87	19	27
Informanten har endret størrelse	53	12	17
Noe nytt og bedre i skapet	17	4	5
Endringer i dagliglivet	7	2	2
Klær med ekstraordinært smalt bruksområde	5	1	2
Passer ikke til noe man har	5	2	2
2 Funksjonell foreldelse	2	1	1
Nye og bedre på markedet	2	1	1
3. Kvalitetsmessig (teknisk) Foreldelse	164	36	50
Slitasje på grunn av mye bruk og vask	84	18	26
Svakheter ved produktet	37	8	11
Feil bruk, stell eller vask	18	4	5
Ubehagelig å bruke	19	4	6
Mislykket reparasjon eller omsøm	6	1	1
4. Psykologisk foreldelse	143	31	45
I en stil en ikke (lenger) ønsker	42	9	13
Umoderne (utrykt av informanten)	48	11	15
Ikke (lenger) kledelig	16	4	5
Brukt under graviditet (men fortsatt i riktig størrelse)	13	3	4
Umoderne (forslag fra forsker)	7	2	2
For ungdommelig	9	2	3
Lei av	5	1	2
For nært knyttet til en ubehagelig opplevelse	3	1	1
5. Ikke tatt i bruk	60	13	19
Aldri brukt	29	6	9
Brukt kun noen ganger	31	7	10
6. Bevaringsmessig	3	1	1
Ønsker ikke at det skal slites ut	3	1	1
	459	100,0	N=319

